

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ 09 - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2009

ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΕΔΩ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ

Η εξέγερση
των λίγων
που γκρέμισε
τη χούντα

ΧΟΡΗΓΟΣ
ALPHA BANK

30 ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΥΝ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΤΑ ΔΡΑΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ

Η εξέγερση των λίγων που γκρέμισε τη χούντα

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΧΟΡΗΓΙΑ

ALPHA BANK

ΕΘΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Γιώργος Πατρουδάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Γιάννης Δοδόπουλος

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γωγώ Κεχαγιά

Στεφανία Ραγκούση

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Μαρίνα Ζιώζιου, Μαρία Ψαρά

Σταυρούλα Πούτου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Παναγιώτης Σαρρής

Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

Σθενέλας Παπαργύρης,

Μιχάλης Βασιλείου,

Αγγελος Κωνσταντινίδης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Σωτήρης Δεληγιάννης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΟΡΘΩΣΗΣ

Μανώλης Λαμπράκης

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

IRIS ΑΕ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Πήγασος Εκδοτική Ανώνυμη Εταιρεία

ΓΡΑΦΕΙΑ

Μπενάκη 5, Μεταμόρφωση Χαλανδρίου,

ΤΚ15238

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΠΗΓΑΣΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

2106061000

ΕΘΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ

Γιώργος Μπόμπολας

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Γιώργος Α. Χαρβαλιάς

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Ειρήνη Μανουσάκη

ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Γιάννης Παππάς

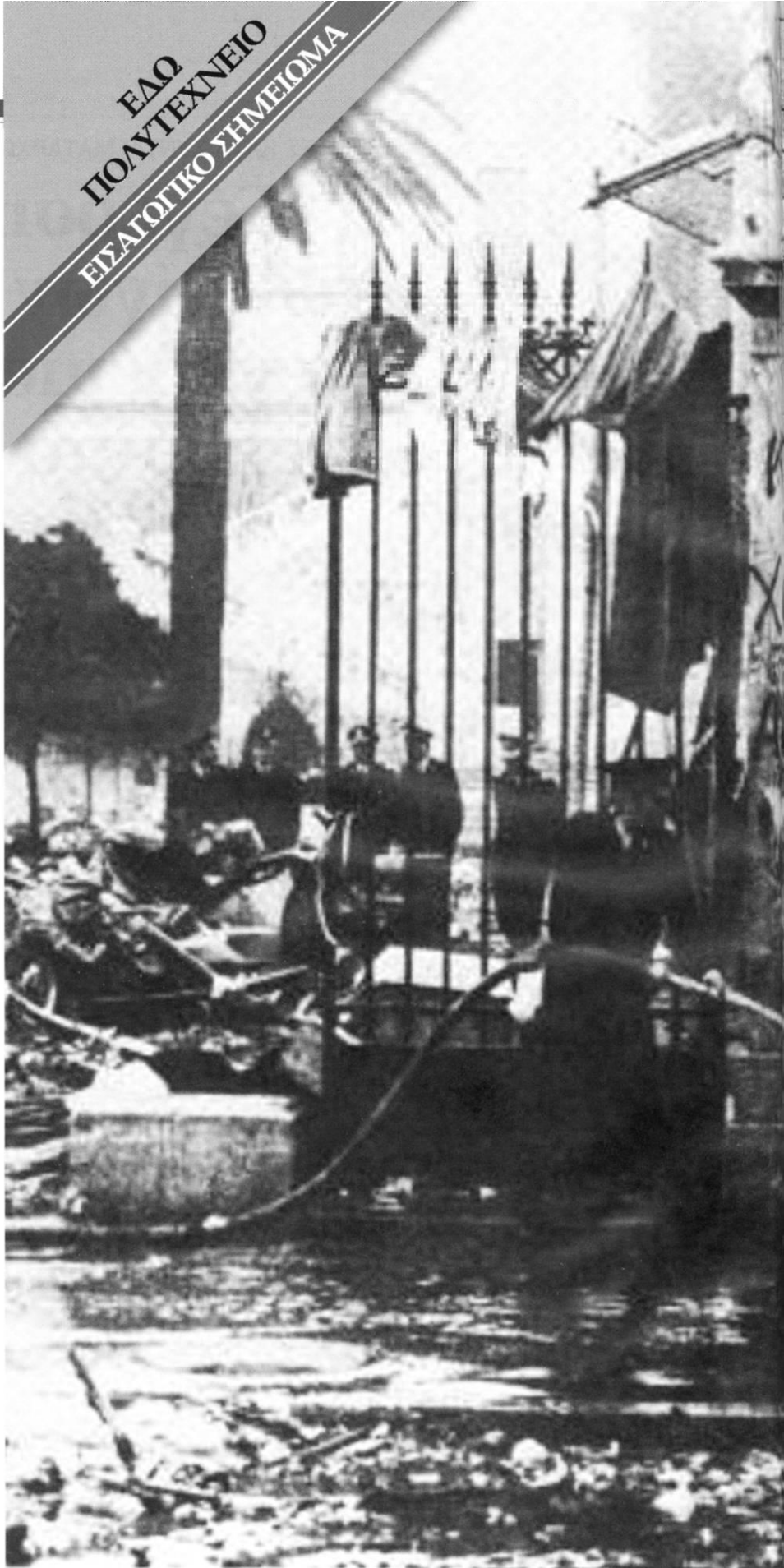
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ MARKETING

Βίκυ Παλιούρα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Σταύρος Σταυρούλης

Copyright περιοδικό Explore Nature - ΠΗΓΑΣΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ
Α Ε Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον
Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα και τις διατάξεις της Διεθνούς
Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού που κυρώθηκε με τον
Ν. 100/1975) επιτρέπεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή
-ολική, μερική ή περιληπτική- ή κατά παράφραση ή
διασκευή απόδοση του περιεχομένου του περιοδικού
με οποιονδήποτε τρόπο μόνο με την προηγούμενη γραπτή
άδεια του εκδότη. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή
της στοιχειοθεσίας της σελιδόποιησης του εξωφύλλου και
γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του περιοδικού
με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες
μεθόδους σύμφωνα με το άρθρο 51 του Ν. 2121/93.
Η άποψη των συντακτών δεν είναι απαραίτητα άποψη
της Διεύθυνσης της εφημερίδας και του περιοδικού.

Μια γενιά απαραίτητη στη Δημοκρατία μας

Περάσαμε καλά. Η ψυχή μας ήταν γεμάτη.
Λέγαμε ελευθερία και απογειωνόμασταν.

Ό,τι μπορώ να θυμηθώ έχει να κάνει
με μία μόνο λέξη. Ξύλο, ξύλο, ξύλο.
Κάθε μέρα υποχρεωτικό, δύο ώρες ξύλο.

Ετσι τα θυμούνται, έτσι τα είπαν οι πρωταγωνιστές του Πολυτεχνείου. Τριάντα από αυτούς καταθέτουν στο τεύχος που κρατάτε στα χέρια σας την ψυχή και τα βιώματα τους από εκείνα τα τέσσερα ηρωικά μερόνυχτα του Νοέμβρη.

Τριάντα έξι χρόνια μετά, οι άνθρωποι της εξέγερσης έχουν γκριζά μαλλιά, ρηχές ρυτίδες, λάμψη στα μάτια βαθιά και μυαλό αγέραςτο. Είναι οι τελευταίοι ζώντες Έλληνες που χρειάστηκε να ρισκάρουν μαζικά τη ζωή τους για την ελευθερία τους.

Τους ζητήσαμε να απαντήσουν σε πολλά. Όπως το εάν και κατά πόσον δικαίωθηκε το Πολυτεχνείο. Τους ζητήσαμε να μας εξηγήσουν εκείνη την ευλογημένη «τρέλα» τους και τους (ξανα) ενοχλήσαμε με τη γνωστή ερώτηση-μήπως δηλαδή κάποιοι συναγωνιστές τους, μετά το Πολυτεχνείο, έγιναν «Πολυτεχνειάρχες». Οι απαντήσεις τους στο καθετί είναι ευθύβολες και αφοπλιστικές.

Επιχειρούμε επίσης εδώ, μέσα από επιστημονικές προσεγγίσεις αλλά και προσωπικές αφη-

γήσεις, μια διεισδυτική ανάλυση της ανεπανάληπτης αισθητικής ανοησίας που επέφερε στη μαζική κουλτούρα η χούντα.

Όχι για να καταδικάσουμε ξανά τα αλήστου μνήμης πανηγύρια των συνταγματαρχών. Αλλά για να δούμε πώς κατάφερε αυτή η γενιά -πάνω που πήγαινε να μπουσουλήσει πλάι στον γαλλικό Μάη, το Γούντστοκ και τα διαμαρτυρόμενα αμερικανικά πανεπιστήμια- να ξεπεράσει τη χυδαία επέλαση των συνταγματαρχών.

Στο τεύχος αυτό περιλαμβάνεται επίσης η εγκυρότερη μελέτη για τους νεκρούς του Πολυτεχνείου. Ισως κανένα άλλο αριθμητικό δεδομένο στη σύγχρονη πολιτική μας ιστορία δεν υπέφερε τόσο βάνανυσα ανάμεσα στη σφύρα και τον άκμονα της πολιτικής σκοπιμότητας. Πέρα από την ακροδεξιά προβοκάτσια και την εσκεμμένη υπερβολή τμήματος της Αριστεράς, η επιστημονική έρευνα τεκμηρίωσε 24 πεσόντες και άλλους 46 ανθρώπους που ακόμη προσπαθούμε να μάθουμε το πραγματικό τους τέλος.

Τα δηκτικά και διαχρονικά συνθήματα που χαράχθηκαν στους τοίχους και στις ψυχές των ηρώων ολοκληρώνουν αυτή τη νοσταλγική γυροβολιά στις μέρες εκείνες.

ΥΓ: Πριν από λίγες εβδομάδες, στα Εξάρχεια, ύστερα από μία προκλητικά αναίτια εισβολή αστυνομικών σε εκδήλωση παρουσίασης βιβλίου, ανάμεσα σε εκατοντάδες δίμετρους εικοσάρηδες που έστεκαν φοβισμένοι, ένας εξηντάρης ξεχώρισε απ' το πλήθος, στήθηκε μπροστά σε έναν αστυνομικό και με θράσος πεπειραμένης αναίδειας άπλωσε το χέρι να του σηκώσει το κράνος: «θέλω να σε βλέπω όταν σου μιλάω αγόρι μου».

Ο «δράστης», και λίγο αργότερα συλληφθείς, ήταν ο Δημήτρης Παπαχρήστος, εκφωνητής άλλοτε στον ηρωικό σταθμό του Πολυτεχνείου. Το τι επακολούθησε είναι γνωστό αλλά δεν έχει σημασία.

Άλλο μετράει: Αυτή η γενιά εξακολουθεί να είναι απολύτως απαραίτητη στη Δημοκρατία μας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

06. Η μεγαλειώδης εξέγερση στιγμή προς στιγμή
18. Περήφανη γενιά μα πληγωμένη...
32. Οι 24 νεκροί του Πολυτεχνείου

44. Πώς εξεγέρθηκαν σε Πάτρα, Γιάννενα και Θεσσαλονίκη
52. Κάποιος τα έγραψε στον τοίχο με μπογιά

56. Απρίλιος του '67 εναντίον Μάη του '68
70. Υπερθεάματα κακογουστιάς

78. Ανατομία ενός εγκλήματος αισθητικής
84. «Τα φανταράκια έφταγαν...»
88. Η μεταπολίτευση δικαίωσε την εξέγερση;

Η μεγαλειώδης εξέγερση στιγμή προς στιγμή

Η ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΟΙ ΖΥΜΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Η εικόνα του τανκ να πλακώνει την πύλη του Πολυτεχνείου κυριάρχησε συντριπτικά στη συλλογική μας μνήμη. Τόσο που ξεχνάμε ότι πίσω από αυτή χιλιάδες άνθρωποι έπαιζαν τη ζωή τους κορώνα - γράμματα... Τι ακριβώς συνέβη μέσα στο Πολυτεχνείο τις τέσσερις εκείνες μέρες που ξεγύμνωσαν τη χούντα;

Να 'ναι η απόσταση του χρόνου (36 χρόνια); Να 'ναι ο ορίζοντας που πλησιάζει; Να 'ναι οι εποχές που μαραίνονται; Όλο και περισσότερο μου φαίνεται ποιητική εκείνη η εποχή. Και τότε ποιητικά ένιωθα. Με μια διαφορά. Τότε (τη) ζούσα, σήμερα (την) αναστορούμαι. Από τη μία οι κωμικοί δικτάτορες. Από την άλλη η, σε σύγχυση, ηττημένη πολιτική ηγεσία. Και το κίνημα να πορεύεται, ανασκευάζοντας δοκιμασμένες πρακτικές, καταργώντας Βεβαιότητες, εκπλήσσοντας τους παραδοσιακούς, αυτοεκπλησσόμενο και το ίδιο. Και οι χωροφύλακες να ψάχνουν τα κρυφά δίκτυα της ανομίας. Και τέτοια να μη βρίσκουν.

Το κίνημα αυτοδιαμορφώνεται μέσα από τη δράση του. Δίχως πολλές θεωρητικές συζητήσεις και αναλύσεις, εισβάλλει στα δημόσια πράγματα από το πουθενά. Πιστεύει πως από μόνο του μπορεί

να αλλάξει τα πράγματα και πλημμυρίζει με ευτυχία και χαρά τους συμμετέχοντες. Είναι πράγματι ευτυχής συγκυρία να συμμετέχεις σε ένα αυτόνομο κίνημα χωρίς καθοδηγητές και οπαδούς που το καθορίζει η ανιδιοτέλεια, η αντίσταση και η αξιοπρέπεια. Ένα κίνημα με βαθύ κοινωνικό περιεχόμενο, που έδειχνε να 'ναι χειραφετημένο. Με τη δράση του προκάλεσε ιστορικά γεγονότα και αναδείχθηκε ως ο μοναδικός υπολογισμός αντίπαλος των ανόητων συνταγματάρχων. Γεμάτο συναισθήματα, γεμάτο συγκινήσεις, ονειράτα και ελπίδες. Περάσαμε καλά. Η ψυχή μας ήταν γεμάτη. Λέγαμε δημοκρατία και ελευθερία και συγκλονιζόμασταν. Λέγαμε σοσιαλισμός και απογειωνόμασταν.

Οπως όλα τα αυθόρμητα κινήματα λίγη σχέση είχε με τον ορθολογισμό. Και αναλύσεις προσπαθούσαμε να κάνουμε και τακτικές να καταστρώσουμε. Λίγα

από αυτά λειτούργησαν. Το αισθητήριο, το όνειρο, η ελπίδα, η ομορφιά του κινδύνου και η χαρά της δράσης ήταν που πήγαιναν μπροστά.

Η ΣΠΙΘΑ ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ ΦΩΤΙΑ

Η εκρηκτική κατάσταση αναζητά σπινθήρα για να εκδηλωθεί, έστω κι αν αυτός καμιά φορά δεν είναι πραγματικός. Αυτό ακριβώς συνέβη και με την κατάληψη του Πολυτεχνείου. Ενώ οι φοιτητικές συγκεντρώσεις, την Τετάρτη 14 Νοεμβρίου, εξελίσσονται κανονικά, φτάνει η είδηση στη Νομική ότι στο Πολυτεχνείο συγκρούονται φοιτητές με την αστυνομία. Από εκείνη τη στιγμή τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Η είδηση δεν είναι αληθής. Αρχίζει όμως ευθύς αμέσως να προκαλεί γεγονότα.

Συγκροτείται διαδήλωση προς το Πολυτεχνείο, η οποία συγκρούεται με τις αστυνομικές δυνάμεις που το έχουν περικυκλώσει. Οι μισοί περίπου διαδηλωτές μπαίνουν στο προαύλιο του Πολυτεχνείου.

Η ατμόσφαιρα είναι ηλεκτρισμένη. Στις συνελεύσεις των σπουδαστών του ΕΜΠ κηρύσσεται αποχή και το απόγευμα γίνεται η πρόταση για κατάληψη του Ιδρύματος. Μέσα στο Πολυτεχνείο επικρατεί μαχητικό κλίμα με αντιδικτατορικά συνθήματα. Καμία οργάνωση δεν ήταν προετοιμασμένη για κάτι τέτοιο.

Καμία οργάνωση και κανένας φοιτητικός πυρήνας δεν είχε συζητήσει ή καταλήξει στην αναγκαιότητα μιας τέτοιας κινητοποίησης με στόχο τη μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Η αυθόρμητη απόφαση για την κατάληψη του Πολυτεχνείου δημιουργεί μια εντελώς νέα πραγματικότητα σε σχέση με τις -προαποφασισμένες- καταλήψεις της Νομικής. Η έλλειψη διεργασιών και

προετοιμασίας της κατάληψης δίνει τη δυνατότητα να εκδηλωθούν ελεύθερα όλες οι τάσεις που υπήρχαν στο Πολυτεχνείο. Εξω από οργανωτικά σχήματα και διαδικασίες συνελεύσεων.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ

Το καθεστώς αποφεύγει να χτυπήσει την κατάληψη στη γένεση της. Σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για τη στάση του αυτή αποτελεί και η απόφαση της συγκλήτου και των καθηγητών του ΕΜΠ να προασπίσουν το άσυλο του Ιδρύματος. Σε αντίθετη περίπτωση, ίσως το καθεστώς επενέβαινε καλυπτόμενο πίσω από την απόφαση των συγκλητικών αρχών. Πέρα απ' αυτά, το καθεστώς εκτιμά ότι το φοιτητικό κίνημα καθοδηγείται από τα δύο Κ.Κ. και τους αστούς πολιτικούς και δεν ανησυχεί για την εξέλιξη της κατάληψης. Κι αυτό γιατί η στάση των αντιπάλων του

κυμαίνεται από την πίεση για μεγαλύτερες πολιτικές παραχωρήσεις ως την απαίτηση για την ομαλή μετάβαση της εξουσίας στους ίδιους.

Όπως δείχνουν τόσο τα απόρρητα έγγραφα των υπηρεσιών του καθεστώτος όσο και οι μαρτυρίες φοιτητών που ανακρίθηκαν από τη χουντική ασφάλεια, ουδέποτε αντελήφθησαν οι κρατούντες την αυτονομία, την αυτοοργάνωση και κατ' επέκταση τη δυναμική του φοιτητικού κινήματος. Η αδράνεια και η αμηχανία απέναντι στις ραγδαίες εξελίξεις των παραπάνω, θα επιτρέψει την ελεύθερη εκδήλωση όλων των μικροομάδων που από την πρώτη στιγμή βρίσκονται στο Πολυτεχνείο.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΠΙΝΤΩΝΕΤΑΙ

Ως την Πέμπτη το βράδυ η κατάληψη παίρνει χαρακτήρα υπερεπαναστατικό. Όλο αυτό το διάστημα σημαδεύεται από

1. Ο αυθορμητισμός ήταν η πηγή και η νηοή του μεγάλου χειμάρρου του Πολυτεχνείου.
- 2, 4. Δημοσιεύματα της εποχής που αναφέρονται στα αιματηρά επεισόδια.
3. Χρηιάστηκε πολυετής επιστημονική έρευνα για να διαπιστωθεί ο ακριβής αριθμός των νεκρών.

τις παρασκηνακές διαβουλεύσεις κυρίως των οργανωμένων φοιτητών για το «τι μέλλει γενέσθαι». Ο αγώνας για την καθοδήγηση της κατάληψης ήταν σκληρός και συνεχής.

Εν τω μεταξύ, στο προσκήνιο τα πράγματα παίρνουν το δικό τους δρόμο. Η κατάληψη γιγαντώνεται με εκρηκτικούς ρυθμούς, ενώ δεν υπάρχει κάποιο κέντρο συντονισμού ή καθοδήγησης. Το Πολυτεχνείο γίνεται χώρος ελεύθερης έκφρασης χωρίς περιορισμούς, δεσμεύσεις ή υποχρεώσεις. Η συγκρότηση συντονιστικής επιτροπής από γνωστά στελέχη του φοιτητικού κινήματος, δεν καταφέρνει να παίξει ουσιαστικό ρόλο. Οι δραστηριότητες και οι ανακοινώσεις επιτροπών, εκλεγμένων από συνελεύσεις ή συγκεντρώσεις πριν την κατάληψη, αδυνατούν να επηρεάσουν στο ελάχιστο τα πράγματα. Τελικά οι επιτροπές παραμερίζονται. Η εκλογή τους κάτω από άλλες συνθήκες και με άλλα κριτήρια δεν τους επιτρέπει να διαδραματίσουν ρόλο σε ένα εντελώς διαφορετικό γεγονός, όπως αυ-

Περάσαμε καλά. Η ψυχή μας ήταν γεμάτη. Λέγαμε δημοκρατία και συγκλονιζόμασταν. Λέγαμε σοσιαλισμός και απογειωνόμασταν

τό της κατάληψης του Πολυτεχνείου.

Δύο απόψεις συγκρούονται για το τι πρέπει να γίνει· εκείνη της Αντι-ΕΦΕΕ και του «Ρήγα Φεραίου» που δε θέλουν την κατάληψη και η άλλη, των αριστερών ομάδων, οι οποίες επιζητούν μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Το κλίμα που διαμορφώνεται στο Πολυτεχνείο ευνοεί την υπερ-επαναστατική τακτική των αριστερών ομάδων. Αντίθετα οι άλλες δυνάμεις στερούνται ακροατηρίου, τέτοιου που να τους επιτρέπει να επηρεάσουν την πορεία των πραγμάτων. Οι συσκέψεις που γίνονται μεταξύ αντιπρο-

σώπων των οργανώσεων, με συμμετοχή και ανένταχτων φοιτητών, καταλήγουν σε πλήρη διαφωνία. Κάθε πλευρά διατηρεί και επιμένει στις απόψεις της. Οι συγκρούσεις για την πορεία που έπρεπε να πάρει η κατάληψη, το ανεξέλεγκτο των συνημάτων στο ραδιοφωνικό σταθμό και τα μεγάφωνα, η έλλειψη κάποιου συντονιστικού κέντρου, η αμφισβήτηση κάθε δημιουργούμενης επιτροπής και βέβαια η έλλειψη κάποιας πολιτικής οργάνωσης με κύρος και φερέγγυο πολιτικό λόγο οδηγούν στην ανάγκη σύγκλησης συνελεύσεων την Πέμπτη το βράδυ και εκλογής συντονιστικής επιτροπής της κατάληψης. Αν στο προαύλιο και στους γύρω χώρους η πολιτική ουτοπία, ο ενθουσιασμός και η έξαρση χαρακτηρίζουν το σύνολο σχεδόν των καταληψιών, στις συνελεύσεις επικρατεί περίσκεψη και πολιτική αντιπαράθεση.

Υστερα από μακρές και «επώδυνες» διαβουλεύσεις, η νέα συντονιστική επιτροπή, λόγω της εκλογής της κατά τη διάρκεια της κατάληψης, περιβάλλεται με

Τα τανκς της χούντας
μπροστά από το άγαλμα
του Κολοκοτρώνη
στην οδό Σταδίου.

κύρος από όλες τις πλευρές χωρίς να έχει κανέναν αντίπαλο που να αμφισβητεί τις αρμοδιότητες της, πέραν εκείνου των ενθουσιωδών καταληψιών, οι οποίοι μερικές φορές συνωθούνται εξαγριωμένοι έξω από την αίθουσα που συνεδριάζει. Η εκλεγμένη συντονιστική επιτροπή, παραλές τις αδυναμίες της, έβαλε κάποια τάξη στην κατάληψη. Δεν μπόρεσε όμως να καθοδηγήσει πολιτικά την εξέγερση. Έπαιξε έναν συντονιστικό και όχι αποφασιστικό ρόλο.

Παρά τη συγκρότηση συντονιστικού κέντρου, το αυθόρμητο στοιχείο εξακολουθεί να καθορίζει την πορεία της εξέγερσης. Ο συγκεντρωμένος κόσμος ξεπερνά τις ηγεσίες, οι οποίες αδυνατούν να συγκροτήσουν ρεαλιστική θέση για την έκβαση της εξέγερσης. Η συντονιστική επιτροπή κάτω από την πίεση των γεγονότων και την καθολική πολιτική υστέρηση των οργανώσεων, ομάδων και ατόμων, σύρεται στη μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς, ανίκανη να αντιδράσει έστω και την τελευταία στιγμή. Όσο η συντονιστική επιτροπή αγωνιά για να βρει κοινό γλωσσικό κώδικα και να συντάξει τη διακήρυξη της, η κατάληψη μαζικοποιείται με ταχύτατους ρυθμούς.

Ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πολυτεχνείου, ο οποίος από την πρώτη μέρα της λειτουργίας του κατακτά μεγάλη ακροαματικότητα, αποτελεί τη μοναδική πηγή πληροφόρησης για τα όσα συμβαίνουν στις κινητοποιήσεις κατά του στρατιωτικού καθεστώτος. Ο κόσμος παίρνει γραμμή από το ραδιοσταθμό και όχι από τις εφημερίδες ή τις πολιτικές ηγεσίες. Το φοιτητικό κίνημα εξέφρασε δυναμικά και αποκλειστικά τα πολιτικά αιτήματα του πληθυσμού. Μετά τον έλεγχο των συνθημάτων και των κειμένων του Ραδιοσταθμού από τη συντονιστική επιτροπή, η ανταπόκριση του κόσμου ξεπερνά κάθε προσδοκία. Οι ταχύτατες αυτές εξελίξεις δημιουργούν στους συγκεντρωμένους φοιτητές το ερώτημα «πού πάμε;» το οποίο θα μείνει αναπάντητο ως το τέλος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες και ως απάντηση στο αδιέξοδο υιοθετείται το σύνθημα της «γενικής απεργίας».

Η πρόταση προέρχεται από μέλος του «Ρήγα Φεραίου» και υποστηρίζεται από το «Ρήγα Φεραίο» και τις αριστερές ομάδες. Πρόκειται για σύνθημα που θέλει

Η εξέγερση στους δρόμους της Αθήνας με συνεχείς πορείες και συγκεντρώσεις. Ανθρώπινο τείχος είχαν σχηματίσει έξω από το Πολυτεχνείο οι πολίτες για να προστατεύσουν τους φοιτητές.

Ήταν ευτυχία να συμμετέχεις σε ένα αυτόνομο κίνημα χωρίς καθοδηγητές και οπαδούς, αλλά γεμάτο ανιδιοτέλεια, αντίσταση και αξιοπρέπεια

να προκαλέσει τη γενική εξέγερση, με στόχο την ανατροπή του καθεστώτος. Η επίδραση του δεν ήταν η αναμενόμενη. Ελάχιστοι επηρεάστηκαν από το σύνθημα και δεν πήγαν στις δουλειές τους. Η έλλειψη ακόμη και στοιχειώδους πολιτικής ή συνδικαλιστικής οργάνωσης στους τόπους δουλειάς, δεν επιτρέπει τέτοιου είδους προωθημένες πολιτικές κινητοποιήσεις.

ΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ ΣΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Εν τω μεταξύ, τόσο η αυτοοργάνωση της ζωής μέσα στο Πολυτεχνείο όσο και οι πολιτικές διεργασίες αγκαλιάζουν το σύνολο των καταληψιών χω-

ρίς διακρίσεις. Οι μαθητές συγκαλούν συνέλευση και εκλέγουν επιτροπή. Το ίδιο και ένα μεγάλο μέρος του μη φοιτητικού πληθυσμού που βρίσκεται μέσα στο Πολυτεχνείο. Είναι η λεγόμενη εργατική συνέλευση. Η συνέλευση αυτή συγκροτήθηκε από όλους όσους δεν ήταν φοιτητές ή μαθητές και έβλεπαν την αναγκαιότητα οργάνωσης τους κάτω από τις πολιτικές συνθήκες που διαμόρφωνε η κατάληψη.

Η σύνθεση της «εργατικής» συνέλευσης αποτελούνταν από εργάτες, εργαζόμενους, διανοούμενους και μέλη αριστερών ομάδων. Οι εργάτες που βρέθηκαν μέσα στο Πολυτεχνείο αποτελούνταν στην πλειονότητα τους από οικοδόμους, παλιούς και νέους αγωνιστές με ανεβασμένη ταξική συνείδηση, χωρίς όμως να είναι οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι της τάξης τους, ή έστω οι αντιπροσωπευτικοί. Δεν είχαν σαφείς στόχους, ήταν ξεκομμένοι από την πραγματικότητα ή κακά ενημερωμένοι.

Η εργατική αντιπροσώπευση στο χώρο του Πολυτεχνείου αποτελείτο από αυθόρμητους και όχι οργανωμένους εργάτες με ψηλή αγωνιστικότητα και έντονη ταξική συνείδηση.

Με δεδομένο το χαμηλό επίπεδο του λαϊκού κινήματος, σε αντίθεση

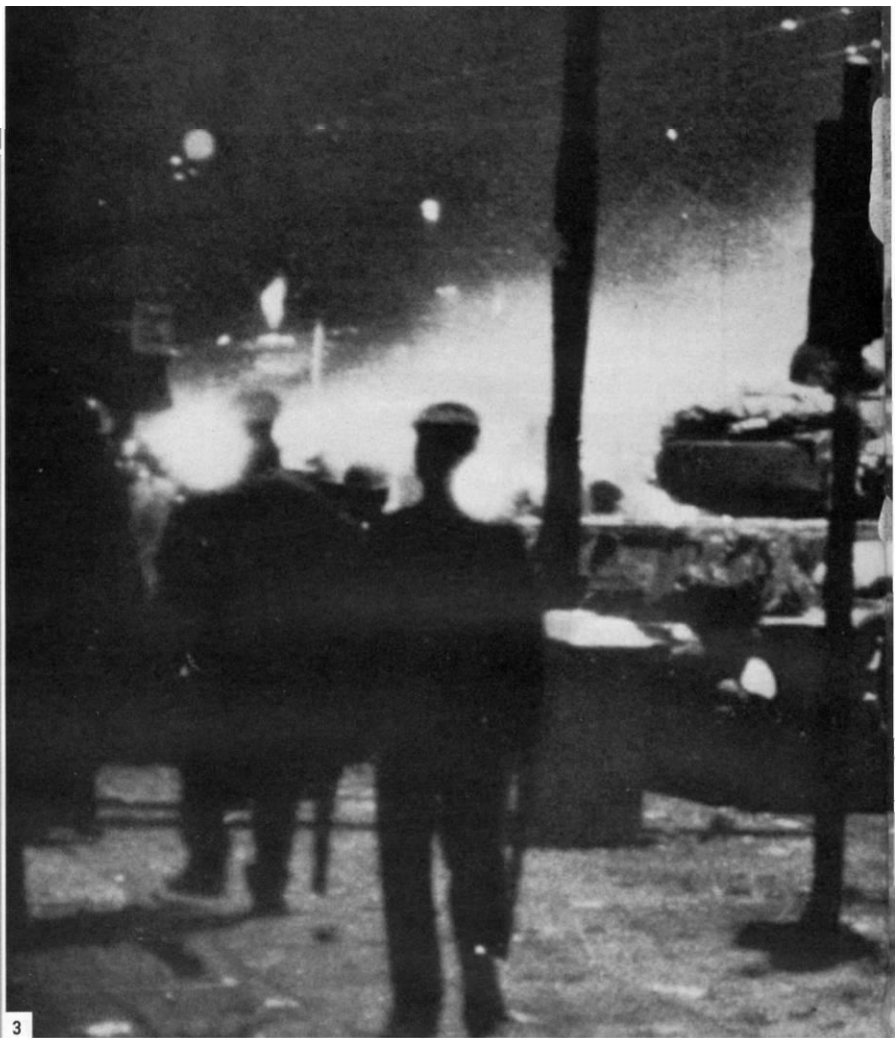

1

2

1. Τα σιδερένια τέρατα βρυχώνται στο κέντρο της Αθήνας.
2,3. Η άσφαλτος, οι τοίχοι, τα τζάμια τρίζουν από τον ανατριχιαστικό ήχο των ερπυστριών. Δευτερόλεπτα μόνο απομένουν προτού το χουντικό τανκ συντρίψει την πύλη του Πολυτεχνείου και εισβάλλει στο ίδρυμα.

3

με το πολιτικοποιημένο και ιδιαίτερα προωθημένο φοιτητικό κίνημα, η «εργατική» επιτροπή και γενικότερα η «εργατική» συνέλευση οδηγούνται στην περιθωριοποίηση και τελικά δεν παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην κατάληψη. Ο ρόλος τους περιορίστηκε, μαζί με τους μαθητές, στην ηθική και αγωνιστική βοήθεια. Ο συντονισμός του αγώνα μένει αποκλειστικά στα χέρια της συντονιστικής επιτροπής των φοιτητών.

Η αδυναμία συντονισμού και συνεννόησης μεταξύ φοιτητών και μη φοιτητών οφείλεται στη μεγάλη διαφορά που υπήρχε μεταξύ της πολιτικοποίησης του φοιτητικού κινήματος και του λαϊκού κινήματος. Το φοιτητικό κίνημα, έχοντας διανύσει μια δίχρονη, σχεδόν, εντυπωσιακή πορεία συνεχών κινητοποιήσεων, διαθέτει και εμπειρία και αυξημένη πολιτικοποίηση, σε αντίθεση με το λαϊκό κίνημα που μόλις κάνει τα πρώτα του βήματα.

Αν οι φοιτητές με τα εκλεγμένα τους όργανα και τις πολιτικές οργανώσεις αδυνατούν να κατευθύνουν την εξέγερ-

ση, πολύ περισσότερο αυτό ισχύει για τον μη φοιτητικό πληθυσμό, ο οποίος στην πλειοψηφία του για πρώτη φορά παίρνει μέρος σε μια τέτοια εκδήλωση. Ακόμη και οι συνελεύσεις του -που δεν ήταν αντιπροσωπευτικές όσον συμμετείχαν στην κατάληψη- δύσκολα κατάφεραν να λειτουργήσουν και να καταλήξουν σε κάποιες συνθηματολογικές θέσεις. Ο μη φοιτητικός πληθυσμός, χωρίς τη δυνατότητα σοβαρής αυτοοργάνωσης, πολιτικών αναλύσεων και θέσεων, κινήθηκε αποκλειστικά στη σφαίρα του επιθυμητού. Η ετεροβαρής σχέση και η αδυναμία συνεργασίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που εκπροσωπούνται στην κατάληψη δεν επιτρέπει την ενδυνάμωση του εσωτερικού μετώπου. Οι αντιθέσεις που εκδηλώνονται μεταξύ των επιτροπών, αποτελούν ένα πρόσθετο εμπόδιο στο να απαντηθεί το πάντα επίκαιρο ερώτημα «πού πάμε».

Την ίδια στιγμή που το αυθόρμητο στοιχείο οδηγεί την κατάληψη, το καθεστώς δε φαίνεται, ως την Παρασκευή

το πρωί 16.11.1973, να ανησυχεί για την έκβαση της. Η γραμμή της κυβέρνησης Μαρκεζίνη είναι να μην παρεμποδίζονται οι φοιτητικές κινητοποιήσεις. Στα πλαίσια της ελεγχόμενης ομαλοποίησης που επιχειρεί, οι οποιοσδήποτε συγκρούσεις αντιστρατεύονται την προσπάθεια της.

Την Τετάρτη, πρώτη μέρα της κατάληψης, το καθεστώς παρουσιάζεται με δύο πρόσωπα. Εκείνο των αστυνομικών δυνάμεων, που λόγω αδράνειας επιχειρούν να πάρουν την άδεια του πρύτανη για να εισβάλουν στο Πολυτεχνείο και εκείνο του υπουργού Παιδείας, ο οποίος πιστεύει ότι τελικά οι φοιτητές θα αποχωρήσουν μόνοι τους.

Προς το βράδυ αποσύρονται οι αστυνομικές δυνάμεις. Σ' εκείνη τη φάση επικράτησε η γνώμη της κυβέρνησης, η οποία, ως φαίνεται, εκτιμά ότι κανέναν κίνδυνο δεν εγκυμονεί η κατάληψη. Τη δεύτερη μέρα της κατάληψης ο υπουργός ζητά από τον πρύτανη απόφαση της συγκλήτου, αν επιτρέπει ή όχι την επέμβαση της αστυνομίας. Η

απόφαση της συγκλήτου είναι η προάσπιση του ασύλου. Ακόμη, όμως, και τη δεύτερη μέρα οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης είναι λαθεμένες. Έτσι δίνει στη δημοσιότητα την απόφαση της συγκλήτου με σαφή δήλωση ότι θα τη σεβαστεί. Η κυβέρνηση θέλει να εξαντλήσει όλα τα περιθώρια, γιατί η οποιαδήποτε καταστολή σημαίνει ταυτόχρονα σοβαρή δοκιμασία για την πορεία της πολιτικοποίησης που επιχειρεί.

Εν τω μεταξύ η συγκέντρωση πλήθους κόσμου μέσα και έξω από το Πολυτεχνείο ανεβάζει τον ενθουσιασμό και δημιουργεί την εντύπωση ότι η στρατιωτική δικτατορία μπορεί να πέσει. Η σκέψη αυτή, από ένα σημείο και πέρα, οδηγεί σταθερά τις πράξεις των εξεγερμένων. Οι φοιτητές, για πρώτη φορά σε μια τέτοια κινητοποίηση τους, δε ζητούν συνάντηση με τις πρυτανικές αρχές. Δε ζητούν μεσολαβητές όπως έγινε στις προηγούμενες καταλήψεις της Νομικής. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό των διαθέσεων τους. Δεν έχουν τίποτα να διαπραγματευ-

Η σκέψη ότι η χούντα μπορεί να πέσει εκείνο το βράδυ, οδήγησε σταθερά τις πράξεις των εξεγερμένων

τούν με το καθεστώς. Η κατάληψη του Πολυτεχνείου, με τις διαστάσεις που παίρνει, εκ των πραγμάτων οδηγείται σε μετωπική σύγκρουση με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του καθεστώτος.

Στην πορεία αυτή δεν υπάρχουν υποχωρήσεις και διαπραγματεύσεις. Η κατάληψη την Παρασκευή το πρωί έχει πάρει διαστάσεις εξέγερσης. Δεν είναι μια εκδήλωση-διαμαρτυρία προς το καθεστώς, αλλά τείνει να αποτελέσει σοβαρό κίνδυνο για την ίδια του την ύπαρξη. Τόσο τα συνθήματα όσο και το μέγεθος και οι ρυθμοί ανάπτυξης της εκδήλωσης αυτό δείχνουν.

Η έλλειψη αποφασιστικής πολιτι-

κής ηγεσίας, οι διαμάχες κι ο ενθουσιασμός, δεν επιτρέπουν να απαντηθούν θεμελιώδη ερωτήματα. Αν είναι εφικτό να πέσει η χούντα, αν έπρεπε ή όχι να εκκενωθεί το Πολυτεχνείο και πώς θα αντιμετωπιζόταν η βίαιη εισβολή των κατασταλτικών μηχανισμών. Η εξέγερση βαδίζει ολοταχώς προς μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Τα πράγματα δείχνουν ότι έφτασε η στιγμή της τελικής αναμέτρησης.

Το καθεστώς, μετά και τις καταλήψεις πανεπιστημιακών κτιρίων σε Θεσσαλονίκη, Πάτρα και Γιάννενα, την Παρασκευή 16.11.1973 αντιλαμβάνεται την κρισιμότητα της κατάστασης. Αλλάζει ριζικά γραμμή και αποφασίζει να χτυπήσει το Πολυτεχνείο παρά την αντίθετη θέση υπουργών της κυβέρνησης, οι οποίοι εξακολουθούν να ελπίζουν ότι είναι ακόμη δυνατή η ομαλή πορεία της πολιτικοποίησης του καθεστώτος.

Η βίαιη επέμβαση της αστυνομίας και του στρατού, συναντά την ηρωική αντίσταση των άοπλων εξεγερμένων,

Ο συνταγματάρχης Ντερτιλής με το πιστόλι στο χέρι κατά τις «εκκαθαριστικές» επιχειρήσεις του στρατού.

οι οποίοι όμως δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τους εξοπλισμένους και οργανωμένους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Η έκβαση της σύγκρουσης γρήγορα κλίνει υπέρ του καθεστώτος με την εκκένωση του Πολυτεχνείου και τη διάλυση των διαδηλώσεων. Ωστόσο πρόκειται για πύρρειο νίκη. Οι επιπτώσεις από την καταστολή της εξέγερσης θα αποβούν μοιραίες για την τύχη των κρατούντων. Η εισβολή των πολιτών στην πολιτική σκηνή ανατρέπει οριστικά και αμετάκλητα την πορεία πολιτικοποίησης του καθεστώτος.

«Για τη στρατηγική νομιμοποίησης της στρατιωτικής δικτατορίας, μέσα από τον αυτομετασχηματισμό της, η βίαιη καταστολή της εξέγερσης του Νοεμβρίου αποτέλεσε το σημείο τομής. Παρόλες τις βλέψεις και επιθυμίες του Μαρκεζίνη, η επανάληψη του πειράματος ήταν, μετά τη νέα επιβολή του στρατιωτικού νόμου, αδύνατη. Η βίαιη στρατιωτική καταστολή της εξέγερσης ήταν η απτή, συγκεκριμένη απόδειξη, ότι τα όρια του αυτομετασχηματισμού ήταν πολύ στενά και ότι όλες οι υποσχέσεις περί ελεύθερων εκλογών κλπ. δεν μπορούσαν να γίνουν ούτε αποδεκτές ούτε πιστευτές. Η καταστολή της

Η ηγεσία της αριστεράς απέτυχε να συναντηθεί με τους φοιτητές στην προσπάθεια της να αντιπαρατεθεί στο καθεστώς

εξέγερσης και κυρίως η τρομοκρατική μορφή που πήρε αυτή αποτέλεσε την έμπρακτη απόδειξη της αφερεγγυότητας του πειράματος Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη.

Αν υπήρχε κάποια ελπίδα, κάποιο έστω στοιχείο πίστης στη στρατηγική μετάβασης σε μια περιορισμένη μορφή ισχύος των αστικών ελευθεριών, η βίαιη καταστολή την καταρράκωσε. Τα όρια του αυτομετασχηματισμού δεν επέτρεπαν την εκδήλωση, την πραγμάτωση των αστικών ελευθεριών στην επανεγκαθίδρυση των οποίων υποτίθεται ότι αυτός θα οδηγούσε. Έτσι με την αποτυχία του αυτομετασχηματισμού, με την αδυναμία πραγμάτωσης του πειράματος Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη, η νομιμοποίηση του καθεστώτος έγινε

αδύνατη. Συναίνεση και ωμή στρατιωτική επιδρομή μέσα στην Αθήνα ήταν έννοιες αντίθετες, αλλά και χαρακτηριστικές για την ειδική και ανυπέρβλητη εσωτερική αντίφαση που αποτελούσε το ειδοποιό στοιχείο του καθεστώτος: ανάγκη νομιμοποίησης και ανάγκη απόλυτης επιβολής. Η λύση για το καθεστώς του Γ. Παπαδόπουλου δεν ήταν άλλη από τη συνέχιση της ωμής δικτατορίας. Λύση αναγκαστική, όχι όμως πολιτική. Η πολιτική αποτυχία του πειράματος ήταν το από το αδιέξοδο της δικτατορίας. Η στρατιωτική δικτατορία προσπάθησε να επιτύχει τον αυτομετασχηματισμό της για να επιτύχει κοινωνική συναίνεση και μέσα από τη συναίνεση σταθερότητα και βιωσιμότητα. Η αποτυχία οδηγούσε στη μοναδική επιλογή που είχε η ίδια, στη συνέχεια της, τα αδιέξοδα της οποίας είχαν οδηγήσει στο αποτυχημένο πείραμα. Επρόκειτο για την αναπαραγωγή των ίδιων αδιεξόδων...

«...Ο στρατός σαν «κόμμα» της αστικής τάξης -κατά τη γνωστή έκφραση του Ν. Πουλαντζά- είχε αποτύχει, ή τουλάχιστον είχε οδηγηθεί, μέσα από την αδυναμία νομιμοποίησης, μέσα από την αδυναμία συγκρότησης κοι-

νωνικής συναίνεσης, σε αποτυχία». (Δ.Χαραλάμπης, «Η θέση του στρατού στη δομή της κρατικής εξουσίας στην Ελλάδα μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο», περ. Θέσεις). Η εξέγερση του Πολυτεχνείου και η αποτυχία της κοινοβουλευτικής νομιμοποίησης του καθεστώτος πυροδοτεί τις διαμάχες μέσα στο στρατό, οι οποίες επεκτείνονται πέραν του ηγετικού πυρήνα και αγκαλιάζουν τη μεγάλη πλειοψηφία των αξιωματικών. Εκ των πραγμάτων τίθεται το ζήτημα του παραμερισμού του στρατού από τα πολιτικά πράγματα της χώρας.

Η ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον Ιωαννίδη δεν είναι παρά η «υπό προθεσμία» επικράτηση των σκληρών της χούντας, οι οποίοι επιζητούν τη συνέχιση του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης. Οι πολιτικοί όροι που δημιουργήθηκαν μετά την αποτυχία του «πειράματος» ομαλοποίησης έδωσαν τη δυνατότητα στο πιο σκληρό και συνάμα καθυστερημένο, πολιτικά, τμήμα της χούντας να επικρατήσει του πολιτικού Παπαδόπουλου. Το υπό νέα ηγεσία, καθεστώς αναγκάζεται να λειτουργήσει κυρίως με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Η εξέγερση και η καταστολή του Πολυτεχνείου το έχει οδηγήσει σε πλήρη πολιτική απομόνωση. Αποστερημένο τόσο από κάθε λαϊκή ανοχή όσο και από κάθε δυνατότητα νομιμοποίησης του -ακόμη και το τμήμα των αστών πολιτικών που επιζητούσε συνδιαλλαγή με το καθεστώς έχει αλλάξει γραμμή- αναγκάζεται να επιζητήσει, για να επιζητήσει, μια εθνικής εμβέλειας επιτυχία. Το ήδη μετέωρο καθεστώς, με την επέμβαση του στην Κύπρο και την εθνική τραγωδία που προκάλεσε, κατέρρευσε, παραδίδοντας την εξουσία στους αστούς πολιτικούς.

Οι επιπτώσεις όμως από την εξέγερση δεν περιορίζονται στην πλευρά του στρατιωτικού καθεστώτος. Τόσο στο λαϊκό κίνημα όσο και στις δυνάμεις της αριστεράς αρχίζουν καταλυτικές διεργασίες. Η ανατροπή των πολιτικών γραμμών των αριστερών δυνάμεων από την εξέλιξη των γεγονότων προκαλεί «σεισμικές δονήσεις» στο εσωτερικό τους. Πλήθος προκαταλήψεων και

δογμάτων μπαίνουν σε αμφισβήτηση και οι προϋποθέσεις για ουσιαστικό διάλογο αρχίζουν να διαμορφώνονται ακόμη και μεταξύ δυνάμεων με σοβαρές ιδεολογικές διαφορές. Οι διεργασίες που συντελούνται στο χώρο της Αριστεράς αμέσως μετά την καταστολή της εξέγερσης και ως την πτώση της χούντας, λειτουργούν ανατρεπτικά ως προς τα παγιωμένα πολιτικά σχήματα

της. Οι συνθήκες παρανομίας, η διάλυση του φοιτητικού κινήματος και κυρίως η σχετικά γρήγορη κατάρρευση του καθεστώτος δεν επιτρέπουν την ολοκλήρωση αυτών των διεργασιών. Τα κόμματα στη μεταπολίτευση επανακάμπτουν στην πολιτική σκηνή, κυρίαρχα και ανεπηρέαστα από όλα όσα συνέβησαν έξω και παρά τη θέληση τους. Η εξέγερση έφερε, με τον πιο δραματικό

Το χρονικό της εξέγερσης

Τετάρτη 14 Νοέμβρη 1973, ώρα 9 π.μ.:

Εκατοντάδες φοιτητές του Πολυτεχνείου συγκεντρώνονται στο προαύλιο του Ιδρύματος. Αρχίζουν συνελεύσεις για να αποφασίσουν πώς θα αντιμετωπίσουν το νέο σχέδιο της χούντας για την καθυστάση του κινήματος. Οι συγκεντρωμένοι φοιτητές συγκροτούν επιτροπή κατάληψης. Κλείνουν οι πόρτες και στις 8.30 το βράδυ γίνεται η πρώτη συνεδρίαση της συντονιστικής επιτροπής.

Πέμπτη 15 Νοέμβρη 1973: Η κατάληψη κεντρίζει τα αντιδικτατορικά ένστικτα του λαού της Αθήνας που αρχίζει να συρρέει στο Πολυτεχνείο. Οι συγκεντρωμένοι παραμένουν όλη τη νύχτα για συμπαράσταση στους καταληψίες φοιτητές.

Παρασκευή 16 Νοέμβρη 1973:

Μπαίνουν σε λειτουργία οι πομποί του ραδιοφωνικού σταθμού. Μεταφέρουν το μήνυμα του αγώνα σε όλη την Αθήνα, που παρακολουθεί με κομμένη την ανάσα τα γεγονότα. Στις 9 το πρωί στήνονται τα πρώτα οδοφράγματα και σχηματίζονται δύο μεγάλες διαδηλώσεις στην Πανεπιστημίου και στη Σταδίου. Οι συγκεντρωμένοι έξω από το Πολυτεχνείο τραγουδάνε «πότε θα κάνει ξαστεριά». Το απόγευμα οι διαδηλωτές στο χώρο γίνονται χιλιάδες με συμμετοχή των εργατών. Έτσι στις 6 το απόγευμα αρχίζουν οι συγκρούσεις διαδηλωτών και Αστυνομίας με πολλούς τραυματίες. Στις 7 το απόγευμα μεγάλη διαδήλωση κατευθύνεται στο Πολυτεχνείο και η Αστυνομία χτυπάει. Εμφανίζονται

τεθωρακισμένα της Αστυνομίας και πέφτουν οι πρώτοι πυροβολισμοί. Στη Σόλωνος, στην Κάνιγγος, στη Βάθη, στην Αριστοτέλους, στην Αλεξάνδρας, στην πλατεία Αμερικής γίνονται μάχες σώμα με σώμα. Στις 9.30 η Αστυνομία απαγορεύει την κυκλοφορία στο κέντρο της Αθήνας μέχρι νεωτέρας διαταγής. Στις 11 το βράδυ ο ραδιοσταθμός και τα μεγάφωνα καλούν τον κόσμο να μη φύγει. Οι αύρες έχουν κυκλώσει το χώρο του Πολυτεχνείου και τα δακρυγόνα έχουν πνίξει την περιοχή.

Σάββατο 17 Νοέμβρη 1973: Λίγο μετά τα μεσάνυχτα, τα πρώτα τανκς εμφανίζονται, ενώ στο νοσοκομείο που οργανώθηκε στο Πολυτεχνείο, μεταφέρονται όλο και περισσότεροι χτυπημένοι. Στη 1 μετά τα μεσάνυχτα, τα τανκς έχουν ζώσει το Πολυτεχνείο. Στις 1.30 τα τανκς ξεκινούν με αναμμένους τους προβολείς. Οι φοιτητές είναι ανεβασμένοι στα κάγκελα, τραγουδούν τον εθνικό ύμνο και φωνάζουν στους φαντάρους: «Είμαστε αδέρφια».

Στις 2.50, τα ξημερώματα του Σαββάτου, ο επικεφαλής αξιωματικός δίνει την εντολή να ξεκινήσει το τανκ.

Η πόρτα πέφτει και το τανκ συνεχίζει την πορεία του φτάνοντας μέχρι τις σκάλες του κτιρίου «Αβέρωφ». Πέφτουν πυροβολισμοί. Υπάρχουν φαντάρους που βοηθούν τους φοιτητές να φύγουν, αλλά στις εξόδους τους περιμένουν ασφαλίτες.

Στις 3.20 δεν υπάρχει πλέον κανένας στο Πολυτεχνείο.

Φοιτητές συγκεντρωμένοι
στο χώρο του Πολυτεχνείου.

τρόπο, στην επικαιρότητα και το ζήτημα της ανατροπής της δικτατορίας από τις λαϊκές κινητοποιήσεις. Ενα ζήτημα που ήταν έξω από τη λογική και τη δράση της αριστεράς. Οι εξεγερμένοι στο Πολυτεχνείο δείχνουν ότι έχουν επανακτήσει την εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, έστω κι αν η ηγεσία της Αριστεράς έχει αποτύχει να συναντηθεί μαζί τους στην προσπάθεια της να αντιπαρατεθεί στο καθεστώς. Στις 17 Νοέμβρη οι μάζες θα συνειδητοποιήσουν ότι η πτώση της χούντας είναι δική τους ευθύνη.

Η φυσιογνωμία, η μαζικότητα και η κατάληξη της εξέγερσης καταρρακώνει την εμφυλιοπολεμική ιδεολογία του αντικομμουνισμού, καθώς και την οποιαδήποτε ανοχή προς τη δικτατορία και ξανακάνει στόχους του κινήματος την εθνική ανεξαρτησία.

Προκαλεί μια αποσάρθρωση όλων των ιδεολογικών μηχανισμών που χρησιμοποιεί η δικτατορία και την αναγκάζει να καταφύγει στην ωμή τρομοκρατία της ΕΣΑ για να σταθεί. Το φοιτητικό κίνημα και ειδικότερα το «Πολυτεχνείο», σπάζοντας τις παραδοσιακές πρακτικές και ξεπερνώντας τις παραδοσιακές ηγεσίες, διευρύνει τον κύκλο των κατακτήσεων του προοδευτικού κινήματος σε σφαίρες που, ως εκείνη τη στιγμή, ήταν αδιανόητες τόσο για τις δυνάμεις της Αριστεράς όσο και για τις αντίπαλες δυνάμεις.

Οι πολυσήμαντες αυτές θετικές επιπτώσεις από την εξέγερση δε θα επιτρέψουν η καταστολή του Πολυτεχνείου να βιωθεί ως ήττα από τη λαϊκή συνείδηση. Αντίθετα θα βιωθεί ως ηθική νίκη, ως στάση αξιοπρέπειας και δημοκρατικότητας όλου του πληθυσμού απέναντι στην αυθαιρεσία, τον αυταρχισμό και τη βαρβαρότητα του στρατιωτικού καθεστώτος.

Το «Πολυτεχνείο» συγκινεί και ενθουσιάζει τη λαϊκή συνείδηση, που το θεωρεί ως ένα αποκλειστικά δικό της γεγονός. Οι θετικές επιπτώσεις στη λαϊκή συνείδηση, παράλληλα με τις διεργασίες που συντελούνται στο χώρο της Αριστεράς, οι οποίες την οδηγούν προς την ανασυγκρότηση της, και η αποτυχία της πολιτικής μετεξέλιξης του καθεστώτος δημιουργούν

μακροπρόθεσμα σοβαρούς κινδύνους για τη σταθερότητα του αστικού καθεστώτος.

Η γρήγορη πτώση του στρατιωτικού καθεστώτος οφείλεται και στην αρνητική στάση των κυρίαρχων τάξεων απέναντι της, μετά την αποτυχία της προσπάθειας αυτομετασχηματισμού της. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, ως ένα αυθόρμητο γεγονός που κινήθηκε έξω από τη θέληση και τη λογική των οργανωμένων δυνάμεων, χωρίς την ύπαρξη οργανωμένου λαϊκού κινήματος και με τις αριστερές δυνάμεις διασπασμένες και σε κρίση στρατηγικής,

Η πορεία της εξέγερσης δεν καθορίζεται από οργανωμένες δυνάμεις αλλά από τις διαθέσεις της στιγμής όλων όσοι συμμετείχαν στην κατάληψη.

κατάφερε πάρα πολλά. Κατάφερε να αλλάξει ριζικά την πολιτική σκηνή της χώρας. Κανένα φοιτητικό κίνημα δε θα μπορούσε αντικειμενικά να ξεπεράσει αυτά τα όρια και να προσφέρει περισσότερα. Η αυτοοργάνωση των εξεγερμένων ήταν αδύνατο να αντιπαρατεθεί νικηφόρα στους καλά οργανωμένους και εξοπλισμένους μηχανισμούς καταστολής. Η εξέγερση και η κατάληξη της έδειξαν ταυτόχρονα τόσο τα πλεονεκτήματα της αυτονομίας όσο και τα όρια της αυτοοργάνωσης και του αυθόρμητου κινήματος.

Η εξέγερση κρίθηκε από πολλούς ως να αποτελούσε προγραμματισμένη ενέργεια. Έτσι, από όσους εκτιμούσαν ότι με το «πείραμα» Μαρκεζίνη ανοίγονται θετικές προοπτικές για το λαϊκό κίνημα, το Πολυτεχνείο είχε μεν μεγάλη ηθική σημασία, αλλά αρνητικό πολιτικό αποτέλεσμα. Αντίθετα, όσοι επιζητούσαν την αποτυχία της πολιτικοποίησης του καθεστώτος -τέτοιες δυνάμεις, με βεβαιότητα, ήταν μόνο οι αριστερές ομάδες- εκτιμούσαν ως θετι-

κό το αποτέλεσμα της εξέγερσης.

Οι αριστερές ομάδες, οι οποίες εξαπλούνταν στο φοιτητικό χώρο, δεν έδιναν προοπτική στο κίνημα και δεν είχαν συγκεκριμένες προτάσεις. Γι' αυτόν το λόγο τα συνθήματα τους ήταν ακραία και εκτός πραγματικότητας. Η αδυναμία ανάλυσης της πολιτικής συγκυρίας και η ιδεολογική τους σύγχυση, τους οδηγούσε μονοδιάστατα στη ρήξη με το καθεστώς χωρίς να μπορούν να έχουν εναλλακτικές πολιτικές επιλογές. Η ακραία συνθηματολογία τους αφορούσε αποκλειστικά και μόνο στρατηγικούς στόχους, που κατά τη γνώμη τους έπρεπε να βάλει το κίνημα τις μέρες της εξέγερσης.

Οι άλλοι, και κυρίως τα δυο κομμουνιστικά κόμματα, ήταν από την αρχή εναντίον της κατάληψης και πολύ περισσότερο της εξέγερσης -ανεξάρτητα από το τι έκαναν τελικά τα φοιτητικά μέλη και στελέχη τους. Έτσι, ξεπερνιούνται από την εξέλιξη των πραγμάτων και αναγκάζονται να ακολουθήσουν το αυθόρμητο κίνημα, χωρίς δυνατότητα παρέμβασης και επηρεασμού του.

Το «Πολυτεχνείο» ως απρογραμματιστο γεγονός, ως γεγονός που ούτε καν είχε προβλεφθεί, ήταν δύσκολο να χειραγωγηθεί ή να καθοδηγηθεί από τις οργανωμένες δυνάμεις της Αριστεράς. Η εξέγερση ξέσπασε χωρίς τη θέληση τους, ανατρέποντας πολιτικές αναλύσεις και γραμμές. Εξέφρασε γνήσια τις λαϊκές επιθυμίες, πέρα κι έξω από αναλύσεις, υπολογισμούς και οργανωτικά σχήματα.

Οι εξεγερμένοι βρήκαν και δημιουργήσαν συνάμα την ευκαιρία να εκφράσουν την έντονη αντίθεση τους προς το στρατιωτικό καθεστώς. Η οποιαδήποτε, λοιπόν, κριτική για το ξέσπασμα και την εξέλιξη των γεγονότων του Πολυτεχνείου υπό το πρίσμα των οργανώσεων δεν έχει νόημα, αφού τα πράγματα εξελίχθηκαν αυθόρμητα, ακαθοδήγητα και με τη δική τους λογική.

Αντίθετα, η κριτική έπρεπε να στραφεί προς τις πολιτικές συλλήψεις των οργανωμένων δυνάμεων κάτω από το φως της εξέγερσης. Μια τέτοια κριτική ανάλυση θα είχε νόημα και θα φώτιζε τα γεγονότα σε βάθος.

Φοιτητές και πολίτες
έξω από το Πολυτεχνείο
ζωγραφίζουν συνθήματα
σε διερχόμενο τραμ.

Περήφανη γενιά μα πληγωμένη...

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΟΥ '73

Οι αφηγήσεις των πρωταγωνιστών του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, αποτελούν μια συλλογική κατάθεση ψυχής. Μια ολοκληρωμένη καταγραφή ιστορικών γεγονότων, σκέψεων, ιδεών και βιωμάτων από και για το Πολυτεχνείο.

Επιμέλεια: Μαρίνα Ζιώζιου

Επί τριάντα πέντε χρόνια προσπαθώ να επουλώσω τις πληγές μου

Μέλπω Λεκατσά

Φαρμακοποιός

Ποιος θα 'ναι άραγε ο ιστορικός του μέλλοντος που θα μιλήσει για μας; Ποιος άραγε θα γράψει την ιστορία της γενιάς μας; Ποιος θα περιγράψει την εποχή που για τους περισσότερους από εμάς ήταν «τα καλύτερα μας χρόνια»; (Βέβαια, τότε, τότε που όλα τα πλάκωνε η φοβέρα και τα σκέπαζε η σκλαβιά, ούτε κατά διάνοια το πιστεύαμε αυτό).

Όταν τη νύχτα της 20ης Απριλίου του 1967, οι ερπύστριες των τανκς κατέλυαν τη δημοκρατία στη χώρα μας ήμουν μαθήτρια του Γυμνασίου. Δεν μπόρεσα όμως να συλλάβω την πραγματική διάσταση της νέας «τάξης πραγμάτων». Τα ηχηρά μηνύματα του ραδιοφώνου ήταν μια συνεχής απειλή, και μου γεννούσαν ακαθόριστα συναισθήματα. Αρχικά η ψευδαίσθηση-ελπίδα ότι η χούντα θα είναι μια δικτατορία ολίγων μηνών, ήταν διάχυτη. Όμως, οι λίγοι μήνες έγιναν χρόνια, χρόνια ληστεμένα από τη ζωή μας και τη νιότη μας. Ήταν μια σκοτεινή περίοδος μεγάλου φόβου, αλλά και προετοιμασίας αντίστασης.

Το 1971, είμαι φοιτήτρια της Φαρμακευτικής Σχολής Αθηνών. Από την πρώτη στιγμή νιώθω την ανάγκη να ενώσω τη φωνή μου με οποιοδήποτε άλλο εξεγερμένο φοιτητή και να κάνουμε δύσκολη τη ζωή των δικτατόρων. Δεν άργησε να έρθει το πρώτο μήνυμα για επίσκεψή μου «δι' υποθεσίσεως, στην Ασφάλεια» και από τότε απέκτησα την συντροφιά των ασφαλιτών και των χαφιέδων. Ξαφνικά πέρασα από την εποχή της ανεμελιάς, της σιωπηλής παρουσίας, στην εποχή της μαχητικής άρνησης του καθεστώτος. 21η Απριλίου του 1972, στα Προπύλαια

το πρώτο συλλαλητήριο διαμαρτυρίας «ψάλλοντας» το «Πότε θα κάνει ξαστεριά» ξεχωρίζω την ψιλή φιγούρα του Νικήτα Λιοναράκη. Το κόκκινο σάλι μου γίνεται το λάβαρο της συγκέντρωσης που ερεθίζει τους ταυρους-ασφαλίτες που τη διαλύουν βίαια. Κυριακάτικες πρωινές εκδρομές στις φυλακές Κορυδαλλού σαν ένδειξη συμπαράστασης στους κρατούμενους αντιστασιακούς. Εχουμε μετακομίσει μόνιμα στους διαδρόμους, στα αμφιθέατρα του Πανεπιστημίου, στις μαζώξεις στα σπίτια, στους φοιτητικούς συλλόγους, στις ταβέρνες που με δυσκολία βρίσκουμε χρήματα να πληρώσουμε μισή μερίδα φαί.

Θεστώς έχει δεχτεί γερό πλήγμα, ψυχορραγεί. Σ' ένα μπουντρούμι φυλακής, συγκεκριμένα στο ΕΑΤ-ΕΣΑ οδηγήθηκα κι εγώ. Ό,τι μπορώ να θυμηθώ έχουν να κάνουν μόνο με μια λέξη ΞΥΛΟ, ΞΥΛΟ και μόνο ΞΥΛΟ. Κάθε μέρα υποχρεωτικό, δύο ώρες ξύλο. Για πρωινό σερβίριζαν χείμαρρο από χαστούκια. Για μεσημεριανό, κλωτσιές και χτύπημα με κλομπ. Πηγαίνεις για ανάκριση όπου έπρεπε να κελαηδήσεις και σου τράβηγαν τα μαλλιά και σου χτύπαγαν το κεφάλι πάνω στο γραφείο. Στο κελί μηδέν, που υποτίθεται ότι ήταν για να αναρρώσεις από το ξύλο, μου έριχναν επί τέσσερις μέρες με ζωστήρες γερό μπερντάκι. Οι κλωτσιές και

Ό,τι μπορώ να θυμηθώ έχει να κάνουν μόνο με μια λέξη ΞΥΛΟ, ΞΥΛΟ και μόνο ΞΥΛΟ. Κάθε μέρα υποχρεωτικό, δύο ώρες ξύλο

Φεβρουάριος του 1973. Η Νομική. Η πρώτη μορφοποιημένη μαζική εξέγερση. Το κρύο τσουχτερό, η πείνα αφόρητη αλλά ο χορός καλά κρατούσε στην ταράτσα.

Πέντε μαρτυρικοί μήνες παρανομίας. Κρυμμένη, κατορθώνω να διαφύγω τη σύλληψη. Άνθρωποι όλων των ιδεολογικών αποχρώσεων ανοίγουν διάπλατα τα σπίτια τους, δέχονται να με κρύψουν, στραγγαλίζοντας τον φόβο τους. Ήταν 16 Νοεμβρίου του 1973. Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου είναι η κορυφαία μαζική εκδήλωση του αντιδικτατορικού αγώνα. Η φοιτητική νεολαία βάζει τα στήθια της μπροστά στα τανκς και γράφει τον επίλογο την ώρα που η πύλη του Πολυτεχνείου έπεφτε και τσαλαπατούσε τα κορμιά των συντρόφων μας. Το κα-

το πάτημα στα γεννητικά όργανα... πασατέμπος για τους απίστευτους δεσμοφύλακες. Μαρτύριο η ορθοστασία στα υγρά, κρύα κελιά τον χειμώνα του '73 - 74. Τους ακούω να στοιχηματίζουν μεταξύ τους αν θα αντέξω. Πεσμένη κάτω στο τσιμέντο με σέρνουν σαν τσουβάλι. Ο Καίνιχ, ο δεσμοφύλακας, δέρνει με δαχτυλίδι με το μονόγραμμά του. Ο Σερίφης, όταν ορμούσε πάνω σου με κλωτσιές έκανε αλαλαγμούς και ουρλιαχτά ικανοποίησης. Εκκατοντάδες χαστούκια μέτρησα. Το χειρότερο βασανιστήριο ήταν η αναμονή του Βασανισμού. Ακουγα τις κραυγές πόνου των κρατουμένων «μάνα θα πεθάνω», «μάνα ήρθε το τέλος μου» και τις φωνές χαράς των βασανιστών. Δεν με κρατούσαν τα πόδια μου. Ξεχείλιζαν από πρή-

ξιμο. Είχα μείνει σκελετός. Εκτός από τη βία, η μεγίστη μέριμνα των εθνικοφρόνων λοχαγών - ταγματάρχων, που υπηρετούσαν την ιδέα της Μεγάλης Ελλάδος, ήταν να καταγράψουν την ανατομία των σεξουαλικών οργάνων των αγωνιστών και τις πιθανές περιγραφές των ερωτικών τους στιγμών. Διεστραμμένοι, στερημένοι, αξιολύπητες φιγούρες περιφέρουν τους εαυτούς τους από κελί σε κελί, παίρνοντας κύρος από το φόβο που εμπνέουν όταν εφαρμόζουν τη μέθοδο του «κιμά».

Ενιωθα τις δυνάμεις μου να μ' εγκαταλείπουν και πως ο θάνατος είναι δίπλα μου. Και τότε ξαφνικά μια απόφαση: να παλέψω να βγω ζωντανή. Μοναδικός σκοπός η επιβίωση! Τα ψίχουλα που πετούσαν για φαγητά ήταν ξαφνικά πολύτιμα. Επρεπε να περπατήσω, να μην ατονήσουν οι μύες μου και κυρίως να μπορώ να σκέφτομαι και να μην έχω παραισθήσεις. Εκλεψα λίγο χαρτί την ώρα της ανάκρισης και τα χαρτάκια από τη σοκολάτα που μου έδωσε ο γιατρός για την υπογλυκαιμία μου και άρχισα να γράφω στοιχειωδώς ένα ημερολόγιο. Προσπάθησα να βρω επαφή με τον χρόνο. Ξαφνικά το μυαλό μου

πάει στον Σολωμό, που ακούγοντας τα κανόνια του Μεσολογγίου από απέναντι στη Ζάκυνθο έγραφε: «Τα μάτια μου δεν είδαν τόπο ενδοξότερο από τούτο το αλωνάκι». Για μένα, το αλωνάκι μου ήταν το κελί μου, ο αγώνας και η ύπαρξη μου. Ήμουν ζωντανή, παρούσα. Επρεπε να σηκωθώ καινά αντέξω... Επί τριάντα πέντε χρόνια προσπα-

θώ να επουλώσω τις πληγές και να διατηρήσω σε εγρήγορση τις ευαισθησίες μου. Τα συναισθήματα για εκείνα τα χρόνια είναι τόσο έντονα που ούτε η χρονική απόσταση από τα γεγονότα ούτε η σιωπή μπορούν να επιφέρουν τη λήθη για κάτι που νομίζω ότι έχει αφήσει σε όλους τους συντρόφους ανεξίτηλη σφραγίδα.

“ Απομείναμε απροσάρμοστοι κι ενοχλητικοί για να διασώσουμε τα ψήγματα του εαυτού μας ”

«Μνήμες ενός χθες που δεν σβήνει»
«Τα χρόνια που περάσανε
μ' αφήσαν παράξενο
παιδάκι γερασμένο»

Κ. Καρυωτάκης

Αλκης Ρήγος
Πανεπιστημιακός

Γερασμένος ηλικιακά ίσως, παιδί όμως νιώθεις πως ναι, έστω και παράξενο, αλλά όχι υποταγμένο, ούτε αποσυρμένο στις μνήμες του χθες, μια που

επιμένεις να συνεχίζεις να δρας ως ενεργός πολίτης και όχι ως παθητικός θεατής του θεάματος της ζωής από τον καναπέ του σπιτιού σου. Και μέσα σ' αυτή τη δράση, νέες εμπειρίες, νέες αντιφάσεις, νέες συλλογικότητες, νέες κινηματικές πράξεις, πολιτικές εντάξεις, αποχωρήσεις και επανεντάξεις, αλλά ποτέ αποστρατεύσεις, εμπλουτίζουν το είναι σου, σε

κάνουν να συνεχίζεις το παιχνίδι της ζωής. Και το παιχνίδι, ας μην το ξεχνάμε, για κάθε παιδί, είναι μια τρομερά σοβαρή υπόθεση. Γιατί όταν το παιδί παίζει τα δίνει όλα στο παιχνίδι. Γι' αυτό και το πιο μικρό κι ασήμαντο, για τους απανταχού ρυτιδιασμένους «ρεαλιστές» μεγάλους, γίνεται για το παιδί πρωτεύον και κυρίαρχο σε όλα τα μόρια μυαλού και κορ-

Οι πρώτοι μεταπολεμτικοί εορτασμοί του Πολυτεχνείου διακρίνονταν από μεγάλο ενθουσιασμό

μιού. Αυτό το βασικό στοιχείο της προσωπικότητάς μας μαζί με ένα πνεύμα αντίστασης απέναντι σε κάθε θεσμοποιημένη εξουσία, τα κατακτήσαμε τότε στην αντιδικτατορική πάλη της νιότης μας και συγκροτούν θαρρώ την ταυτότητα όσων από αυτή την τυχερή γενιά, παρέμειναν ανυπότακτοι απέναντι στα δέλεαρ της κεντρικής πολιτικής σκηνής ή τις δουλείες του αγοραίου καταναλωτισμού.

Ακόμη περισσότερο όσων επιλέξαμε τη ζωή στο δημόσιο χώρο και λόγο του Πανεπιστημίου, προνομιακό πεδίο που μας επέτρεψε τη συλλογική αυτογνωσία την οποία κατακτήσαμε στις συνθήκες της αντιδικτατορικής πάλης μέσα από το διάβασμα των πάντων - το ίδιο συνέβη ιστορικά μόνο με τη γενιά των φοιτητών και διανοουμένων της Κατοχής - φιλοσοφίας, λογοτεχνίας, κοινωνιολογίας, οικονομίας, ιστορίας, ποίησης, πολιτικής - να το μετατρέψουμε από προσωπική ιδιομορφία, σε επάγγελμα. Γι' αυτό και δεν είδαμε το δημόσιο Πανεπιστήμιο ως χώρο επαγγελματικής ανέλιξης, αλλά ως

προνομιακό τόπο ελευθεριακής ζωής και αγώνα, όπου μας αρέσει και όπου θέλουμε μαζί με τους φοιτητές μας να κατοικούμε δημιουργικά. Έτσι δεν γυρνάμε στις μνήμες του χθες ως ο παλιός στρατιώτης που εξιδανικεύει τη θητεία του ενώ τότε τον έπνιγε, ούτε ως ο παλαίμαχος που αναμνησκειται... «τον καιρό μου...» «εμείς τότε...» και αλλά ηχηρά παρόμοια που προσπαθούν να κρύψουν τη σημερινή κόπωση και αποστράτευση.

Προφανώς σ' αυτό βοηθάει ίσως και ο βολонταρισμός μας ως αριστερών μη δογματικών κριτικών πολιτών. Αλλά τέτοιου είδους και στάσης αριστεροί γίναμε τότε, τα δίσκετα ακριβώς εκείνα για τον τόπο χρόνια και μέσα από

άξονες, ο αυθορμητισμός, η αξιοπρέπεια, η ελεύθερη ακαθοδήγητη στάση που οδηγούσε σε μια ανώτερη ποιότητα συλλογικής δράσης, χωρίς αρχηγούς υπαρχηγούς και καθοδηγητές, ενός πολυφωνικού ημιπαράνομου και ταυτόχρονα ημινόμιμου αντάρτικου πόλεων, που σε πείσμα όλων των παλιών κανόνων έμενε πάντα στο φως της δημοσιότητας.

Η ευθύνη και ο κίνδυνος αντάμα μας γεννούσαν ένα ρίγος που όσα και αν πέρασαν όσα και αν χάθηκαν, θα νιώθουμε πάντα στη ραχοκοκαλιά μας. Κεφάλια ανυπότακτα, με μαλλιά κι ελπίδες ακουρευτες, με μπλουτζίν και μίνι φούστες ξεχυνόμασταν στους δρόμους ο καθένας και η καθεμία συνυπεύθυνοι στο όνειρο και την

Ξεχυνόμασταν στους δρόμους ο καθένας και η καθεμία συνυπεύθυνοι στο όνειρο και την ελπίδα. Μάθαμε να δρούμε με όρους άμεσης δημοκρατίας

ανεπανάληπτες και ακαθοδήγητες εμπειρίες, όσο αντιφατικό και αν ακούγεται σήμερα αυτό, μέσα από αγώνες και αγωνίες, ιδιαίτερα στα πρώτα τέσσερα χρόνια της δικτατορίας τα πιο δύσκολα και μοναχικά.

Τότε που σε αναζήτηση του άλλου και τη συγκρότηση κάποιων πρώτων πυρήνων συλλογικότητας και συντροφικότητας, παρέα με μια ολόκληρη απαγορευμένη κουλτούρα γνώσεων και ονείρων, μηνυμάτων τιμής και αγώνα των αγωνιστών της Αντίστασης αλλά και από έξω, δράσεων ανατροπής του ετεροδιαχειριζόμενου μεταπολεμικού κόσμου και από τις δύο πλευρές που είχε δημιουργήσει ο Ψυχρός Πόλεμος, και μάλιστα από τις ίδιες κοινωνικές κατηγορίες φοιτητών και διανοουμένων. Πρόκειται για μια στάση ζωής που μόνοι κατακτήσαμε και κανείς δεν μας την έμαθε, καμιά καθοδήγηση δεν μας την επέβαλε. Βασικοί της

ελπίδα. Συνειδητοποιώντας άλλοτε αργά κι άλλοτε με μια ταχύτητα που μας ξάφνιαζε μέσα στον ίδιο το βρασμό του αγώνα, τις βαθύτερες κοινωνικές αιτίες που δημιουργούν τις αυταρχικές και συντηρητικές δομές και θεσμούς του κοινωνικού μας σχηματισμού.

Έτσι μάθαμε να δρούμε με όρους άμεσης δημοκρατίας και άδολης συντροφικότητας και αλληλεγγύης όχι μόνο αντιδρώντας στα γεγονότα αλλά δημιουργώντας εμείς όρους ανατροπής όλων των ιδεών και λειτουργιών του μετεμφυλιακού κράτους. Ακριβώς γι' αυτό και ως κίνημα δεν μπορέσαμε να υπάρξουμε στη μεταπολιτευτική πολιτική σκηνή. Απομείναμε απροσάρμοστοι κι ενοχλητικοί προσπαθώντας να διασώσουμε τα ψήγματα του εαυτού μας. Αλλά αυτό είναι μια άλλη ενδιαφέρουσα ίσως ιστορία, που ξεφεύγει της περιορισμένης τούτης γραφής.

“ Η τελευταία γενιά που χρειάστηκε να ρισκάρει τη ζωή της για την ελευθερία της ”

Δημήτρης Καλουδιώτης
Πολιτικός Μηχανικός

Είναι πολύ δύσκολο να αναφερθούμε σ' ένα γεγονός που συνέβη πριν τριάντα έξι χρόνια. Θυμάμαι πόσο παλιές μου φαίνονταν το 1973 οι αφηγήσεις για την εθνική αντίσταση, αν και είχαν περάσει συγκριτικά λιγότερα χρόνια. Αντιλαμβάνεται κανείς τις αντιδράσεις της νεότερης γενιάς. Πάλι με το Πολυτεχνείο!

Ωστόσο εκείνο που κατασταλάζει σε μένα από το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα και την εξέγερση του Νοέμβρη είναι η ανάμνηση μιας επιλογής αντίστασης με προσωπική διακινδύνευση. Σ' όλη τη διάρκεια του σχεδόν δίχρονου μαζικού φοιτητικού κινήματος και φυσικά στις δύσκολες μέρες - συλλήψεις και βασανιστήρια στην Ασφάλεια και την Ε ΣΑ, στρατεύσεις, καθημερινές διαδηλώσεις, εξέγερση στη Νομική και το Πολυτεχνείο - η δική μας γενιά, ο καθένας μας έπρεπε να νικήσει τον φόβο του ακόμα και για την ίδια του τη ζωή.

Αυτή η αίσθηση εκπλήρωσης του καθήκοντος με κόστος για το μέλλον μιας καθημαγμένης τότε χώρας είναι που μας σημάδεψε. Είναι η βαριά κληρονομιά που κουβαλάει ο καθένας μας. Υπάρχουν τόσες λεπτομερείς αφηγήσεις διλημάτων που ο καθένας μας αντιμετώπισε, ιδιαίτερα τις άγριες μέρες του Νοέμβρη, που δεν έχει νόημα να τις επαναλάβουμε εδώ. Αναφέρομαι σ' αυτή την πλευρά της εμπειρίας γιατί η λεγόμενη γενιά του Πολυτεχνείου είναι για τη χώρα μας η τελευταία που χρειάστηκε να ρισκάρει την ίδια της τη ζωή για να διεκδικήσει τα δικαιώματά της, τις ελευθερίες της χώρας. Από αυτή την άποψη το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα έκλεισε έναν ηρωικό κύκλο ο ο-

ποίος για τις προηγούμενες γενιές ήταν ο σκληρός κανόνας. Ο κύκλος της μεταπολίτευσης έκλεισε.

Υπάρχουν και άλλα γεγονότα, με πρώτο αυτό της τραγωδίας της Κύπρου, που συνέβαλαν στην πτώση της δικτατορίας και στη μεταπολίτευση. Όμως το άλας της μεταπολίτευσης το έβαλε ο αντιδικτατορικός αγώνας και από αυτή την άποψη η γενιά μας αισθάνεται ως

με ότι ο μεταπολιτευτικός κύκλος έκλεισε και η κοινωνία μας χρειάζεται να ανοίξει μια νέα σελίδα. Μάλιστα ο γράφων θεωρεί ότι ιδιαίτερα η εξαετία Καραμανλή αποτέλεσε ένα είδος παρακμής, απόνερων της μεταπολίτευσης. Είναι η εξαετία διαχείρισης των ξεπερασμένων πρακτικών και δογμάτων της μεταπολίτευσης σε ένα νεοσυντηρητικό πλαίσιο που οδή-

Η γενιά του Πολυτεχνείου δεν έχει διαρκές άλλοθι επειδή απάντησε στην πρόσκληση της ιστορίας στις αρχές της δεκαετίας του '70

η προνομιά του νεου ιστορικού κύκλου που άνοιξε το 1974.

Είναι ο κύκλος της ένταξης της χώρας στις ευρωπαϊκές εξελίξεις - το δικό μας κίνημα ήταν συνέχεια των κινημάτων νεολαίας της εποχής (Μάης '68). Είναι ο κύκλος της Δημοκρατίας χωρίς τους περιορισμούς της προ-δικτατορικής εποχής όπως η αποκάλυψη εξάρτησης από τις ιμπεριαλιστικές χώρες, το παλάτι και ο ειδικός ρόλος του στρατού και της εκκλησίας, η εκτός νόμου Αριστερά κλπ...

Η Ελλάδα δεν είναι πια μια χώρα περιορισμένης κυριαρχίας. Η Δημοκρατία μας εμπλουτίστηκε από θεσμούς πιο ανοικτούς, μπήκαμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην ΟΝΕ, το βιοτικό επίπεδο ανέβηκε, οι υποδομές βελτιώθηκαν. Η Ελλάδα είναι μια τυπική Ευρωπαϊκή Δημοκρατία με τα θετικά και τα αρνητικά της. Κι αυτό, ως γενιά που έδωσε την εναρκτήρια δυναμική στο νέο κύκλο, μας κάνει υπερήφανους. Όμως εδώ και καιρό κάτι δεν πάει καλά στη χώρα μας. Όλοι έχουμε σπεύσει να διακηρύξου-

γησε την κοινωνία μας σε οπισθοδρόμηση. Γιατί η μεταπολίτευση δεν ήταν μόνο το άλας ενός αγωνιστικού πνεύματος μιας γενιάς που έφερνε την αισιοδοξία στην κοινωνία. Ήταν επίσης και οι κατεστημένες πρακτικές της Αριστεράς που, αν για μας στάθηκε το αγωνιστικό εφελτήριο, τα δόγματα της ήταν ήδη ξεπερασμένα. Έτσι η παρακολούθηση των διεθνών εξελίξεων και η ουσιαστική προσαρμογή στο ανοικτό ευρωπαϊκό περιβάλλον γίνονταν όλο και πιο επιφανειακή. Αντί η κοινωνία μας να ανοίγει τους ορίζοντες της έκλεινε τα αυτιά της στις μεγάλες ουσιαστικές αλλαγές. Η ευημερία και η βελτίωση του εξωτερικού περιβάλλοντος δεν αντιστάθμιζε πάντοτε τις καθυστερήσεις στην παιδεία, στον πολιτισμό στον εκσυγχρονισμό του πολιτικού και διοικητικού συστήματος. Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα επανέλθαν στην δημόσια πρακτική συντηρητικές πρακτικές και δόγματα που θεωρούσαμε ότι μαζί με την πτώση της δικτατορίας είχαν ξε-

περαστεί. Ποιος δεν θυμάται τη διαμάχη για τις ταυτότητες και την κυριαρχία σκοταδιστικών αντιλήψεων και πρακτικών την εποχή Χριστόδουλου. Και ποιος δεν αισθάνεται ότι ζητήματα εμβάθυνσης της Δημοκρατίας μας, όπως αυτό τις μετανάστευσης, η κοινωνία μας τα διαχειρίζεται με τους όρους της άκρας και λαϊκής Δεξιάς. Και ποιος δεν βλέπει ότι η νέα γενιά περιθωριοποιείται οικονομικά και όχι μόνο.

Ενας νέος προοδευτικός κύκλος; Η γενιά του Πολυτεχνείου δεν έχει διαρκές άλλοθι επειδή απάντησε στην πρόσκληση της ιστορίας στις αρχές της δεκαετίας του '70. Τα δόγματα που έγιναν καθεστωτικές πρακτικές στην μεταπολίτευση αλλά και οι συνθήκες της τελευταίας δεκαετίας πρέπει και μπορούν να ξεπεραστούν. Και μάλιστα χωρίς οι νεότεροι να χρειαστεί να διακινδυνεύσουν. Είναι το δικό τους

προνόμιο και δεν πρέπει να το εκλαμβάνουν ως άλλοθι. Μπορούν σπάζοντας την περιθωριοποίηση τους να δώσουν αυτοί τη νέα προοπτική στη χώρα.

Οι ανοικτοί ορίζοντες, μια νέα οικουμενική αντιμετώπιση των προβλημάτων, ένας νέος προοδευτικός κύκλος φαίνεται να ξεκινά με πρακτικές και οράματα στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού.

Η χώρα μας βρίσκεται σε ένα πολιτικό μεταίχμιο. Ή θα συνεχίσει παρατείνοντας τις αγκυλώσεις της μεταπολίτευσης ή, υπερβαίνοντας τις πρακτικές τόσο του νέο-συντηρητισμού της παράταξης που απήλθε όσο και τον επίσης έμμονο συντηρητισμό της Αριστεράς, θα προσπαθήσει να συμμετάσχει σε έναν νέο προοδευτικό κύκλο.

Τον εμφάνισαν δημόσια με σημάδια βασανισμού για να κάμψουν το ηθικό των φοιτητών

Μάκης Μπαλαούρος
Οικονομολόγος

Ο Μάκης Μπαλαούρος ήταν φοιτητής της ΑΣΟΕΕ στη διάρκεια της δικτατορίας. Μαζί με τον Δημήτρη Παπαχρήστο πήραν την πρωτοβουλία και ανέπτυξαν το αντιδικτατορικό συνδικαλιστικό κίνημα στην ΑΣΟΕΕ. Η Ασφάλεια θεωρούσε την ΑΣΟΕΕ σχολή επικίνδυνη πρώτης κατηγορίας λόγω της προδικτατορικής και της αντιδικτατορικής παράνομης δράσης, ιδίως του «Ρήγα Φεραίου» και ως εκ τούτου υπήρχε ασφυκτική παρακολούθηση με πλήθος ασφαλιτών και χαφιέδων.

Ωστόσο, το φοιτητικό κίνημα στην ΑΣΟΕΕ αναπτύχθηκε ραγδαία. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και άλλοι φοιτητές από τις

σχολές της Αθήνας (Νομική, Φιλοσοφική, Φυσικομαθηματικό).

Σημειώνεται η ιδιαίτερα σημαντική προσφορά τοπικών συλλόγων όπως, Κρητών, Ηλείων, Χίων, Ηπειρωτών. Κορύφωση της δράσης του ήταν το Γενάρη του 73 η σύνταξη της «Μελέτης των 12», όπως ονομάστηκε από τις εφημερίδες της εποχής. Η «Μελέτη» παρουσίαζε με συγκεκριμένο και αναλυτικό τρόπο τα προβλήματα της φοιτητικής ζωής από τη στέγαση και το φαγητό, έως τον τρόπο διδασκαλίας, αλλά και το περιεχόμενο, διεκδικώντας ακαδημαϊκές ελευθερίες για το ελληνικό πανεπιστήμιο. Η δικτατορία, έχοντας αποτύχει, χωρίς να κάμψει το αγω-

νιστικό φρόνημα των φοιτητών με τις γνωστές μεθόδους τρομοκρατίας (συλλήψεις, κρατήσεις, βασανισμούς), υποχρέωσε την Πρυτανεία της Σχολής να παραπέμψει τους «12» στο Πειθαρχικό προκειμένου να αποβληθούν απ' αυτήν και να ξεκόψει η ηγεσία του κινήματος από τους φοιτητές. Ομως η μέθοδος αυτή ενήργησε σαν μπουμέρανγκ. Αντί να κάμψει το αγωνιστικό φρόνημα των παραπεμπόντων φοιτητών και φοιτητριών, ενεργοποίησε και συσπείρωσε εκατοντάδες συναδέλφους τους. Την ημέρα της παραπομπής τους (5 Φεβρουαρίου 73) το μεγάλο προαύλιο της ΑΣΟΕΕ πλημμύρισε από 1.500 φοιτητές που φώναζαν συνθήματα

και τραγουδούσαν απαγορευμένα τραγούδια από το «Πότε θα κάνει ξαστεριά» μέχρι Θεοδωράκη. Ήταν η πρώτη αντιδικτατορική μαζική εκδήλωση που σημειώθηκε στην Ελλάδα. Σημαντικό επίσης γεγονός ήταν ότι πλήθος καθηγητών, διανοούμενων από την Ελλάδα και το εξωτερικό ενεργοποιήθηκαν και στήριξαν τη διεκδίκηση μας για την ελευθερία έκφρασης. Μεγάλη προβολή επίσης υπήρξε από τις ελληνικές εφημερίδες και από τους ραδιοφωνικούς σταθμούς και έντυπα της Ευρώπης.

Η απρόβλεπτα μεγάλη επιτυχία της «Μελέτης των 12» έγινε παράδειγμα προς μίμηση από πλήθος φοιτητών από διάφορες σχολές (Πάντειο, Βιομηχανική, Ιατρική κ.α.) Το ποτάμι της μαζικής φοιτητικής δράσης φούντωνε. Λίγες μέρες μετά, στις 14 Φλεβάρη, ξεσηκώθηκε και το Πολυτεχνείο της Αθήνας. Ήταν σαν αβάν πρεμιέρ της μεγάλης κατάληψης του Πολυτεχνείου. Η χούντα δεν κρατήθηκε πια. Ορμησε και συνέλαβε δεκάδες φοιτητές και παρέπεμψε σε δίκη 11 απ' αυτούς, με βαρύτερες κατηγορίες. Ο Μάκης Μπαλαούρος, με τον Σάκη Παπαθεοδώρου από τους 11 παραπεμφθέντες, εμφανίστηκαν με έντονα

σημάδια Βασανισμού στο πρόσωπο. Ήταν η μοναδική δημόσια εμφάνιση χτυπημένων αντιστασιακών σε όλη τη διάρκεια της χούντας. Ήταν εσκεμμένη ενέργεια για να τρομοκρατήσει τους φοιτητές. Όμως, για μια ακόμη φορά, φούντωσε το κίνημα. Διαδηλώσεις από τις σχολές στα Δικαστήρια του Αρσακείου και κυνηγητό της Αστυνομίας. Τότε συνέβησαν και οι δύο καταλήψεις της Νομικής με κορύφωση αυτή της 22 Φεβρουαρίου. Λίγες μέρες πριν η χούντα τρομοκρατημένη αποφάσισε να στρατεύσει την ηγεσία του φοιτητικού κινήματος, νομιζοντας ότι αποκεφαλισμένο

το φοιτητικό κίνημα θα διαλυόταν. Και εδώ έκανε λάθος. Νέοι φοιτητές και κυρίως φοιτήτριες, σαν έτοιμοι από καιρό πήραν τα ηνία του αγώνα, οδηγώντας το κίνημα πια στην ανώτατη ωριμότητα του με την κατάληψη τον Νοέμβρη του Πολυτεχνείου. Μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, τον Γενάρη του '74, ο Μάκης Μπαλαούρος συνελήφθη από την ΕΣΑ, παραμένοντας σε τρίμηνη πλήρη απομόνωση βασανιζόμενος. Μετά την πτώση της δικτατορίας ο Μ. Μπαλαούρος έγινε ο πρώτος δημοκρατικά εκλεγμένος Πρόεδρος του Συλλόγου Φοιτητών της ΑΣΟΕΕ.

“Οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι όσο διαρκεί η δράση τους. Ούτε πριν ούτε μετά”

Στον εξαιρετο γιατρό και άνθρωπο Γ. Ανδριτσάκη, που τον Νοέμβριο 1973 έσωσε από βέβαιο θάνατο έναν φοιτητή που τραυματίστηκε από σφαίρα στην αορτή, μπροστά στο Πολυτεχνείο. Και στους γιατρούς και το προσωπικό της Καρδιοχειρουργικής κλινικής του «Ιπποκρατείου».

Γιώργος Οικονόμου
Δρ Φιλοσοφίας

Αυτό που χαρακτηρίζει τις τρεις ημέρες της εξέγερσης είναι η άμεση συμμετοχή των ανθρώπων στη διεκδίκηση της ελευθερίας. Διεκδίκηση που διακατέχεται από πάθος, οργή, αυταπάρνηση και δράση. Ταυτοχρόνως όμως από συνειδητοποίηση ότι σε αυτό τον αγώνα χρειάζεται η συμμετοχή των ευρύτερων στρωμάτων του πληθυ-

σμού. Αυτή τη σημασία έχει άλλωστε και η κατάληψη: να αποτελέσει πόλο συσπείρωσης για αυτούς που δεν επιθυμούν τη δικτατορία και θέλουν την ανατροπή της. Η αντίληψη όμως αυτή συναντά αντιδράσεις από τα παραδοσιακά κόμματα, κυρίως της Αριστεράς, διότι υπερβαίνει τη λογική τους και τον έλεγχο που εξ ορισμού αυ-

Η χουντική καταστολή
σε πλήρη ανάπτυξη

την επί εξήμισι έτη κρούστα της σιωπής και του φόβου, το κέλυφος της δυσπιστίας και της απάθειας. Έχει αποτινάξει όλα όσα τον κρατούσαν δέσμιο και εκφράζεται για πρώτη φορά ελεύθερα, δρα, Βοηθά, συνεισφέρει με όποιον τρόπο μπορεί. Εκδηλώνει και αξιοποιεί τις καλύτερες πλευρές του εαυτού του: την αλληλεγγύη, τη φιλία, την ανιδιοτελή προσφορά, τη φαντασία, τον έρωτα, τη δημιουργία. Εκπληκτικό φαινόμενο που σε παρασέρνει, σε διαποτίζει ολόκληρο, σε συναδελφώνει με τον διπλανό σου, τον πριν από λίγο άγνωστο σου. Παντού ξεχειλίζει η ηδονή της ελευθερίας, η

αυτοκαθορισμού. Αυτά συνιστούν την πολιτική σημασία και παρακαταθήκη της εξέγερσης, που πρέπει να διασωθούν και να αποτελέσουν εφαλτήριο για μελλοντικές δράσεις. Η αυτοοργάνωση και ο αυτοκαθορισμός ήταν τα γενεσιουργά αίτια για τη δυναμική ανάδυση του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Οι συλλογικές ικανότητες και αρετές εκφράζονται μόνο σε δημόσιο συλλογικό χώρο και όχι σε ιδιωτικές συναναστροφές, κομματικές οργανώσεις και κοινοβούλια. Είναι δε ασυγκρίτως ανώτερες από τις «τεχνικές» των επαγγελματιών πολιτικών, των γραφειοκρατών

τά θέλουν να επιβάλουν σε κάθε μαζική εκδήλωση και πολιτική κινητοποίηση. Και εδώ βρίσκεται ένα χαρακτηριστικό του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος: αντιπαράτίθεται στις κομματικές τακτικές και υπερβαίνει τους στενούς προκαθορισμένους ορίζοντες οιασδήποτε μορφής. Στην αντιπαράθεση αυτή αυτοσυγκροτείται, αυτοοργανώνεται και αυτοκαθορίζεται. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, παρά τις αντίθετες κομματικές «γραμμές», γίνεται η κατάληψη του Πολυτεχνείου. Η κατάληψη και η εξέγερση δεν ελέγχονται ούτε καθοδηγούνται από κάποιο κόμμα ή οργάνωση. Είναι το μοναδικό πολιτικό γεγονός μείζονος σημασίας στη νεοελληνική ιστορία που οφείλεται στο αυθόρμητο και στην πρωτοβουλιακή δράση των ανθρώπων. Πράγματι, στις εκκλήσεις του ραδιοφωνικού σταθμού ο κόσμος συρρέει στο Πολυτεχνείο, το πλαισιώνει, ενεργοποιείται, λαμβάνει πρωτοβουλίες.

Για πρώτη φορά από τον Απρίλιο 1967 εκφράζεται με όποιον τρόπο μπορεί: φωνάζει κατά της δικτατορίας και των Αμερικανών, γράφει σε χαρτιά, στα διερχόμενα λεωφορεία και τρόλεϊ συνθήματα που μεταφέρονται σε όλη την Αθήνα, συζητά, σκέπτεται για πρώτη φορά ελεύθερα, ορθώνει οδοφράγματα, συγκρούεται με τις δυνάμεις καταστολής. Ο κόσμος έχει θραύσει

Παντού ξεχειλίζει η ηδονή της ελευθερίας, η χαρά της δράσης, η μέθη της δημιουργίας, η συνείδηση ότι πλάθεις ιστορία

χαρά της δράσης, η μέθη της δημιουργίας, η συνείδηση ότι δημιουργείς ιστορία. Η ίδια κατάσταση και στο εσωτερικό του Πολυτεχνείου. Η δυναμική και η λειτουργία της κατάληψης στηρίζεται στην αυτοοργάνωση και αυτοδιεύθυνση. Διαρκείς συνελεύσεις των σχολών, εκλογή επιτροπών και Συντονιστικής Επιτροπής με εικοσιτετράωρη θητεία. Συγκρότηση επιτροπών για τη σίτιση, την περιφρούρηση, για τις πρώτες Βοήθειες και το φαρμακείο, τον έρανο κ.α. Τα άτομα που συγκροτούν τη Συντονιστική είναι εντολοδόχοι των γενικών συνελεύσεων, οι οποίες είναι τα κυρίαρχα όργανα που λαμβάνουν τις αποφασιστικές αποφάσεις. Έτσι διασφαλίζεται η βούληση και η θέληση των ανθρώπων, της Βάσης. Δεν καθοδηγεί καμία κομματική οργάνωση, δεν χειραγωγεί ουδείς «ηγέτης», ουδεμία έξωθεν εξουσία κινεί τα νήματα. Η άμεση δημοκρατία στην πράξη, η αυτονομία.

Η κατάληψη και η εξέγερση ανέδειξε ορισμένα στοιχεία σημαντικά για πολιτικό στοχασμό και μελλοντικές δράσεις. Ανέδειξε τη δύναμη της αυτοοργάνωσης και του

και των κομματικών στελεχών. Ο αυτοπροσδιορισμός και η αυτοσυγκράτηση είναι ο μόνος δρόμος για να εξέλθει ο άνθρωπος από τη θεσπισμένη και την εσωτερικευμένη ετερονομία. Για να απεγκλωβισθεί από την τυραννική κυριαρχία των κομμάτων, των «αντιπροσώπων», των ΜΜΕ και των ιδεολογιών. Για να απελευθερωθεί από την οικονομική και πολιτική ολιγαρχία που λυμαίνονται τον κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτικό βίο. Για να γίνει υποκείμενο της ιστορίας και όχι να παραμένει αντικείμενο της. Η αυτοοργάνωση και ο αυτοκαθορισμός είναι ο μόνος δρόμος για να επιτύχει την αυτοκυβέρνηση, την αυτονομία, τη δημοκρατία, την άμεση δημοκρατία. Αλλά αυτό επιτυγχάνεται μόνο με την αυτόνομη δράση, αυτό είναι το μέγιστο πολιτικό μήνυμα του Πολυτεχνείου 1973. Μόνο η πράξις οδηγεί στη δημοκρατία και στην ελευθερία όπως πολύ σωστά το εξέφρασε η φιλόσοφος Χάνα Αρεντ: «Οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι (...) όσο διαρκεί η δράση τους. Ούτε πριν ούτε μετά. Πράγματι, είμαι ελεύθερος και δρω, σημαίνουν ένα και το αυτό πράγμα».

«Το πολυτεχνείο είναι η διεκδίκηση της ομορφιάς, της φιλίας, του έρωτα, της αλήθειας και του χαμόγελου»

Νάντια Βαλαβάνη

Οικονομολόγος και Συγγραφέας

Μου ζητήσατε να γράψω ένα βιωματικό κείμενο για την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Θα μου επιτρέψετε να χρησιμοποιήσω τη δυνατότητα που μου δίνετε για να δοθεί ο λόγος σε κάποιους άλλους με πολύ ισχυρές απόψεις για το γεγονός.

Τα τελευταία χρόνια με προσκαλούν να μιλήσω σε σχολικές γιορτές τη μέρα της επετείου. Πρόπερσι με προσκάλεσαν στο Β' Γυμνάσιο Αλίου. Προετοιμάζοντας τη γιορτή μια ομάδα 30 εθελοντών μαθητών είδαν όλες τις ώρες οπτικού υλικού που υπάρχει για το Πολυτεχνείο. Επέλεξαν οι ίδιοι με μοντάζ τι θα προβάλλουν στους συμμαθητές τους και διατύπωσαν 112 ερωτήματα. Και μίλησαν οι ίδιοι, διατυπώνοντας τα συμπεράσματά τους. Είναι κρίμα που δεν κρατήθηκαν πρακτικά για δημοσίευση.

Πέρυσι με κάλεσαν σε μια τέτοια γιορτή στο Β' Γυμνάσιο Ηλιούπολης. Ήξερα ήδη κάποια απ' τα παιδιά, καθώς την προηγούμενη χρονιά 60 μαθητές και από τις τρεις τάξεις είχαν ασχοληθεί εθελοντικά με τον Μπρεχτ: Η κάθε ομάδα τάξης είχε αναλάβει να διαβάσει από ένα (διαφορετικό) θεατρικό έργο του, να το συζητήσουν μεταξύ τους και να γράψουν ο καθένας από ένα κείμενο, που «εκδόθηκε» σε συλλογική έκδοση από το σχολείο. Ο Μπρεχτ θα ήταν περήφανος για ένα τέτοιο κριτικό κοινό! Στο τέλος της περυσινής χρονιάς μαθητές και μαθήτριες, αφού διάβασαν και συζητήσαν το μυθιστόρημα, ανέβασαν σε θεατρική διασκευή με μεγάλη επιτυχία τον Καλό στρατιώτη Σβέικ.

Ναι, σωστά μαντέψατε: Πλάι σ' έναν πυρήνα νεώτερων προοδευ-

τικών ανθρώπων και στα δύο σχολεία υπάρχουν επίσης καθηγήτριες και καθηγητές της «αθέατης» γενιάς του Πολυτεχνείου...

Από τη δουλειά προετοιμασίας της γιορτής για το Πολυτεχνείο 27 μαθητριών και μαθητών του Β' Γυμνασίου Ηλιούπολης το 2008 βγήκε επίσης άλλη μια συλλογική σχολική έκδοση. Μέσα απ' όλο τον πλούτο της σκέψης που διατυπώνεται στις σελίδες της, επιτρέψτε μου να δώσω με τη σειρά μου, αναγκαστικά απολύτως ενδεικτικά,

βεται μέσα μας. Τέλος, το Πολυτεχνείο άνοιξε δρόμους. Δύσκολους και αντιφατικούς, αλλά ανοιχτούς σήμερα. Ας τους πάρουμε».

Αίγλη Κυριακού, Β2: «Ο αγώνας του Πολυτεχνείου αποτελεί για μένα υποθήκη, το δρόμο για τη συνέχιση των καθημερινών αγώνων. Γιατί η γενιά μας βρίσκεται αντιμέτωπη με εκείνα τα προβλήματα που έγιναν συνθήματα και σημαίες του Πολυτεχνείου. Το δικαίωμα στη μόρφωση, στην εργασία, στην ποιότητα ζωής, στην

«Δεν με νοιάζει που δεν ξέρουν τ' όνομά μου. Με νοιάζει που οι Έλληνες είναι ελεύθεροι»

ΣΟΦΙΑ ΑΝΔΡΙΩΤΟΥ

το λόγο σε λίγα από τα 12χρονα, 13χρονα και 14χρονα παιδιά:

Νικηφόρος Γεροπάνος, Γ1 - Δήμητρα-Μαρία Νάκου, Γ4: «Το πρόσωπο του Πολυτεχνείου είναι ζωντανό. Το Πολυτεχνείο δεν είναι ένα μνημείο, μια κραυγή και μια ιστορική στιγμή, αλλά είναι η αντίσταση στην αφομοίωση, είναι η αμφισβήτηση της ουδέτερης και γκρίζας καθημερινότητας που κλέβει τη λάμψη απ' τα μάτια μας, είναι η συμμαχία με το παρόν για την κατάκτηση της ζωής και τέλος είναι η διεκδίκηση της ομορφιάς, της φιλίας, του έρωτα, της αλήθειας και του χαμόγελου. Το πρόσωπο του Πολυτεχνείου είναι γνωστό, γιατί κατοχύρωσε στην πράξη το δικαίωμα να σκεφτόμαστε, να εκφραζόμαστε και να δρούμε ελεύθερα και διαφορετικά... Είναι καθήκον μας να μη φοβόμαστε να αντιμετωπίσουμε την αδικία και την αυθαιρεσία των δυνατών γιατί η πραγματική δύναμη κρύ-

ειρήνη. Είναι κυρίαρχο το στίγμα της αλληλεγγύης απέναντι στους λαούς όλου του κόσμου που παλεύουν ενάντια στην εκμετάλλευση και το ρατσισμό. Εμείς οι νέοι, συνδέοντας το 1973 με το σήμερα, ας πάρουμε το καμάκι του ήλιου να καμακώσουμε το θειό της σήψης, της διαφθοράς και του ατομισμού...»

Βαγγέλης Χαλιώτης, Β4 - Παντελής Μικρομάστορας, Β3: «Ακούγοντας τη λέξη Μέγαρο πρώτη μου σκέψη είναι τα εργοστάσια και οι Βιομηχανίες που μολύνουν αέρα, θάλασσα, στεριά. Εκείνη την εποχή όμως τα Μέγαρα ήταν ένας εντελώς διαφορετικός τόπος. Εκεί άνθιζαν λουλούδια, μεγάλωναν δέντρα. Η χούντα τότε αποφάσισε να πάρει τα χωράφια των αγροτών και να φτιάξει βιομηχανίες. Οι κάτοικοι των Μεγάρων εξαγριώθηκαν και ξεσηκώθηκαν. Πήγαν στην Αθήνα και έκαναν διαμαρτυρίες, ενώθηκαν με τους φοιτητές

Ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πολυτεχνείου ακουγόταν σε ολόκληρη σχεδόν την Αθήνα.

και αγωνίστηκαν για ένα καλύτερο αύριο, για μια καλύτερη ζωή. Οι αγρότες όμως δε δικαιώθηκαν. Τους πήραν τα χωράφια κι έφτιαξαν βιομηχανίες... Αν βρισκόμουν στο Πολυτεχνείο, θα προσπαθούσα να παίξω σημαντικό ρόλο και να φανώ χρήσιμος...»

Χρήστος Ρούσκας, Β3: «Πέρασαν 34 χρόνια και οι μνήμες της εξέγερσης έχουν περάσει από χι-

λιάδες κύματα και, όπως δείχνουν τα πράγματα, για πολλούς, έχει ξεθωριάσει το μήνυμα του Πολυτεχνείου. Ομως τα ιδανικά της ελευθερίας, της ανεξαρτησίας, της ειρήνης, της αγάπης για τη ζωή και τον άνθρωπο, παραμένουν ζωντανά και θα παραμένουν επίκαιρα και αναλλοίωτα όσα χρόνια κι αν περάσουν από εκείνη την εξέγερση... Ας περπατάμε με τα μά-

τια της ψυχής μας ανοιχτά. Η ζωή τραβάει την ανηφόρα. Ποτέ δε θα τολμήσει κανείς πια να σταματήσει το περπάτημα μας. Αυτό το χώμα είναι όλων μας και δεν ανήκει σε μια κάστα «εκλεκτών» και ο ήλιος ανατέλλει για όλους...»

Νίκος Ρίζος, Β4: «Κάποιοι απ' τους ήρωες που έδωσαν τη ζωή τους ξεχάστηκαν. Η γιαγιά μου (Σοφία Ανδριώτου) ήταν γιατρός. Συνεργάστηκε με τον κύριο Αλιβιζάτο. Εκείνη έκανε τις επεμβάσεις, ο Αλιβιζάτος έδινε τις πρώτες βοήθειες. Στο τέλος πήγε και φυλακή για 2 μέρες... Τελειώνω με αυτό που έλεγε η γιαγιά μου «δε με νοιάζει που δεν ξέρουν το όνομά μου, εκείνο που με νοιάζει είναι ότι οι Έλληνες είναι ελεύθεροι».

Ράνια Λογάρη - Μάνος Ντίνου: «Σε αυτή την κατάληψη συμμετείχαν όλοι οι άνθρωποι, έφηβοι και ενήλικοι, προσπαθώντας ν' αλλάξουν όχι μόνο το δικό τους μέλλον, αλλά το μέλλον όλων των ανθρώπων, και των επόμενων γενιών...»

“Στα πάρτι της μεταπολίτευσης υπήρχαν και πολλοί από τους μασκαράδες της χούντας”

Δημήτρης Νταβέας
Πανεπιστημιακός

Αφιερώνεται σ' αυτούς που «έφυγαν» και μας λείπουν». Θα μπορούσα να πω ότι από εκείνη την εποχή δεν έχω μνήμες. Οι εικόνες αυτής της περιόδου είναι λίγες. Όχι ότι τις έχω απωθήσει επειδή θα μπορούσαν να είναι τραυματικές, εχθρικές του εαυτού μου. Δεν είναι συνηθισμένες μνήμες. Είναι μια σωματική αίσθηση που με διατρέχει, γι' αυτό και νιώθω να με καθορίζει πολύ υποκειμενικά-υλικά όπως ο δημιουργός ωκεανός στην κινηματογραφική ταινία Solaris. Ετσι, με τον ίδιο

τρόπο αυτού του θαυματικού ωκεανού, ζουν μαζί μου ακόμα και τα πρόσωπα εκείνης της εποχής. Εχουν όμως πολύ λίγη από τη διάσταση μιας εικονολατρικής μνήμης. Ενώ θυμάμαι πολλές εικόνες από τον κινηματογράφο αυτής της εποχής-υπήρξε μεγάλη παρηγοριά κι αυτός- αλλά ακόμα κι αυτές οι εικόνες είναι ενσωματωμένες με το ζωντανό ακόμα μέσα μου σωματικό χώρο της αίθουσας του κινηματογράφου, αυτόν που αποτελούσαν όλοι αυτοί που παρακολουθούσαμε μαζί μια ταινία. Αυτό είναι σαν

ένα Βίωμα κλαίουσας διαδήλωσης. Τον θυμάμαι καλά αυτόν τον εσωτερικό πόνο της αίθουσας.

Στο πανεπιστήμιο μάλιστα είχαμε και την ατυχία στο πρώτο έτος (1968) να διδασκόμαστε ένα μάθημα σε μια αίθουσα κινηματογράφου -πραγματικού κινηματογράφου- όπου το βράδυ δειχνονταν πραγματικές ταινίες. Αργότερα Βέβαια μαθαίναμε ότι ο κ. καθηγητής που μας μιλούσε εκεί κάθε ένα πρωινό της βδομάδας ανήκε και αυτός εξ ανάγκης, ή κατά συνείδηση, στη βλακώδη δρεπανηφόρα φάρσα που ονο-

Αγωνιστικότητα και θράσος.
Οι φοιτητές ήταν
αποφασισμένοι για όλα

μαζόταν «επανάστασις». Μετά πούπουλων και φτερών εξωτικών για τη σωτηρία του έθνους. Αυτός όμως δεν τύχαινε, ο κ. καθηγητής, να είναι και τόσο αντιπαθής. Λίγο γραφικός αλλά όχι αντιπαθής. Επειδή οι περισσότεροι καθηγητές μας ήταν σκαιοί και άσχημοι στη συμπεριφορά τους από κάθε άποψη -κάποιοι αληθινά πεπαιδευμένα κτήνη, οι οποίοι όμως θα ήταν έτοιμοι και σε οποιαδήποτε άλλη εποχή, ακόμη και εν μέσω της καλλιτεχνικής δημοκρατίας.

Εξάλλου δεν ήταν όλοι αυτοί οι αντιπαθητικοί οπωσδήποτε και ιδεολογικοί οπαδοί της δικτατορίας. Απλώς συνέπλεαν αφού τα κακά είχαν έλθει και είχαν δέσει. Ανάλογους βέβαια ανθρώπους είχα συναντήσει και πριν και συνάντησα και μετά τη δικτατορία. Έναν από αυτούς τον συναντήσα στο σκάσιμο του 21ου αι. να «φυλάει τα σύνορα» υποτίθεται, ως καθηγητής πανεπιστημίου σ' ένα επαρχιακό

Το Πολυτεχνείο δεν μου άφησε μνήμες. Μόνο μια σωματική αίσθηση που με διατρέχει

πανεπιστήμιο αυτός, που ως φοιτητής επί δικτατορίας, σε άλλο επαρχιακό πανεπιστήμιο αποδεδειγμένα ως έμμοιθος ρουφιάνος (μπετονόκαρφα είναι η ανάλογη έκφραση σήμερα στις παρέες των φοιτητών για τους καινούργιους ρουφιάνους, όπου εκεί εκπαιδεύει) έστελνε τους συμφοιτητές του στα βασανιστήρια των κρατητηρίων. Αυτός ανήκει στη νέα γενιά των μυστών καθηγητών. Από τους παλαιότερους πολλοί παρέμειναν στις θέσεις τους.

Το γνωρίζω, δεν ήταν εύκολο ή δεν είχε και πολύ νόημα να γίνει εκτεταμένη «αποχουνοποίηση» μετά την πτώση των μασκαραδών σωτήρων. Εξάλλου στα νέα parties ήταν και αυτοί μαζί, με διάφορους τρόπους, όπως και πολλοί νέο-αντιστασιακοί, που

έλεγαν και αυτοί τις ιστορίες τους για όσα τράβηξαν πολεμώντας είτε εναντίον της χούντας είτε εναντίον των εχθρών της χούντας (τους αντιστασιακούς και τους προδότες Αμερικάνους που την έριξαν!). Για να δικαιωθούν τα ρηθέντα των ποιημάτων του Γιώργου Κατσαρού. Αυτός είχε γράψει το Κατά Σαδδουκαίων και τα περί ανάπηρης ελευθερίας. Και για όσα δεν είχε γράψει τα είχαν γράψει άλλοι.

Για παράδειγμα, θυμάμαι ένα ποίημα ενός από τους καλύτερους ποιητές της γενιάς μας, του Γιώργου Μαρκόπουλου (από τη συλλογή «Οι ποροτεχνουργοί, 1979»): «Ουδεμία ανησυχία. Κατόπιν εντόνων διαμαρτυριών του Υπουργείου Εξωτερικών, οι Τούρκοι περιορίστηκαν και πάλι στα σύνορα τους».

Ήμασταν λίγοι. Μερικές χιλιάδες σε μια πόλη 3 εκατομμυρίων. Αριστεροί. Κάθε είδους, αλλά αριστεροί

Μιχάλης Σαμπατακάκης
Οδοντίατρος

Με το γκάζι στο τέρμα και χωρίς χώρο για να φρενάρουμε»

Γράφω στο ίδιο γραφείο που είχα και τότε. (Είμαι κολλημένος στα αντικείμενα ή στο χρόνο;). Μου έχει ζητηθεί «ένα Βιωματικό κείμενο που θα εστιάζει σε γεγονότα που έχουν σχέση μ' εμένα». 36 χρόνια μετά λοιπόν, η ιστορία της γενιάς μου, της γενιάς του Πολυτεχνείου, προκαλεί ακόμη ενδιαφέρον. (Για λίγες μέρες κάθε χρόνο). Η ιστορία της γενιάς μου εγγράφεται σε δύο διαφορετικές παραδόσεις. Η μία είναι αυτή των δημοκρατικών αγώνων του ελληνικού λαού και της νεολαίας, στη μετεμφυλιακή περίοδο. Η άλλη είναι αυτή των εξεγέρσεων της νεολαίας στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, στην περίοδο του '70.

Επηρεαστήκαμε σοβαρά και από τις δύο αυτές παραδόσεις. Ταυτόχρονα όμως έχουμε εκ των πραγμάτων και κάποια απόσταση απ' αυτές. Η επιβολή της δικτατορίας μάς βρήκε μαθητές. Χωρίς προηγούμενη πολιτική δραστηριότητα. Ανακαλύπταμε μέσα στη δικτατορία την πολιτική και την αριστερά, μέσα από δύσκολους προσωπικούς δρόμους. Αυτό, εκτός από μειονεκτήματα, δίνει στις πολιτικές απαντήσεις που επιλέξαμε και σοβαρά στοιχεία πρωτοτυπίας. Η δικτατορία με βρήκε στην τελευταία τάξη του σχολείου. Σε λίγες μέρες είχαμε φτιάξει τη μικρή σχολική μας οργάνωση, τυπώνοντας με απλά μέσα αντιδικτατορικές προκηρύξεις. Με ανακάλυψε ο πατέρας μου.

Σε λίγους μήνες μπήκα στο Πανεπιστήμιο. Μαζικές γνωριμίες. Ξεδιαλέγαμε τους φίλους μας με σχετική ευκολία. Μέσα σε μια κατάσταση αφασίας, εύκολα α-

ναγνώριζες το ενδιαφέρον για πολιτική, φιλοσοφία και τέχνη. Ετσι δημιουργήθηκαν μικρές φοιτητικές παρέες σε κάθε σχολή. Είναι το πρόπλασμα του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Συναντήσεις σε σπίτια για συζητήσεις, ταβέρνες με απαγορευμένα τραγούδια, μπουάτ και μαζικότερες συναντήσεις σε κινηματογράφους τέχνης. Σύντομα ήρθα σε επαφή με το ΚΚΕ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ. Μόλις είχε γίνει η διάσπαση του 1968. Στο τέλος της επόμενης χρονιάς είχα την πρώτη μου, σύντομη ευτυχώς, σύλληψη. Δεν ήταν αυτός όμως ο

οποίο συντόνιζε σε όλη τη διάρκειά του το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα και στο οποίο συμμετείχα, εκπροσωπώντας τη σχολή μου.

Η συγκρότηση των ΦΕΑ ήταν ο καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Η πρωτοτυπία τους, που απάντησε στις ανάγκες της εποχής, ήταν ότι ενώ είχαν παράνομο οργανωτικό ιστό, δηλαδή λειτουργούσαν παράνομα, ταυτόχρονα διεκδικούσαν η δράση τους να κατακτά τη νομιμότητα και να γίνεται μαζική. Τα μέχρι τότε πρότυπα ήταν είτε παράνομη

Οι εξεγέρσεις μοιάζουν με τις εκρήξεις των ηφαιστείων: Είναι ξαφνικές και πυρακτωμένες

κανόνας. Στην τεράστια πλειοψηφία τους, αυτοί που συμμετείχαν στις φοιτητικές παρέες στις σχολές εκείνη την περίοδο, δεν είχαν σχέση με παράνομες οργανώσεις. Αυτό έκανε αυτές τις παρέες πιο χαλαρές, πιο «απερίσκεπτες», με λιγότερες προφυλάξεις, δηλαδή, τις έκανε πιο τολμηρές και μαζικές. Στο τέλος του 1971 το καθεστώς της χούντας επιχειρώντας μια ελεγχόμενη πολιτική νομιμοποίηση, δηλώνει την πρόθεση διεξαγωγής αρχαιρεσιών στους φοιτητικούς συλλόγους.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, οι φοιτητικές παρέες των σχολών μετατρέπονται σε Φοιτητικές Επιτροπές Αγώνα (ΦΕΑ). Μιλάμε στα αμφιθέατρα. Εργάστηκα για τη συγκρότηση των ΦΕΑ δύο σχολών (Ιατρικής και Οδοντιατρικής). Σε δύο μήνες συγκροτήθηκε το «Διασχολικό» συντονιστικό όργανο των ΦΕΑ, το

οργάνωση - παράνομη δραστήριο - τητα, είτε νόμιμη οργάνωση - νόμιμη δραστηριότητα.

Οι παράνομες πολιτικές οργανώσεις, που είχαν πολύ θετική συμβολή στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, έδρασαν ουσιαστικά στο δεύτερο μισό του Βίου του. Άλλες με μεγαλύτερο και άλλες με μικρότερο σεβασμό στη λειτουργία των ΦΕΑ. Ο πολιτικός μουχώρος, το ΚΚΕ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ και ο ΡΗΓΑΣ. Διακρίθηκε για την προσήλωση στο ρόλο και την ανάπτυξη των Φοιτητικών Επιτροπών Αγώνα. Η διεκδίκηση ελεύθερων εκλογών στους φοιτητικούς συλλόγους ήταν το πεδίο δράσης των ΦΕΑ τους πρώτους μήνες, με συγκεντρώσεις μέσα στα Πανεπιστήμια και προσφυγές στα δικαστήρια. Σύντομα όμως ήρθε η πρώτη διαδήλωση, στις 21 Απριλίου 1972 στα Προπύλαια. 80 άτομα. Και μετά η δεύτερη, η τρίτη. Η Α-

σφάλεια σε αμηχανία. Μέχρι τότε ήξερε πως να αντιμετωπίζει παράνομες οργανώσεις, με λίγα μέλη. Απάντησε με μαζικές συλλήψεις ολιγοήμερης διάρκειας. Τέσσερα άτομα προφυλακιστήκαμε για μερικούς μήνες στον Κορυδαλλό, ως οργανωτές. Η δεύτερη σύλληψη μου ήταν πιο σοβαρή.

Η συνέχεια το φθινόπωρο του '72 με εκλογές βίας και νοθείας στους φοιτητικούς συλλόγους. Διαδηλώσεις. Συλλήψεις. Το '73 μας βρίσκει με αποχή. Συλλήψεις. Διαδηλώσεις. Εισβολή της αστυνομίας στο Πολυτεχνείο. Η χούντα στρατεύει υποχρεωτικά πολλούς συνδικαλιστές φοιτητές. Παμφοιτητική συγκέντρωση στο Πολυτεχνείο. Κατάληψη της Νομικής. Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα στην κεντρική πολιτική σκηνή. Νέα κατάληψη της Νομικής. Εισβολή της Αστυνομίας. Στις 8 Μαΐου, η «νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου» με συλλήψεις για πρώτη φορά από την ΕΣΑ. Είναι η τρίτη (και φαρμα-

Ο Γιώργος Κηρύκου ανεβασμένος στην πύλη του Πολυτεχνείου ανεμίζοντας την ελληνική σημαία. Είκοσι χρόνια αργότερα ο Κηρύκου «χάθηκε» σε μια πυρκαγιά στην Ικαρία προσπαθώντας να σώσει μία ηλικιωμένη

κερή) σύλληψη μου. Βασανιστήρια στην ΕΣΑ για μήνες. Μετά την αμνηστία των πολιτικών κρατουμένων, μας στέλνουν στο στρατό. Κυβέρνηση Μαρκεζίνη. Επιστρέφουμε από το στρατό, Κατάληψη του Πολυτεχνείου. (Με εκλέγουν πρόεδρο στη γενική συνέλευση Ιατρικής - Οδοντιατρικής). Χιλιάδες διαδηλωτές. Νεκροί. Εισβολή των τανκς. Βγαίνω στην παρανομία.

Είναι δύσκολο να προσπαθήσω να περιγράψω την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Οι εξεγέρσεις, όπως και οι εκρήξεις των ηφαιστειών, είναι σύντομες και πυρακτωμένες. Καίνε τη γλώσσα. Να, όπως θα ήταν δύσκολο να περιγράψουμε με λόγια την ερωτική πράξη ή το ηλεκτροσόκ.

Οι μαγικές στιγμές είναι σπάνιες και ποτέ δεν είναι οι ίδιες. Οι μαγικές στιγμές στην πολιτική είναι σχεδόν αδύνατες. Η πιθανότητα να εκφράσει η «άγρια νεολαία» και μάλιστα με τρόπο παράλογο έναν ολόκληρο λαό, είναι μηδαμινή. Και

όμως συνέβη. Δεν σχεδιάστηκε. Απλώς έγινε.

Ημασταν λίγοι. Μερικές χιλιάδες νέοι, σε μια πόλη 3.000.000 κατοίκων. Αριστεροί. Κάθε είδους, αλλά αριστεροί. Με απουσία του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου. Με τη συμπάθεια (τελικά) όλου του ελληνικού λαού, αλλά χωρίς το λαό. Η μυθοποίηση θα γίνει αργότερα, στη μεταπολίτευση. Ημασταν λίγοι. Ταυτόχρονα θαρραλέοι και φοβισμένοι. Ευτυχώς τελικά όχι ρεαλιστές. Σχεδόν τρελοί. Με το γκάζι στο τέρμα και χωρίς χώρο για να φρενάρουμε.

Είπα νωρίτερα πως είναι δύσκολο να προσπαθήσω να περιγράψω την εξέγερση. Καίει τη γλώσσα. Δοκιμάζω αλλιώς:

Οδυσσέας Ελύτης

*Επειδή Κυρίες και Κύριοι
κείνο που μας προσάπτουνε
τα χελιδόνια
-η άνοιξη που δεν φέραμε -
είναι ακριβώς η αγνότητά μας.*

Την ώρα που μπήκαν τα τανκς ήταν κρεμασμένος πάνω στην κολόνα και κρατούσε την ελληνική σημαία

Κηρύκου Γιώργος

Ηρωας δυο φορές

Νύχτα 17ης Νοεμβρίου 1973.. Αυτός σκαρφαλωμένος στην πύλη του Πολυτεχνείου ανεμίζει την ελληνική σημαία και φωνάζει, «όχι αδέρφια, δεν μπορείτε να το κάνετε αυτό». Μαζί με την πόρτα του Πολυτεχνείου, όλα έγιναν συντρίμια.

Το όνομά του: Γιώργος Κηρύκου. Είναι ένας από τους αφανείς ήρωες του Πολυτεχνείου. Αυτός συνέχισε, επέζησε, συνελήφθη, βασανίστηκε, αποσύρθηκε, σώπησε και δυο δεκαετίες μετά την εξέγερση κάηκε στην καταστροφική φωτιά της Ικαρίας το 1993 στην προσπάθειά του να απεγκλωβίσει από τον πύρινο κλοιό μια γερόντισσα που κουβαλούσε στην πλάτη του. Μια ακόμη θυσία... Ο 38χρονος Γιώργος Κηρύκου, ένα από τα πέντε παιδιά μιας φτωχής οικογένειας από την Ικαρία, είχε επιλέξει τον δρόμο της φωτιάς ως το τέλος. Σαν εκείνη της ψυχής του, που σιγόκαιγε τον Νοέμβριο του '73 για ελευθερία, σαν αυτή που κατέκαιε 20 χρόνια μετά ολόκληρο το νησί. Το όνομά του στον κατάλογο των 13 νεκρών του τραγικού περιστατικού της Ικαρίας. Η επανάσταση δεν ήταν κάτι που γινόταν έξω απ' αυτόν. Η μικρότερη αδερφή του Όλγα, μόλις 11 ετών τότε, θυμάται τον Γιώργο να λέει με υπερηφάνεια, «άντε να αστράψει το όραμα, να φωτιστεί η ύπαρξή μας, μπας και πάρει φωτιά ο κόσμος».

Παλικαράκι 18 ετών, με ένα σακίδιο στον ώμο και με λιγοστά χρήματα, έφυγε από το νησί για να κυνηγήσει το όνειρο στην μεγαλούπολη. Οικοδομή, ελαιοχρωματιστής ήταν μερικές από τις δουλειές που έκανε εκείνο τον καιρό. Το όνειρο του όμως και η μεγάλη του αγάπη ήταν η κιθάρα. Του ά-

ρεσε να φτιάχνει στιχάκια και να τραγουδάει για τους ανθρώπους, για τη ζωή, για το άγνωστο αύριο που ξημερώνει.

Ο αρραβώνας του με μια φοιτήτρια, τη Μαρία, που έχασε μέσα στη δίνη των γεγονότων, τον έφεραν στα 19 του χρόνια στο Πολυτεχνείο. «Δεν άρεσε στον αδερφό μου να μιλάει για το Πολυτεχνείο γιατί θεωρούσε ότι δεν είχε κάνει κάτι σημαντικό», αναφέρει η 43χρονη, σήμερα, αδερφή του Όλ-

δημοιοποιήσει οτιδήποτε για την ιστορία του Πολυτεχνείου. Λίγους μήνες μετά μπαρκάρισε λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετώπιζε και ταξίδεψε μέχρι τη μακρινή Βραζιλία. Γύρισε όμως γρήγορα, αφού ήταν παράνομος και δεν είχε κανένα χαρτί μαζί του. Έμεινε για λίγο στην Αθήνα και ύστερα έφυγε για την Αμερική, όπου γνώρισε μια κοπέλα από το Κολοράντο, παντρεύτηκε απέκτησε κι έναν γιο και έμεινε

«Στον αδερφό μου δεν άρεσε να μιλάει για το Πολυτεχνείο. Δεν θεωρούσε πως είχε κάνει κάτι σημαντικό»

για και συνεχίζει: «Την ώρα που μπήκαν μέσα τα τανκς αυτός ήταν κρεμασμένος πάνω στην κολόνα και κρατούσε την ελληνική σημαία. Αρχιζε να τρέχει μαζί με άλλους και, όπως μου είχε πει, κρύφτηκε σ' έναν φωταγωγό. Τον έπιασαν όμως και φυλακίστηκε για ένα μήνα στο Χαϊδάρι. Οι βασανιστές του τον χτυπούσαν ανελέητα, τα ρούχα του ήταν ποτισμένα από το αίμα, αλλά ο Γιώργος άντεξε. Η μητέρα μου είχε τρελαθεί, έκλεγε και έλεγε συνεχώς, χάθηκε το παιδί μου».

«Οι μέρες περνούσαν κι ελπίδες εξανεμιζόντουσαν, ώσπου ένα γράμμα της Μαρίας έφερε ξανά στο σπίτι μας τη χαρά. Ο Γιώργος ήταν ζωντανός. Μέσω ενός φαντάρου ο αδερφός μου κατάφερε να επικοινωνήσει με την αγαπημένη του και λίγες μέρες μετά να αποφυλακιστεί», θυμάται η Όλγα. Πέρασε αρκετός καιρός μέχρι να συνέλθει από τον ξυλοδαρμό και το σοκ που είχε υποστεί ο Γιώργος. Ποτέ όμως δεν θέλησε να

εκεί δέκα χρόνια. Έπαιζε κιθάρα σε μαγαζιά της Αστόριας. «Έκανε αυτό που αγαπούσε. Χώρισε όμως με τη γυναίκα του και το '87 επέστρεψε στην Ικαρία και έμεινε μαζί με την μητέρα μας, όπου έφτιαξε ξανά τη ζωή του κι έκανε έναν δεύτερο γάμο με τη Φανή». Στο νησί παρέδιδε μαθήματα κιθάρας, παίρνοντας ελάχιστα χρήματα. Το παρατσούκλι του ήταν «Αλμπάνο και οι μικροί μαθητές του κι όλο το χωριό έτσι τον αποκαλούσαν. Όλα πια στη ζωή του Γιώργου κυλούσαν ομαλά, ώσπου.... Το καλοκαίρι του 1993 θα γραφόταν ο τραγικός επίλογος.

Όταν άκουσε ότι στην περιοχή Παναγιά είχε ξεσπάσει φωτιά και είχαν παγιδευτεί 4 γέροντες έτρεξαν με τους φίλους του, τον Δημήτρη Τσαγανό και τον Ηλία Φυσίδα, να τους σώσουν. Τους μετέφεραν σε άλλο μέρος, πιστεύοντας ότι ήταν ασφαλείς. Ο αέρας όμως γύρισε και η φωτιά ήρθε επάνω τους. Εγκλωβίστηκαν και κάηκαν όλοι.

Οι 24 νεκροί του Πολυτεχνείου

1.103 ΚΑΤΕΦΥΓΑΝ ΣΕ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ, ΚΛΙΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΡΟΥΣ

Πολυετής συστηματική έρευνα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών ρίχνει φως στα δραματικά γεγονότα του Πολυτεχνείου.

Στο επιστημονικό μικροσκόπιο το χρονικό της εξέγερσης, το επιχειρησιακό σχέδιο για την καταστολή της και η εξέλιξη των γεγονότων έξω από το Πολυτεχνείο. Μαθητές και φοιτητές, 16 ως 24 ετών οι πρωταίτιοι της εξέγερσης.

Ενα πεντάχρονο παιδί στου Ζωγράφου, ένας Αφγανός ταχυδακτυλουργός στη Χένυδεν, μια 22χρονη φοιτήτρια από τη Νορβηγία, ένας 35χρονος οικοδόμος έξω από το Πολυτεχνείο...

Οι τέσσερις αυτοί «αταίριαστοι» κάτοικοι των Αθηνών δεν γνωρίστηκαν ποτέ. Ζούσαν όλοι τους στην Αθήνα των αρχών της δεκαετίας του 70, όμως η ηλικιακή διαφορά και οι ενασχολήσεις τους δεν τους επέτρεψαν ποτέ να βρεθούν. Και οι τέσσερις έπεσαν νεκροί από τα πυρά της χούντας των συνταγματαρχών, τον Νοέμβριο του 1973. Συγκαταλέγονται και αυτοί ανάμεσα στα επιστημονικώς τεκμηριωμένα θύματα του Πολυτεχνείου.

Από τα μέσα του 2002, το Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ) έχει ξεκινήσει μια ιστορική έρευνα με τον τίτλο «Τεκμηριώνοντας τα γεγονότα του Νοεμβρίου 1973». Στο πλαίσιο αυτής, ο διευθυντής ερευνών του ΕΙΕ, Λεωνίδα Καλλιβερετάκης, και η ομάδα του επιχειρούν να συγκεντρώσουν και να επεξεργαστούν με επιστημονικές μεθόδους τεκμήρια που αφορούν σε διάφορες παραμέτρους των γεγονότων του Πολυτεχνείου, όπως το χρονικό της εξέγερσης, το επιχειρησιακό σχέδιο για την καταστολή της και η εξέλιξη των γεγονότων έξω από το Πολυτεχνείο. Ένα από τα ζητούμενα της έρευνας υπήρξε ο πραγματικός αριθμός και η ταυτότητα των θυμάτων.

ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ ΟΙ ΕΡΕΥΝΕΣ

Από την έρευνα του ΕΙΕ, που βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, έχουν μέχρι στιγμής προκύψει τα εξής:

Οι ταυτοποιημένοι νεκροί του Πολυτεχνείου είναι 24 και έχουν πλήρως τεκμηριωθεί. Υπάρχουν ακόμη 16 (ανώνυμες) περιπτώσεις ανθρώπων που σε κάποια στιγμή της διαδικασίας θεωρήθηκε ότι «προκύπτουν Βασίμως» ως νεκροί του Πολυτεχνείου -από επίσημες, επώνυμες και σχετικά αξιόπιστες καταθέσεις.

Στο μικροσκόπιο της έρευνας βρίσκονται άλλες 30 περιπτώσεις ανθρώπων,

(τα ονοματεπώνυμα των οποίων είναι γνωστά) που εμφανίζονται επίμονα στις περισσότερες καταλογοποιήσεις νεκρών από το 1974 μέχρι και σήμερα, χωρίς όμως να έχουν ποτέ τεκμηριωθεί.

Ανώνυμες και αμφιλεγόμενες περιπτώσεις παραμένουν σε εκκρεμότητα, προκειμένου να διερευνηθούν περισσότερο, προτού οριστικά υιοθετηθούν ή απορριφθούν. Οι επιστήμονες επιχειρούν τη συγκέντρωση, την αποδελτίωση και τον επιστημονικό έλεγχο ολόκληρου του υλικού, αλλά και τον εντοπισμό συμπληρωματικών στοιχείων. Το ζητούμενο δεν είναι μόνον ο αριθμός ή η ταύτιση των ονομάτων, αλλά και οι πληροφορίες που προκύπτουν για τον χρόνο, τον τόπο και τις συνθήκες τραυματισμού, καθώς και προσωπικά στοιχεία των θυμάτων (ηλικία, φύλο, απασχόληση κτλ.).

Μια προκαταρκτική στατιστική επεξεργασία των στοιχείων που διατίθενται έως αυτήν τη στιγμή, δίνει ενδιαφέρουσες εικόνες γύρω από το προφίλ των ατόμων που πρωτοστάτησαν στις συγκρούσεις. Πλειονότητα αποτελούν οι φοιτητές και οι μαθητές και έπονται τα άτομα που χαρακτηρίζονται ως εργατοτεχνίτες. Εκπροσωπείται όμως και μια ποικιλία άλλων κατηγοριών, όπως ιδιωτικοί υπάλληλοι, βιοτέχνες, καλλιτέχνες, δικηγόροι, εκπαιδευτικοί, κτλ. Ηλικιακά, οι περισσότεροι ήταν νέοι 16-24 χρονών.

ΟΙ ΤΡΑΥΜΑΤΙΕΣ

Οι τραυματίες στα γεγονότα του Πολυτεχνείου αποτελούν το δεύτερο αντικείμενο διερεύνησης του ΕΙΕ. Η προκαταρκτική έρευνα πιστοποίησε 1.103 τραυματίες, βάσει των καταστάσεων που απέστειλαν στον Δ. Τσεβά τα νοσοκομεία, οι κλινικές και ορισμένοι μεμονωμένοι ιατροί. Όπως όμως είχε παραδεχθεί και ο ίδιος ο εισαγγελέας, σε αυτούς πρέπει να προστεθεί και «ανεξαρκρίβωτον πλήθος ετέρων πολιτών», οι οποίοι «ή εφφυγαδούντο υπό των ιατρών, ή ενοσηλεύοντο οικεί, ή και ουδαμού προς νοσηλεία κατέφυγον, φοβούμενοι προφανώς δυσάρεστους δι' αυτούς ή τας οικογενείας των εξελίξεις».

Ενδεικτικό του κλίματος μέσα στο οποίο εξελίσσονταν τα δραματικά γε-

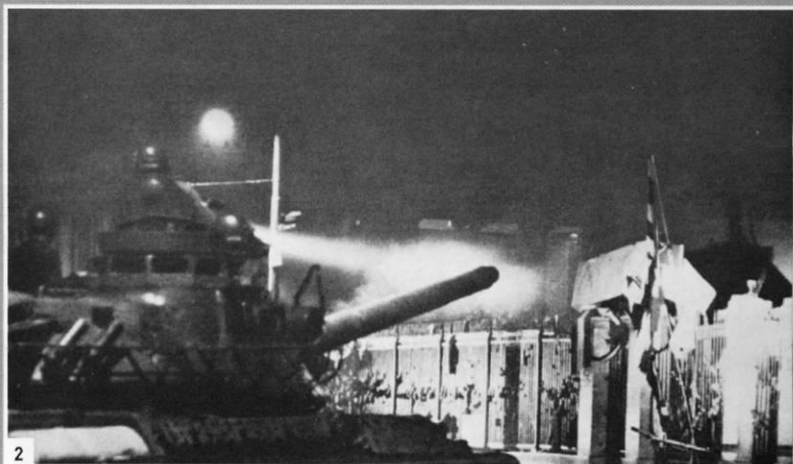
γονότα εκείνων των ημερών, είναι το γεγονός ότι με σχετική προκήρυξη που εξέδωσε στις 17.11.1973, ο τότε επικεφαλής των Ενόπλων Δυνάμεων στρατηγός Ζαγοριανός έλαβε μέριμνα να απαγορεύσει ρητά «την προσωρινήν περίθαλψιν κατ' οίκον προσώπων μη ενοικούντων μετά της οικογενείας ήτις παρέχει την περίθαλψιν, εάν τούτο δεν δηλωθή εντός τριών ωρών εις την οικείαν αστυνομικήν αρχήν».

Ο αριθμός των τραυματιών που δεν έτυχαν καμίας περίθαλψης παραμένει αδιευκρίνιστος. Ορισμένες εκτιμήσεις ανεβάζουν το σύνολο των τραυματιών (νοσηλευθέντων και μη) σε περίπου 2.000. Οι εκτιμήσεις αυτές είναι μάλλον συντηρητικές και βρίσκονται σε δυσαρμονία με τα στατιστικά δεδομένα από τη διεθνή εμπειρία σε αντίστοιχες περιπτώσεις της περιόδου εκείνης (Γαλλικός Μάης του 1968, Αμερικάνικο Αντιπολεμικό Κίνημα 1968-1970).

Σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις, οι μη νοσηλευθέντες ήταν πάντοτε πολλαπλάσιοι των νοσηλευθέντων, και μάλιστα σε καθεστώς όπου το αντικίνητρο για τη νοσηλεία, το ενδεχόμενο δηλαδή διώξεων κατά των τραυματιών που θα προσέφευγαν για περίθαλψη, ήταν κατά τεκμήριο μικρότερο από το αντίστοιχο στην περίπτωση της Ελλάδας του 1973.

Στο πλαίσιο της έρευνας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών επιχειρείται και στο ζήτημα αυτό η τεκμηρίωση του ήδη υπάρχοντος υλικού και η συγκέντρωση νέων στοιχείων. Η επεξεργασία των συνθηκών τραυματισμού των ανθρώπων αυτών βοηθά τους επιστήμονες να παρακολουθήσουν βαθμιδόν την εξέλιξη των διαδηλώσεων και την ένταση των συγκρούσεων χρονικά και τοπικά.

Ο τόπος και ο χρόνος, σε συνδυασμό με τον τρόπο τραυματισμού (κλομπ, δακρυγόνα, σφαίρες κτλ.), παρέχει και ένα νήμα παρακολούθησης του πώς αντέ-

3

4

1.0 προσδιορισμός του αριθμού των νεκρών και των τραυματιών του Πολυτεχνείου παραμένει μέχρι σήμερα θέμα-ταμπού. Η έντονη ψυχολογική φόρτιση των συμμετεχόντων, αλλά και των συγγενών, συχνά αποτρέπει την προσπάθεια για τον προσδιορισμό του ακριβούς αριθμού των νεκρών και των τραυματιών. **2.** Πολλοί είναι οι αυθαίρετοι αριθμοί που αναφέρονται για τους νεκρούς και τους τραυματίες του Πολυτεχνείου. Με διαφορετική αφετηρία και άλλες σκοπιμότητες οι διάφορες εκδοχές «εξυπηρετούν» αυτούς που ης υποστηρίζουν. **3.** Η κυρίαρχη τάση επιλέγει να προβάλλει τον κατάλογο που έχει το κύρος της μέγιστης νομιμοποίησης αυτόν δηλαδή που εκφωνείται τα τελευταία χρόνια στην ετήσια επετειακή εκδήλωση που οργανώνεται στο ίδιο το Πολυτεχνείο. **4** Υπάρχουν πάντως και αυτοί που κατά καιρούς έχουν αμφισβητήσει το γεγονός ότι υπήρχαν καν νεκροί!

δράσε το καθεστώς και πώς εξελίχθηκε η επιχείρηση καταστολής. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αντεισαγγελέας Ιωάννης Ζαγκίνης, στην εισήγηση του προς το Συμβούλιο Εφετών το 1975, χωρίς να διαθέτει πλήρη στοιχεία για το σύνολο των τραυματιών, θεώρησε ότι σε 124 τουλάχιστον περιπτώσεις υπήρξε σαφής ανθρωποκτόνος πρόθεση εκ μέρους των δυνάμεων καταστολής. Πρόκειται κυρίως για περιπτώσεις στις οποίες ο τραυματισμός προέκυψε από τη χρήση πυροβόλων όπλων.

Η παρατήρηση αυτή «βοηθά» την άλλη μεγάλη ενότητα που απασχολεί τους ερευνητές, δηλαδή τα γεγονότα που αφορούν στην αντίπερα όχθη, στο επίπεδο της πολιτικής, της στρατηγικής αλλά και της τακτικής. Μεταξύ των στοιχείων που αφορούν στους τραυματισμούς και τους φόνους, είναι και η ιδιότητα του αυτουργού (στρατιωτικός, αστυνομικός, κτλ.). Μια στατιστική ε-

Από το '73 ως σήμερα ο αριθμός των θυμάτων έχει αντιμετωπιστεί με βάση την πολιτική συγκυρία κι άλλες σκοπιμότητες

πεξεργασία λοιπόν των αυτουργών υπό αυτή την άποψη, και μόνο σε ό,τι αφορά τις περιπτώσεις που από την ανάκριση θεωρήθηκαν ανθρωποκτονίες και απόπειρες ανθρωποκτονιών, δίνει ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα: Τα Σώματα Ασφαλείας προηγούνται του Στρατού και στα δύο αυτά πεδία (54% έναντι 46% στις ανθρωποκτονίες και 64% έναντι 36% στις απόπειρες). Εάν προσθέσει κανείς και τους απλούς τραυματισμούς (κακώσεις κτλ.), η διαφορά θα ενισχυόταν πολύ περισσότερο.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΡΙΘΜΟΥ...

Ο προσδιορισμός του αριθμού των νεκρών και των τραυματιών του Πολυτεχνείου είναι ένα ζήτημα που ήταν και παραμένει «δύσκολο». Η έντονη ψυχολογική φόρτιση των συμμετεσχόντων στα γεγονότα και των συγγενών τους συχνά αποτρέπει την προσπάθεια για τον προσδιορισμό του ακριβούς αριθμού των νεκρών και των τραυματιών. Αλλά και η πολιτική βαρύτητα του θέματος αποθαρρύνει την κατά πρόσωπο αντιμετώπιση του. Από το 1973 μέχρι σήμερα, ο αριθμός των θυμάτων του Πολυτεχνείου έχει αντιμετωπιστεί ανάλογα με την πολιτική συγκυρία, την κοινωνική κατάσταση και τις άλλες σκοπιμότητες:

- Κάποιοι βασισμένοι στο πόρισμα Τσεβά, επιλέγουν να μνημονεύουν μόνο τους 18 επώνυμους νεκρούς του πορίσματος, προσθέτοντας ενίοτε τους 16 ανώνυμους, αναφερόμενοι έτσι σε 34 συνολικά νεκρούς. Και οι δύο όμως οι εκδοχές αυτές αγνοούν και κατά συνέπεια παραλείπουν τα 4 επιπλέον τεκμηριωμένα ονόματα της μετά τον Τσεβά διαδικασίας.

- Κάποιοι άλλοι αναφέρονται σε 45 ή και 56 νεκρούς, σε αυθαίρετους δηλαδή αριθμούς, των οποίων είναι εξαιρετικά δυσχερές να εντοπιστεί η πηγή.

- Η κυρίαρχη τάση πάντως επιλέγει να προβάλλει τον κατάλογο που έχει το κύρος της μέγιστης νομιμοποίησης, αφού εκφωνείται τα τελευταία χρόνια στην ετήσια επετειακή εκδήλωση, που οργανώνεται στο ίδιο το Πολυτεχνείο.

Ο κατάλογος αυτός δεν περιλαμβάνει πάντως ονόματα σχετικά μόνον με τα γεγονότα του Νοεμβρίου 1973, αλλά αναφέρεται σε όλο το χρονικό διάστημα της δικτατορίας 1967-1974. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν όλες οι γνωστές περιπτώσεις των θυμάτων της χούντας, από τα θύματα του πραξικοπήματος και τους λιγότερο ή περισσότερο ανεξιχνίαστους θανάτους επωνύμων αντιπάλων του καθεστώτος, μέχρι τους αγωνιστές που έχασαν τη ζωή τους προβαίνοντας σε πράξεις αντίστασης και, φυσικά, θύματα του Πολυτεχνείου. Περιλαμβάνει ωστόσο και αρκετά αταύτιστα ή

Πολλοί τραυματισμένοι από το Πολυτεχνείο νοσηλεύτηκαν εκείνο το βράδυ στο νοσοκομείο που εφημέρευε. Ωστόσο, υπήρχαν πολλοί που δεν έτυχαν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και άρα δεν έχουν καταγραφεί πουθενά. Ούτε καν στον Τύπο της εποχής.

ανεπαρκώς τεκμηριωμένα ονόματα. Το αξιοπρόσεκτο ωστόσο είναι ότι στον επίσημο αυτόν επετειακό κατάλογο, σημειώνονταν μέχρι πρόσφατα μόνον 16 από τους 23 επώνυμους νεκρούς του Πολυτεχνείου! Επτά άνθρωποι των οποίων γνωρίζαμε τα πλήρη στοιχεία και για τους οποίους τεκμηριώνεται με τον πλέον αναμφισβήτητο τρόπο ότι έχασαν τη ζωή τους στα γεγονότα εκείνων των ημερών, ο Αλέξανδρος Μπασαρί Καράκας, ο Ευστάθιος Κολιναίτης, ο Σπύρος Κοντομάρης, ο Ανδρέας Κούμπος, ο Σωκράτης Μιχαήλ, η Βασιλική Μπεκιάρη και ο Αλέξανδρος Παπαθανασίου, απουσίαζαν επί μακρόν από το προσκλητήριο.

Τα ονόματα τους προσετέθησαν τελικώς το 2006, τρία χρόνια μετά τη δημοσιοποίηση των συμπερασμάτων της έρευνας του ΕΙΕ (χωρίς όμως να αφαιρεθούν αντίστοιχα τα ανυπόστατα ονόματα). Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι η πρώτη επιστημονική προσπάθεια προσέγγισης του θέματος επιχειρήθηκε από το Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών. Οπως αναφέραμε ήδη, οι νεκροί έχουν

Στην ουσία ως φυσικοί αυτουργοί των θανάτων στο Πολυτεχνείο καταδικάστηκαν μόνο δύο άτομα. Ο Ντερτιλής και ο Λυμπέρης

προσδιοριστεί μέχρι σήμερα στους 24. Παρότι η έρευνα βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη για τους ανώνυμους νεκρούς και τον ακριβή προσδιορισμό των τραυματιών, κάποιοι επιλέγουν να αγνοούν την έρευνα αυτή διότι... τα αποτελέσματα δεν συμπεριλαμβάνουν τριψήφιους αριθμούς...

Απαντώντας εμμέσως στα σχόλια αυτά, ο διευθυντής ερευνών του ΕΙΕ Λεωνίδας Καλλιβρετάκης έχει σε άρθρο του σχολιάσει: «Αποτελεί βαθύτατη πεποίθησή μου ότι η κατάσταση αυτή δεν απαξιώνει μόνο την εξέγερση καθ' εαυτή, τις χιλιάδες των ανθρώπων που ρίχτηκαν στη φωτιά και, εν τέλει,

εξευτελίζει τη μνήμη των πραγματικών θυμάτων, αλλά προχωρά πέραν αυτού: αφήνει το περιθώριο στους έμμεσους ή άμεσους υποστηρικτές του καθεστώτος και τους κάθε λογής «αναθεωρητές» της ιστορίας να μιλούν για «παραμύθια της Αριστεράς» και για «2-3 νεκρούς από αδέσποτες σφαίρες».

ΠΟΙΟΙ ΤΙΜΩΡΩΘΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Η δίκη του Πολυτεχνείου είχε στόχο να δικάσει τους πρωταίτιους της χούντας. Οπως φάνηκε από το αποτέλεσμα, στόχος του δικαστηρίου ήταν καταρχάς να μειώσει στο ελάχιστο δυνατό τις ευθύνες της Αστυνομίας. Επιπλέον, επιθύμημα των δικαστών ήταν να επιρρίψουν ευθύνες όχι τόσο τη φυσική ηγεσία του Στρατού και τον τότε δικτάτορα Παπαδόπουλο, αλλά κυρίως στις συνωμοτικές ραδιουργίες του επικεφαλής της Ε.Σ.Α. και κατοπινού δικτάτορα Ιωαννίδη, στο πλαίσιο μιας θεωρίας που ήταν τότε της μόδας, σύμφωνα με την οποία το Πολυτεχνείο εξυπηρέτησε εξ αντικειμένου τα σχέδια του τελευταίου, αν δεν οργανώθηκε κιόλας από αυτόν!

Στην ουσία ως φυσικοί αυτουργοί καταδικάστηκαν μόνον δύο άτομα. Ο ένας είναι ο συνταγματάρχης Νικόλαος Ντερτιλής, που εκτέλεσε τον 20χρονο Μιχάλη Μυρογιάννη μπροστά στο Πολυτεχνείο, και ο οποίος εκτίει ακόμη την ποινή του στον Κορυδαλλό. Ο δεύτερος είναι ο έφεδρος ανθυπολοχαγός Ιωάννης Λυμπέρης, που εκτέλεσε τον 16χρονο Αλέξανδρο Σπαρτίδη και τον 23χρονο Μάρκο Καραμανή, τραυματίζοντας και αρκετούς άλλους, μπροστά από τον ΟΤΕ της οδού Πατησίων. Καταδικάστηκε και αποφυλακίστηκε προ ολίγων ετών.

Η έρευνα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών περιλαμβάνει -μεταξύ άλλων- την αναλυτική προσέγγιση του πλούσιου φωτογραφικού και κινηματογραφικού υλικού, τη χαρτογραφική απεικόνιση των διαδηλώσεων, των συγκρούσεων και των κινήσεων των δυνάμεων καταστολής.

ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1973

Σπυρίδων Κοντομάρης του Αναστασίου, 57 ετών, δικηγόρος (πρώην Βουλευτής Κερκύρας της Ενωσης Κέντρου), κάτοικος Αγίου Μελετίου, Αθήνα.

Στις 16.11.1973, γύρω στις 20.30-21.00', ενώ Βρισκόταν στη διασταύρωση οδών Γεωργίου Σταύρου & Σταδίου, προσβλήθηκε από δακρυγόνα αέρια που έριχνε η Αστυνομία κατά των διαδηλωτών, με αποτέλεσμα να υποστεί έμφραγμα του μυοκαρδίου. Μεταφέρθηκε στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ, όπου διαπιστώθηκε ο θάνατος του.

Διομήδης Κομνηνός του Ιωάννη, Πέτων, μαθητής, κάτοικος Λευκάδος 7, Αθήνα.

Στις 16.11.1973, μεταξύ 21.30' και 21.45', ενώ Βρισκόταν μαζί με άλλους διαδηλωτές στη διασταύρωση των οδών Αβέρωφ & Μάρνη, τραυματίστηκε θανάσιμα στην καρδιά από πυρά που έριξαν εναντίον του άνδρες της φρουράς του υπουργείου Δημοσίας Τάξεως. Μεταφέρθηκε στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ. και από εκεί, νεκρός πλέον, στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών (όπως λεγόταν τότε το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο).

Σωκράτης Μιχαήλ, 57 ετών, εμπειρογνώμων ασφαλιστικής εταιρείας, κάτοικος Περιστερίου Αττικής.

Στις 16.11.1973, μεταξύ 21.00' και 22.30', ενώ Βρισκόταν μεταξύ των οδών Μπουμπουλίνας και Σόλωνος, προσβλήθηκε από δακρυγόνα αέρια που έριχνε η Αστυνομία κατά των διαδηλωτών, με αποτέλεσμα να υποστεί απόφραξη της αριστεράς στεφανιαίας. Μεταφέρθηκε ημιθανής στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ. (3ης Σεπτεμβρίου), όπου και πέθανε.

Toril Margrethe Engeland του Per Reidar, 22 ετών, φοιτήτρια από το Molde της Νορβηγίας.

Στις 16.11.1973, γύρω στις 23.30', τραυματίστηκε θανάσιμα στο στήθος από πυρά της φρουράς του υπουργείου Δημοσίας Τάξεως. Μεταφέρθηκε από διαδηλωτές στο ξενοδοχείο «Ακροπόλ» και αργότερα, νεκρή ήδη, στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ι.Κ.Α. Ανακριβώς είχε αναφερθεί αρχικά από την Αστυνομία ως «Αιγύπτια Τουρίλ Τεκλέτ» και η παρεξήγηση αυτή επιβιώνει ακόμη σε κάποιους «καταλόγους νεκρών».

Βασίλειος Φάμελλος του Παναγιώτη, 26 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος από τον Πύργο Ηλείας, κάτοικος Κάσου 1, Κυψέλη, Αθήνα.

Στις 16.11.1973, γύρω στις 23.30', τραυματίστηκε θανάσιμα στο κεφάλι από πυρά της φρουράς του υπουργείου Δημοσίας Τάξεως. Μεταφέρθηκε από διαδηλωτές στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ. και από εκεί, νεκρός πλέον, στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών.

Γεώργιος Σαμούρης του Ανδρέα, 22 ετών, φοιτητής Παντείου, από την Πάτρα, κάτοικος πλατείας Κουντουριώτου 7, Κουκάκι.

Στις 16.11.1973 γύρω στις 2400', ενώ Βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή του Πολυτεχνείου (Καλλιδρομίου και Ζωσιμάδων], τραυματίστηκε θανάσιμα στον τράχηλο από πυρά της αστυνομίας. Μεταφέρθηκε στο πρόχειρο ιατρείο του Πολυτεχνείου, όπου απεβίωσε. Από εκεί μεταφέρθηκε στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ι.Κ.Α. Ανακριβώς είχε αναφερθεί αρχικά από την Αστυνομία ως «Χαμουρλής».

ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1973

Δημήτριος Κυριακόπουλος του Αντωνίου, 35 ετών, οικοδόμος από τα Καλάβρυτα, κάτοικος Περιστερίου Αττικής.

Κατά τις βραδυνές ώρες της 16.11.1973, ενώ βρισκόταν στην περιοχή του Πολυτεχνείου, προσβλήθηκε από δακρυγόνα αέρια και στη συνέχεια κτυπήθηκε από αστυνομικούς με συμπαγείς ράβδους, συνεπεία των οποίων πέθανε, από οξεία ρήξη αορτής, τρεις ημέρες αργότερα, στις 19.11.1973, ενώ μεταφερόταν στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ.

Νικόλαος Μαρκούλης του Πέτρου, 24 ετών, εργάτης από το Παρθένι Θεσσαλονίκης κάτοικος Χρηστομάνου 67, Σεπόλια, Αθήνα, εργάτης.

Κατά τις πρωινές ώρες της 17.11.1973, ενώ βόδιζε στην πλατεία Βάθη, τραυματίστηκε στην κοιλιά από ριπή στρατιωτικής περιπόλου. Μεταφέρθηκε στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών, όπου πέθανε τη Δευτέρα 19.11.1973.

Σπύρος Μαρίνος του Διονυσίου, επονομαζόμενος Γεωργαράς 31 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος, από την Εξωχώρα Ζακύνθου.

Κατά τις βραδυνές ώρες της 16.11.1973, ενώ βρισκόταν στην περιοχή του Πολυτεχνείου, κτυπήθηκε από αστυνομικούς με συμπαγείς ράβδους και υπέστη κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις. Μεταφέρθηκε στο θεραπευτήριο Πεντέλης, όπου πέθανε τη Δευτέρα, 19.11.1973, από οξύ αγγειακό εγκεφαλικό επεισόδιο. Τάφηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, όπου στις 9.9.1974, έγινε τελετή στη μνήμη του.

Αικατερίνη Αργυροπούλου σύζυγος Αγγελή, 76 ετών, κάτοικος Κέννεντυ και Καλύμνου. Αγιοι Ανάργυροι Αττικής

Στις 10.00' της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν στην αυλή του σπιτιού της, τραυματίστηκε στην πλάτη από σφαίρα. Διακομίστηκε στην κλινική «Παμμακάριστος» (Κάτω Πατήσια), όπου νοσηλεύτηκε επί ένα μήνα και κατόπιν μεταφέρθηκε στο σπίτι της, όπου πέθανε συνεπεία του τραύματος της μετά από ένα εξάμηνο (Μάιος 1974).

Στυλιανός Καραγεώργης του Αγαμέμνονος, 19 ετών, οικοδόμος, κάτοικος Μιασούλη 38, Νέο Ηράκλειο Αττικής.

Στις 10.15' το πρωί της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν μαζί με άλλους διαδηλωτές στην οδό Πατησίων, μεταξύ των κινηματογράφων «ΑΕΛΛΩ» και «ΕΛΛΗΝΙΣ», τραυματίστηκε από ριπή πολυβόλου που έριξε εναντίον τους περίπολος πεζοναυτών που επέβαινε ενός τεθωρακισμένου οχήματος. Μεταφέρθηκε στο Κ Α Τ, όπου πέθανε μετά από 12 μέρες, στις 30.11.1973.

Μάρκος Καραμανής του Δημητρίου, 23 ετών, ηλεκτρολόγος από τον Πειραιά, κάτοικος Χίου 35, Αιγάλεω.

Στις 10.30' περίπου το πρωί της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν στην ταράτσα πολυκατοικίας επί της πλατείας Αιγύπτου 1, τραυματίστηκε θανάσιμα στο κεφάλι από πυρά της στρατιωτικής φρουράς που ενέδρευε στην ταράτσα του Ο.Τ.Ε. (αυτοουργός ανθυπολοχαγός Ιωάννης Λυμπέρης 573ου Τάγματος Πεζικού). Μεταφέρθηκε στην κλινική «Παντάνασσα» (πλατεία Βικτωρίας), όπου διαπιστώθηκε ο θάνατος του

Αλέξανδρος Σπαρτιðης
του Ευστρατίου, 16
ετών, μαθητής, από τον
Πειραιά, κάτοικος Αγίας
Λαύρας 80, Αθήνα.

Στις 10.30' με 11.00' περίπου το πρωί
της 17.11.1973, ενώ Βάδιζε στη διασταύ-
ρωση των οδών Πατησίων και Κατοίκια,
τραυματίστηκε θανάσιμα στην κοιλιά
από πυρά της στρατιωτικής φρουράς
που ενέδρευε στην ταράτσα του Ο.Τ.Ε.
(αυτουργός ανθυπολοχαγός Ιωάννης
Λυμπερης 573ου Τάγματος Πεζικού).
Με διαμπερές τραύμα μεταφέρθηκε
στο Κ.Α.Τ., όπου τον βρήκε νεκρό
ο πατέρας του

Δημήτριος
Παπαίωáννου, 60 ετών,
διευθυντής ταμείου
αλευροβιομηχάνων,
κάτοικος Αριστομένουσ
105, Αθήνα.

Γύρω στις 11.30 της 17.11.1973, ενώ
βρισκόταν στην πλατεία Ομονοίας,
προσβλήθηκε από δακρυγόνα αέρια
που έριχνε η Αστυνομία. Μεταφέρθηκε
στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του
Ε.Ε.Σ., όπου διαπιστώθηκε ο θάνατος
του συνεπεία εμφράγματος.

Γεώργιος Γερισσιðhs
του Αλεξάνδρου,
47 ετών, εφοριακός
υπάλληλος, κάτοικος
Ελπίδος 29, Νέο
Ηράκλειο Αττικής.

Στις 12.00' της 17.11.1973, ενώ βρισκό-
ταν μέσα στο αυτοκίνητο του στα Νέα
Λιόσια, τραυματίστηκε θανάσιμα στο
κεφάλι από πυρά που διέσχισαν τον
ουρανό του αυτοκινήτου. Μεταφέρθηκε
στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών, όπου
πέθανε αυθημερόν.

Βασιλική Μπεκιάρη
του Φωτίου, 17 ετών,
εργαζόμενη μαθήτρια,
από τα Αμπελάκια Βάλτου
Αιτωλοακαρνανίας
κάτοικος Μεταγένους 8,
Νέος Κόσμος.

Στις 12.00' το μεσημέρι της 17.11.1973,
ενώ βρισκόταν στην ταράτσα του
σπιτιού της, τραυματίστηκε θανάσιμα
στον αυχένα από πυρά. Μεταφέρθηκε
στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών και στη
συνέχεια στον «Ευαγγελισμό», όπου
πέθανε αυθημερόν.

Δημήτρης Θεοδωράς
του Θεοφάνους, 5
1/2 ετών, κάτοικος
Ανακρέοντος 2,
Ζωγράφου.

Στις 13.00', της 17.11.1973, ενώ διέσχιζε
με τη μητέρα του τη διασταύρωση της
οδού Ορεινής Ταξιαρχίας με τη λεωφό-
ρο Παπάγου στου Ζωγράφου, τραυμα-
τίστηκε θανάσιμα στο κεφάλι από πυρά
στρατιωτικής περιπόλου με επικεφα-
λής αξιωματικό [πιθανόν ο ήλρχος
Σπυρίδων Σταθάκης του Κ.Ε.Τ./Θ), που
βρισκόταν ακροβολισμένη στο λόφο του
Αγίου Θεράποντος Εξέπνευσε ακαριαία
και όταν μεταφέρθηκε στο Νοσοκομείο
των Παιδών, απλώς διαπιστώθηκε ο
θάνατος του.

Αλέξανδρος Βασιλείος
(Μπασιρί) Καράκας,
43 ετών, Αφγανός
τουρκικής υπηκοότητας
ταχυδακτυλουργός, κά-
τοικος Μύρων 10, Άγιος
Παντελεήμονας, Αθήνα.

Στις 13.00', της 17.11.1973, ενώ Βάδιζε
με τον 13χρονο γιο του στη διασταύ-
ρωση των οδών Χέυδεν και Αχαρνών,
τραυματίστηκε θανάσιμα στην κοιλιά
από ριπή μυδραλίου τεθωρακισμένου
στρατιωτικού οχήματος. Μεταφέρθηκε
απευθείας στο νεκροτομείο, όπου
διαπιστώθηκε ο θάνατος του.

ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1973

Αλέξανδρος Παπαθανασίου του Σπυρίδωνος, 59 ετών, συνταξιούχος εφοριακός από το Κεράσοβο Αιτωλοακαρνανίας κάτοικος Νάξου 116, Αθήνα.

Στις 13.30' της 18.11.1973, ενώ βάδιζε με τις ανήλικες κόρες του στη διασταύρωση των οδών Δροσοπούλου και Κύθνου, απέναντι από το ΙΣΤ' Αστυνομικό Τμήμα, βρέθηκε εν μέσω πυρών, προερχομένων από τους αστυνομικούς του Τμήματος, με αποτέλεσμα να πάθει συγκοπή. Μεταφέρθηκε στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών, όπου διαπιστώθηκε ο θάνατος του.

Ανδρέας Κούμπος του Στέργιου 63 ετών, Βιοτέχνης από την Καρδίτσα, κάτοικος Αμαλιάδος 12, Κολωνός.

Γύρω στις 11.00' με 12.00' της 18.11.1973, ενώ βάδιζε στη διασταύρωση των οδών Γ' Σεπτεμβρίου και Καποδιστρίου, τραυματίστηκε στη λεκάνη από πυρά μυδραλίου τεθωρακισμένου στρατιωτικού οχήματος. Μεταφέρθηκε στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ., κατόπιν στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών και τέλος στο Κ.Α.Τ., όπου και πέθανε στις 30.1.1974

Μιχαήλ Μυρογιάννης του Δημητρίου, 20 ετών, ηλεκτρολόγος, από τη Μυτιλήνη, κάτοικος Ασημάκη Φωτήλα 8, Αθήνα.

Στις 12.00' το μεσημέρι της 18.11.1973, ενώ βάδιζε στη διασταύρωση των οδών Πατησίων και Στουρνάρη, τραυματίστηκε θανάσιμα στο κεφάλι από πυρά περιστροφικού αξιωματικού του Στρατού (αυτοργός συνταγματάρχης Νικόλαος Ντερτιλής). Μεταφέρθηκε στο Σταθμό Πρώτων Βοηθειών του Ε.Ε.Σ. σε κωματώδη κατάσταση και κατόπιν στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών, όπου πέθανε αυθημερόν.

Κυριάκος Παντελεάκης του Δημητρίου, 44 ετών, δικηγόρος από την Κροκιά Λακωνίας, κάτοικος Φερών 5, Αθήνα.

Στις 12.00' με 12.30' το μεσημέρι της 18.11.1973, ενώ βάδιζε στη διασταύρωση των οδών Πατησίων και Γλάδστωνος, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά διερχομένου άρματος μάχης. Μεταφέρθηκε στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών, όπου και πέθανε στις 27.12.1973.

Ευστάθιος Κολινιάτης 47 ετών, από τον Πειραιά, κάτοικος Νικοπόλεως 4, Καματερό Αττικής.

Κτυπήθηκε στις 18.11.1973 από αστυνομικούς με συμπαγείς ράβδους, και υπέστη κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις, συνεπεία των οποίων πέθανε στις 21.11.1973.

Ιωάννης Μικρώνης του Αγγέλου, 22 ετών, φοιτητής στο τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Πατρών, από την Άνω Αλίσσο Αχαΐας.

Συμμετείχε στην κατάληψη του Πανεπιστημίου Πατρών. Κτυπήθηκε μετά τα γεγονότα, υπό συνθήκες που παραμένουν ακόμη αδιευκρίνιστες. Συνεπεία της κακοποίησης του υπέστη ρήξη του ήπατος, εξαιτίας της οποίας πέθανε στις 17.12.1973 στο Λαϊκό Νοσοκομείο Αθηνών, όπου νοσηλευόταν. Σύμφωνα με ορισμένες ενδείξεις, ο τραυματισμός του συνέβη στην Πάτρα, άλλες όμως πληροφορίες τον τοποθετούν στην Αθήνα. Η περίπτωση του παραμένει υπό έρευνα. Σε ορισμένους καταλόγους νεκρών αναφέρεται ανακριβώς ως «Κώστας Μικρώνης».

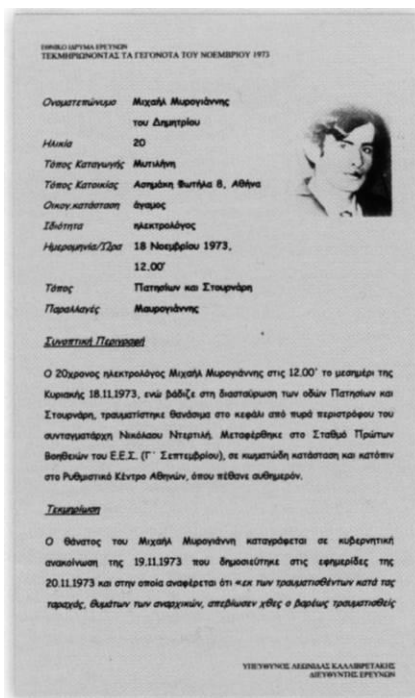
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΑΚΕΛΟ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΜΥΡΟΓΙΑΝΝΗ

Ο θάνατος του Μιχαήλ Μυρογιάννη καταγράφεται σε κυβερνητική ανακοίνωση της 19ης Νοεμβρίου 1973 που δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες της επομένης. Σε αυτήν αναφέρεται ότι «εκ των τραυματισθέντων κατά τας ταραχές, θυμάτων των αναρχικών, απεβίωσεν χθες ο βαρέως τραυματισθείς Μιχαήλ Μυρογιάννης, ετών 20, ηλεκτρολόγος», ενώ υπάρχει και η υπ' αρ. 16911/73 ιατροδικαστική έκθεση νεκροψίας. Στην εφημερίδα Βραδυνή της 20.11.1973 αναφέρεται ότι ο Μ. Μυρογιάννης είχε πάει να πάρει τοιγάρα στη λεωφόρο Αλεξάνδρας, όπου «επλήγη από αδέσποτη σφαίρα εις τον δεξιόν κρόταφον».

Μετά τη μεταπολίτευση, η πρώτη μνεία στον Μ. Μυρογιάννη εντοπίζεται πάλι στην Βραδυνή, της 10.8.1974. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, «βγήκε από το σπίτι του στη 1.45 μμ. της 17ης Νοεμβρίου για να αγοράση τοιγάρα και να τηλεφωνήσει. Την ώρα που έπαιρνε τα τοιγάρα, μια σφαίρα τον βρήκε στο κεφάλι και τον τραυμάτισε θανάσιμα. Μεταφέρθηκε στο Ρυθμιστικό Κέντρο, όπου λίγο μετά ξεψύχησε. Στην κηδεία του δεν επιτράπη να παραστούν συγγενείς και φίλοι».

Όπως θα προκύψει στη συνέχεια, ο τόπος και οι συνθήκες τραυματισμού που αναφέρονταν σε αυτά τα δημοσιεύματα, απείχαν πολύ από την πραγματικότητα. Ενάμιση μήνα όμως αργότερα τα πράγματα είχαν αρκετά ξεκαθαρίσει μέσα από την προανακριτική έρευνα και στο πόρισμα της 14ης Οκτωβρίου 1974, ο εισαγγελέας Δημ. Τσεβάς αναφέρει ρητά ότι ο Μ. Μυρογιάννης «εφονεύθη εις την διασταύρωση των οδών Πατησίων και Στουρνάρα, περί ώρα 13.30' της 18.11.1973, βληθείς διά περιστροφού εις την κεφαλήν».

Η κυρίως ανάκριση προσέθεσε και άλλα στοιχεία, επιτρέποντας στον αντεισαγγελέα Ιωάννη Ζαγκίνη να προτείνει την παραπομπή ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών του ταξιαρχου ε.α. Νικόλαου Ντερτιλῆ με τις κατηγορίες ότι «κατά τας πρώτας μεταμεσημβρινὸς ὥρας της 18ης Νοεμβρίου 1973, απέκτεινεν εκ προθέσεως τον Μιχαήλ

Μυρογιάννην του Δημητρίου, ηλικίας 20 ετών».

Το Συμβούλιο Εφετών, θεώρησε ότι ο Νικόλαος Ντερτιλῆς, «εθεάθη εις διάφορα σημεία (και εις το Πολυτεχνείον), όπου εγένετο χρήσις όπλων υπό των στρατιωτικών τμημάτων και μάλιστα με το περιστροφόν του ανά χείρας, και είναι εκείνος ο οποίος παρώτρυνε τα στρατιωτικά τμήματα να πυροβολούν κατά των διαδηλωτών. Ως κατέθεσεν ο μάρτυς Βασίλειος Πετροπουλάκης, ο Ντερτιλῆς, επειδή οι διαδηλωταί προέτειναν τα στήθη των εις τα άρματα μάχης και οι στρατιώται και αξιωματικοί έδισταζον να πυροβολήσωσιν, ούτος έσυρε το περιστροφόν του και δι' αυτού περί την μεσημβριάν της 18ης.11.73 επυροβόλησε νέον, τον οποίον και απέκτεινεν. Ο νέος ούτος ονομάζετο Μυρογιάννης Μιχαήλ. Περί της πράξεως ταύτης του κατηγορουμένου τούτου σαφείς επίσης είναι αι καταθέσεις των μαρτύρων Αγγελοπούλου, Καρπαθάκη, Γκλέτσου, Σ.

Μαρούδα, Τραϊφόρου και Γκλέτσου.

Ο αυτός κατηγορούμενος, επωχούμενος στρατιωτικού αυτοκινήτου (τζιπ), παρώτρυνε τους στρατιώτας των μετεχόντων εις την διάλυσιν των διαδηλωτών, να πυροβολούν κατ' ανθρωπίνων στόχων διά της φράσεως 'βαράτε στο ψαχνό', ως περί τούτου σαφώς κατέθεσεν ο Κων. Αθουσάκης και ο Παναγ. Παπαελευθέριος. Περί τούτου μαρτυρεί και η εν τη δικογραφία φωτογραφία τούτου εις εφημερίδα, εις ην εικονίζεται εν στρατιωτική περιβολή και με το περιστροφόν ανά χείρας. Υποκινητής της υπέρμετρου ταύτης χρήσεως των όπλων ήτο ο Ντερτιλῆς, όστις ήτο έμπιστος του Ιωαννίδη και δεν αποκλείεται η ενέργεια αυτή ν' απετέλει σχέδιον του Ιωαννίδη διά την δημιουργίαν της φορμής διά την επακολουθήσασαν την 25 Νοεμβρίου 1973 αντικατάστασιν των κατεχόντων, άνευ νομίμου βάσεως, τα ανωτέρω κυβερνητικά κλιμάκια δι' ιδικών του προσώπων. [...] Εις τον κατηγορούμενον τούτο απεδόθη και η ανθρωποκτονία κατά του Διομήδους Κορνηνού (απολογία 17.4.1975), πλην όμως [...] ούτος εφονεύθη υπό αστυνομικού και όχι στρατιωτικού».

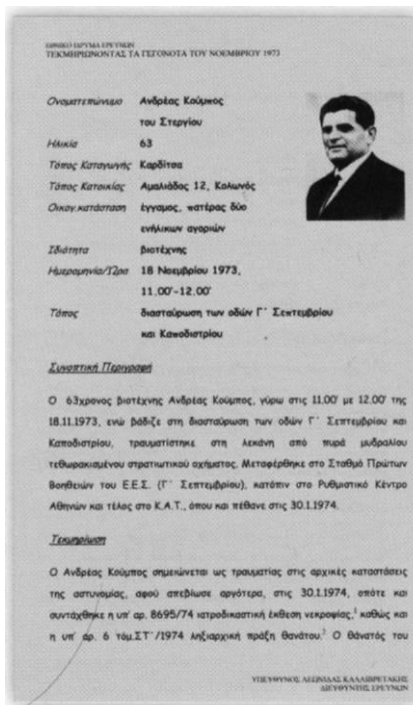
Το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών (εκδίκασε την υπόθεση 16 Οκτωβρίου-30 Δεκεμβρίου 1975), κήρυξε παμψηφεί ένοχο τον Νικόλαο Ντερτιλῆ ότι «εκ προθέσεως απέκτεινεν τον Μιχαήλ Μυρογιάννην του Δημητρίου, ηλικίας 20 ετών, και δη διερχόμενος δια της οδού Πατησίων επί μικρού στρατιωτικού οχήματος, εστάθμευσε πρό του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και κατελθών εκ του οχήματος τούτου, επυροβόλησεν δις δια του όπερ έφερε περιστροφου προς την κατεύθυντον του ανωτέρω παθόντος, όστις ίστατο επί του πεζοδρομίου εις την γωνίαν των οδών Πατησίων και Στουρνάρα, πλήξας αυτόν εις την κεφαλήν, με αποτέλεσμα να προκαλέση εις αυτόν δι-αμπερές τραύμα εξ ου επήλθεν ο θάνατος του», καταδικάζοντας τον σε ισόβια κάθειρξη. Κατά το έτος 1986, δεκατρία χρόνια μετά τον θάνατο του Μιχαήλ Μυρογιάννη, η μητέρα του (και ήδη χήρα) Ανθήπη Μυρογιάννη έλαβε σύνταξη από το Ελληνικό Δημόσιο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΑΚΕΛΟ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΟΥΜΠΟΥ

Ο Ανδρέας Κούμπος σημειώνεται ως τραυματίας στις αρχικές καταστάσεις της αστυνομίας, αφού απεβίωσε αργότερα, στις 30.1.1974, οπότε και συντάχθηκε η υπ' αρ. 8695/74 ιατροδικαστική έκθεση νεκροψίας, καθώς και η υπ' αρ. 6 τόν.ΣΤ'/1974 ληξιαρχική πράξη θανάτου. Ο θάνατος του αναφέρεται στη μεταγενέστερη αναφορά της Γενικής Ασφάλειας της 12.07.1974. Το θύμα περιλαμβάνεται, ως «Κάμπος», στον κατάλογο των νεκρών που κυκλοφόρησε παράνομα, τον Φεβρουάριο του 1974, με πρωτοβουλία του Κ.Κ.Ε., και ως «Κούμπος» στον κατάλογο νεκρών που επισύναψε στην από 17 Σεπτεμβρίου 1974 μήνυση του ο δημοσιογράφος Γρηγόριος Παπαδάτος, διά του δικηγόρου Α. Λυκουρέζου, όσο και σ' εκείνον που δημοσίευσε ο δημοσιογράφος Μπάμπης Γεωργούλας το 1975. Αναφέρεται με τα πλήρη στοιχεία του στο πόρισμα του Εισαγγελέα Δημ. Τσεβιά της 14ης Οκτωβρίου 1974, στο βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών 677/75 και στις καταθέσεις των Στυλιανού Κούμπου (31.10.1975) και Αλέξανδρου Κούμπου (4.11.1975).

Στην αναφορά της Γενικής Ασφάλειας της 12.07.1974, η περίπτωση του Ανδρέα Κούμπου εμφανίζεται με αλλοίωση του τόπου και του χρόνου, καθώς σημειώνεται ότι «ετραυματίσθη με πυροβόλον όπλον την 17.11.1973 εις τα γεγονότα του ΕΜΠ». Στο πόρισμα του εισαγγελέα Δημ. Τσεβιά της 14ης Οκτωβρίου 1974, αναφέρεται ορθώς ότι «ετραυματίσθη σοβαρώς διερχόμενος την οδόν Καποδιστρίου, περί ώραν 11.00' της 18.11.1973, βληθείς εκ διερχομένου άρματος και απεβίωσεν την 30.1.1974». Στην 609/28.7.1975 εισήγηση του αντεισαγγελέα Ιωάννη Ζαγκίνη, αναφέρεται ως «πυροβοληθείς υπό στρατιωτικού την 18.11.1973 και αποβιώσας την 30.1.1974, εκ του προκληθέντος εις αυτόν τραύματος».

Το Συμβούλιο Εφετών με το υπ' αρ. 677/75 βούλευμα του παρέπεμψε τους Γεώργιο Παπαδόπουλο και Δημήτριο Ζαγοριανάκο (τότε Αρχηγό Ενόπλων Δυνάμεων), με την κατηγορία ότι «εκ προθέσεως παρέσχον συνδρομήν εις

άλλους, οι οποίοι ετέλουν υπό την ιεραρχικήν τους εξάρτησιν, προς εκτέλεσιν κακούργηματων», και τους Δημήτριο Ιωαννίδη, Κωνσταντίνο Μαυροειδή (τότε διοικητή της ΑΣΔΕΝ) και Νικόλαο Ντερτιλή (τότε επιτελή της ΑΣΔΕΝ), με την κατηγορία ότι «εκ προθέσεως προεκάλεσαν παρ' άλλους την απόφασιν προς εκτέλεσιν ανθρωποκτονιών», με αποτέλεσμα ότι «οι στρατιωτικοί οι οποίοι είχαν τεθή υπό το γενικόν τους πρόσταγμα απέκτειναν εκ προθέσεως δια πυροβολισμών ριφθέντων εναντίον του» τον Ανδρέα Κούμπο. Οπως κατέθεσε ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών, στις 31 Οκτωβρίου 1975, ο γιος του θύματος Στυλιανός Κούμπος (26 ετών από τον Βόλο, βιοτέχνης), ο πατέρας του είχε φύγει στις 18 Νοεμβρίου το πρωί από το σπίτι για να πάει προς το κέντρο της Αθήνας. Τις απογευματινές ώρες της ίδιας ημέρας, η οικογένεια του πληροφορήθηκε ότι στις 12 το με-

σημέρι, «καθ' ην ώραν βρισκόταν στην οδό 3ης Σεπτεμβρίου και Καποδιστρίου, εκτυπήθη από ένα άρμα και ετραυματίσθη στη λεκάνη, μετά δε από δύο μήνες απεβίωσε συνεπεία του τραυματισμού του».

Ο άλλος γιος του θύματος, Αλέξανδρος Κούμπος (31 ετών από την Καρδίτσα, Βιοτέχνης), ανέφερε στη δική του κατάθεση ότι ο πατέρας του ξεκίνησε για να πάει στην πλατεία Κοτζιά: «Πράγματι επήγγε εκεί και φεύγοντας περί την 11.00' - 11.30' π.μ. επήγγε προς το Πολυτεχνείο. Στην οδό Καποδιστρίου εβλήθη από πίσω και ετραυματίσθη εις την λεκάνην, και αφού τον μετέφεραν στον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών, εν συνεχεία στο Ρυθμιστικό και μετά στο ΚΑΤ, το τραύμα του έπαθε επιπλοκή και μετά παρέλευση δύο μηνών και 15 ημερών απεβίωσε». Πριν πεθάνει, κατά τη διάρκεια της νοσηλείας του, το θύμα τους είπε πώς τον πυροβόλησαν: «Από το σημείο που βρισκόταν, περνούσαν τα άρματα μάχης και πυροβολούσαν. Τα πυροβόλα τους ήταν στραμμένα προς τον ουρανό, αλλά οι οπλίτες που ήταν πάνω στα τανκς σημάδευαν τον κόσμο και πυροβολούσαν». [...]

Πράγματι, εκείνη την Κυριακή η ευρύτερη περιοχή του Πολυτεχνείου αποτελούσε μια εξαιρετικά επικίνδυνη ζώνη, καθώς οι δυνάμεις καταστολής, εξακολουθούσαν για δεύτερη ημέρα να επιδιώκουν την με κάθε μέσο αποτροπή αναζωπύρωσης της εστίας των γεγονότων. Να υπενθυμίσουμε ότι την ίδια περίπου ώρα με τον θανάσιμο τραυματισμό του Ανδρέα Κούμπου, εκτελείται εν ψυχρώ ο Μιχαήλ Μυρογιάννης στη γωνία του Πολυτεχνείου (Πατησίων και Στουρνάρα) από τον συνταγματάρχη Ντερτιλή, ενώ λίγα μέτρα πιο κάτω (Πατησίων και Γλάδστωνος) τραυματίζεται θάνασμα ο Κυριάκος Παντελεάκης από τα πυρά τριών τεθωρακισμένων, καταγράφονται δε και τραυματισμοί από πυρά τεθωρακισμένων στη διασταύρωση της Πατησίων με την Αλεξάνδρας. Συμπωματικά, γνωρίζουμε με σχετική ακρίβεια ποιες επιμέρους στρατιωτικές μονάδες δρούσαν στο κέντρο των Αθηνών την Κυριακή, 18η Νοεμβρίου 1973,

καθώς έχει εντοπιστεί το απόρρητο δελτίο που περιέγραφε τη διάταξη δυνάμεων στις 18.00' εκείνης της ημέρας. Σύμφωνα με το έγγραφο αυτό,

α) η 2η Μοίρα Αλεξιπτωτιστών (έδρα Διόνυσος Αττικής), υπό τον με διοικητή τον ταγματάρχη Γεώργιο Μουτσούκη, δρούσε στο κέντρο των Αθηνών, με έδρα τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων,

β) ο 1ος Λόχος του 572ου Τάγματος Πεζικού (έδρα Χαϊδάρι), υπό τον λοχαγό Αναστάσιο Αναστασίου, παρέμενε επιφορτισμένος με την «ασφάλεια ΟΤΕ Πατησίων»,

γ) το 521ο Τάγμα Πεζοναυτών (έδρα Αγία Παρασκευή), με διοικητή τον αντισυνταγματάρχη Γεώργιο Ντουζέπη και υποδιοικητή τον ταγματάρχη Ηλία Τούλια, εκινείτο επί ερπυστριοφόρων στην περιοχή της πλατείας Ομονοίας, συνοδευόμενο από μια Τλη Μέσων Αρμάτων, ενώ ωρύτερα το πρωί της ίδιας ημέρας, είχε συμμετάσχει μεταξύ των άλλων στη διάλυση μιας συγκέντρωσης 500 περίπου ατόμων στο χώρο προ του Πεδίου του Αρεως.

Από τις τρεις αυτές μονάδες, το 521ο Τάγμα Πεζοναυτών του σκληροπυρηνικού ιωαννιδικού Ντουζέπη, το οποίο εμφανίζεται να κινείται, μαζί με τα άρματα που το συνόδευαν, στον άξονα μεταξύ πλατείας Ομόνοιας και Πεδίου του Αρεως, τόσο το πρωί όσο και το απόγευμα της ημέρας εκείνης, συγκεντρώνει τις περισσότερες προϋποθέσεις για να χρεωθεί τις συγκεκριμένες ενέργειες. Στη συντριπτική πλειοψηφία όμως των δολοφονιών, οι ανακριτές, οι εισαγγελείς και οι δικαστές αρκέστηκαν στον καταμερισμό της ηθικής αυτουργίας, χωρίς να στραφούν σχεδόν ποτέ στην αναζήτηση των φυσικών αυτουργών κάθε ανθρωποκτονίας, παρά μόνον όταν η πλευρά των συγγενών των θυμάτων πίεσε προς αυτή την κατεύθυνση, με στοιχεία που είχε η ίδια συγκεντρώσει.

Το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών που εκδίκασε την υπόθεση σε πρώτο Βαθμό (16 Οκτωβρίου-30 Δεκεμβρίου 1975), έκρινε με το σκεπτικό της απόφασης του ότι ο Ανδρέας Κούμπος, ηλικίας 63 ετών, «ετραυματίσθη περί την μεσημβριαν της Κυριακής 18/11/1973, εις την οδόν Κα-

Στο εσωτερικό του Πολυτεχνείου, ο ραδιοφωνικός σταθμός των φοιτητών έδινε το «στίγμα» της εξέγερσης. Μιας εξέγερσης που θα είχε πολλές απώλειες, αλλά και μια μεγάλη νίκη: την αρχή του τέλους της χούντας.

«Τα πυροβόλα τους ήταν στραμμένα προς τον ουρανό, αλλά οι οπλίτες που ήταν πάνω στα τανκς σημάδευαν τον κόσμο και πυροβολούσαν»

ποδιστρίου εκ πυροβολισμών οι οποίοι ερρίφθησαν εκ των όπισθεν από διερχόμενον άρμα μάχης. Επέστρεφεν εις την οικίαν του εκ του καφενείου ουδεμία σχέση είχε με τας διαδηλώσεις. Επλήγη εις την λεκάνην και συνεπεία επιπλοκών προελθουσών εκ των τραυμάτων του, απεβίωσεν την 30ήν Ιανουαρίου 1974».

Βάσει των παραπάνω, το Πενταμελές Εφετείο, με την από 30 Δεκεμβρίου 1975 απόφαση του, κήρυξε ένοχους τους Γεώργιο Παπαδόπουλο, Δημήτριο Ιωαννίδη, Δημήτριο Ζαγοριανάκο και Κωνσταντίνο Μαυροειδή, αναγνωρί-

ζοντας στους δύο τελευταίους το ελαφρυντικό του προτέρου εντίμου βίου και καταδικάζοντας για κάθε ανθρωποκτονία τον Παπαδόπουλο σε 15 ετών, τον Ιωαννίδη σε ισόβια κάθειρξη και τους άλλους σε 12 ετών κάθειρξη. Ο Ντεριλής αθωώθηκε για την αντίστοιχη κατηγορία, καταδικάστηκε όμως σε ισόβια κάθειρξη ως φυσικός αυτουργός του φόνου του Μιχάλη Μυρογιάννη.

Το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών που επανεκδίκασε την υπόθεση, αποφάσισε στις 25 Φεβρουαρίου 1977 την αθώωση των Ζαγοριανάκου και Μαυροειδή, οι οποίοι και αποφυλακίστηκαν. Ο Δ. Ζαγοριανάκος, δύομισι χρόνια αργότερα, τραυματίστηκε θανάσιμα σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα στη Lille της Γαλλίας (20.9.1979).

Τα τελευταία στοιχεία της έρευνας έρχονται να συμπληρώσουν εκείνα που είχαν δημοσιευθεί για πρώτη φορά σε άρθρο του Λεωνίδα Καλλιβρετάκη όπως εκείνο είχε περιληφθεί στο Βιβλίο του Γιώργου Γάτου «Πολυτεχνείο '73-ρεπορτάζ με την ιστορία» (τόμος 2ος, εκδ. Φιλιπότη, 2004).

Πώς εξεγέρθηκαν σε Πάτρα Γιάννενα και Θεσσαλονίκη

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΕΙΧΑΝ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΟ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟ

Το ωστικό κύμα της αθηναϊκής εξέγερσης δεν άργησε να διαδοθεί, παρά τη λογοκρισία, σε κάθε γωνιά της Ελλάδας.

Οι σημαντικές αντιδικτατορικές εκδηλώσεις που σημειώθηκαν στην περιφέρεια επισκιάστηκαν από τους δεκάδες νεκρούς που προκάλεσαν οι χουντικές δυνάμεις καταστολής στην Αθήνα...

Η άοπλη εξέγερση των φοιτητών τον Νοέμβριο του '73 αποτελεί ένα μεγάλο σταθμό στη μεταπολεμική Ελλάδα. Δεν εμπόδισε μόνο τη νομιμοποίηση της δικτατορίας. Ξεσκέπασε την αδιάτακτη φύση της, εγκαινιάζοντας θαρραλέα το ξεδόντιασμά της. Δημιούργησε συνθήκες υψηλής αλληλεγγύης μέσα στο λαό και ψυχολογικές συνθήκες ενός γενικού ηρωισμού.

Στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα, στα Γιάννενα η φωνή των νέων που είχαν ξεσηκωθεί ήταν μία: Επάνοδος της ελευθερίας στη χώρα που τη δόξαζε, δημοκρατία, σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, λαϊκή κυριαρχία. Ένα ήταν το πραγματικό τους σύνθημα: «Εμπρός να σηκώσουμε τον ήλιο πάνω απ' την Ελλάδα!...». Τον ήλιο που δεν τον άφηνε να φανεί η δικτατορία...

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η αντιδικτατορική εξέγερση στο Πολυτεχνείο της μακεδόνικης πρωτεύουσας αποτέλεσε ένα σπουδαίο αντιφασιστικό γεγονός, που καταχωρίστηκε με χρυσά γράμματα στο βιβλίο της πάλης του λαού μας, ενάντια στην ξενοκίνητη δικτατορία της χούντας. Τα γεγονότα της Αθήνας εκείνο τον ηρωικό Νοέμβριο του '73 έγιναν γνωστά στη Θεσσαλονίκη την Πέμπτη 16 Νοέμβρη.

Ο Χρυσάφης Ιορδάνογλου, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα του «Ρήγα Φεραίου», εξιστορεί τα γεγονότα εκείνων των ημερών.

«Την Πέμπτη το βράδυ η κατάληψη του Πολυτεχνείου της Αθήνας έκλει-

νε τη δεύτερη μέρα της. Η διάθεση να «γίνει κάτι» ήταν διάχυτη. Ο Ρήγας και η Αντι-ΕΦΕΕ δισταζαν. Θεωρούσαν ότι τα πράγματα οδηγούσαν σε άκαιρη σύγκρουση με το καθεστώς, επαναφορά στρατιωτικού νόμου και συντριβή του φοιτητικού κινήματος. Ειδικά η Αντι-ΕΦΕΕ έμελλε να υιοθετήσει ένα εξαιρετικά χαμηλό προφίλ σε όλη τη διάρκεια της κατάληψης. Για τις μαοϊκές ομάδες η ανάγκη να «γίνει κάτι» ήταν αδιαπραγμάτευτη προτεραιότητα. Αναμφίβολα, οι μαοϊκοί ήταν πιο κοντά στο κλίμα της στιγμής.

Το βράδυ της Πέμπτης της 15ης Νοεμβρίου έγινε στον Σύλλογο Αρχιτεκτόνων μια μικρή συγκέντρωση στελεχών αριστεριστικών ομάδων. Αποφάσισαν να οργανώσουν την άλλη μέρα συγκέντρωση στο κτίριο της Πολυτεχνικής και να

Έρημοι δρόμοι και τα τανκς
έτοιμα προς επέμβαση

δουν πού θα τους βγάλει. Το πρωί της Παρασκευής αρχίζει μια σχετικά, μικρή συγκέντρωση σε αίθουσα του τμήματος αρχιτεκτόνων (ή τοπογράφων) της Πολυτεχνικής. Στη συγκέντρωση είναι παρόντες οι Χ. Αγγελόπουλος, Μ. Γρηγόρης, Λ. Μαλαξιάνακης, Ν. Παγώνη, οι οποίοι και κυριαρχούν. Ο Χρήστος Αγγελόπουλος (από το τμήμα Τοπογράφων) παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο, τον οποίο θα διατηρήσει σε όλη τη διάρκεια της ημέρας. Πολύ γρήγορα συρρέουν τελείως αυθόρμητα στο κτίριο φοιτητές από όλες τις Σχολές. Κατά τις 12.00 το μεσημέρι έχουν συγκεντρωθεί πάνω από 800 φοιτητές και αποφασίζουν να μετακινηθούν στη μεγάλη αίθουσα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων. Βαθμιαία η συγκέντρωση μετατρέπεται σε κατάληψη. Οι συγκεντρωμένοι αποφασί-

ζουν να μείνουν στο κτίριο. Εντύπωση προκαλεί σε διάφορους φοιτητές το χαμηλό προφίλ που κρατούν τα όργανα της ασφάλειας. Το πρωί ήταν όλοι τους παρόντες, αλλά δεν εμποδίζουν τον κόσμο με το συνηθισμένο τους ξύλο. Το απόγευμα αποσύρονται σχεδόν όλοι οι αστυνομικοί, ενώ οι συγκεντρωμένοι φτάνουν τις 2.000. Το πράγμα αρχίζει να γίνεται χαριτωμένο. Ο καθένας γράφει ή αναρτά στους τοίχους όποιο σύνθημα θέλει. Στη μεγάλη συγκέντρωση της αίθουσας Αρχιτεκτόνων αποφασίζεται να χωριστούν οι φοιτητές κατά σχολές και να εκλέξουν αντιπροσώπους που θα αποτελούσαν τη Συντονιστική Επιτροπή της Κατάληψης. Αυτό και γίνεται.

Στις συγκεντρώσεις των σχολών τα πράγματα είναι οξυμένα. Οι επιφυλακτικοί δεν έχουν πέραση! Οποιαδήποτε

συζήτηση για το ποιοί θα είναι το επόμενο βήμα, τι πραγματικά επιδιώκουμε με την κατάληψη, τι θα γίνει αν μας επιτεθούν είναι, φυσικά, αδιανόητη. Παρά τη σύγχυση, οι κατά σχολές συγκεντρώσεις εκλέγουν επιτροπές σχολών και τους αντιπροσώπους τους στη Συντονιστική.

Η Συντονιστική Επιτροπή που προκύπτει είναι η εξής: Μίμης Γρηγόρης και Κώστας Αναγνωστόπουλος από την Πολυτεχνική, Θανάσης Ακριβόπουλος και Χρυσάφης Ιορδάνογλου από το Νομικό Τμήμα της Νομικής, Δημήτρα Λιοδάκη και Γιαννίκος Κοπιδάκης από το Οικονομικό της Νομικής, Δημήτρης Λέντζας, Γιώργος Μπάρμπας, Δημήτρης Παναγιωτόπουλος και Πέτρος Οικονόμου από τη Φυσικομαθηματική, Πέτρος Λαζαρίδης από την Ιατρική,

Μαρία Μαυραγάνη και Νίκος Φωτίου από τη Φιλοσοφική και Δημήτρης Σταυρινός από την Οδοντιατρική.

Το πρώτο μήνυμα της Συντονιστικής αρχίζει: "Εμείς οι φοιτητές της Θεσσαλονίκης σήμερα, 16 Νοεμβρίου, καταλάβαμε το κτίριο του Πολυτεχνείου για να εκφράσουμε την αντίθεση μας στη χούντα...". Το νόημα είναι σαφές. Δεν πρόκειται πλέον για επιμέρους αιτήματα. Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα αποκαλύπτει ευθέως τον πραγματικό του στόχο: κάτω η χούντα.

Νωρίς το βράδυ η κατάληψη έφτασε στην κορύφωση της. Υπολογίζεται ότι οι συγκεντρωμένοι έφτασαν τους 2.500. Γύρω στις 8.00 αρχίζει να λειτουργεί ραδιοφωνικός σταθμός. Λέγεται ότι τον πομπό τον έφερε κάποιος άγνωστος σπουδαστής της Σχολής "Ευκλείδη" και ότι τον έστησε και τον χειριζόταν μαζί με τον φοιτητή του Πολυτεχνείου Λαζαρίδη. Η βασική εκφωνήτρια είναι η φοιτήτρια του Πολυτεχνείου Κλεοπάτρα Παπαγεωργίου. Ο δεύτερος βασικός εκφωνητής του σταθμού είναι ο φοιτητής της Φυσικομαθηματικής Ανδρέας Παπακωνσταντίνου και ο τρίτος, ο δημοσιογράφος Φώτης Σιούμπουρας.

Ο σταθμός και το τι περνάει μέσα απ' αυτόν γίνονται το επίκεντρο της πολιτικής διαμάχης. «Ελληνες, σας μιλά το ελεύθερο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Μεταδίδουμε στους 1.450 χιλιόμετρος ή 210 μ. περίπου. Για 24 ώρες κρατάμε στα χέρια μας το κτίριο του Πολυτεχνείου Θεσσαλονίκης. Ελληνες, ενωθείτε μαζί μας στον κοινό αγώνα ενάντια στη φασιστική χούντα που οδήγησε τη χώρα στο γενικό ξεπούλημα. Η ώρα έφτασε για το γκρέμισμα της ξενοκίνητης χούντας, που αντιμετωπίζοντας την καθολική αντίθεση του λαού προσπαθεί να παρατείνει τη ζωή της με διάφορες γελιοιές μεταμορφώσεις».

Κατά το βραδάκι γίνεται έρανος και συγκεντρώνεται ένα ποσό για την προμήθεια τροφίμων. Στις 8.30 ομάδες φοιτητών πηγαίνουν να προμηθευτούν τρόφιμα και από τις 9.00 αρχίζει να μοιράζεται συσσίτιο σε πλαστικές σακούλες.

Σε μία από τις συγκινητικές στιγμές του ο σταθμός πληροφορεί τους γονείς, τους συγγενείς και τους φίλους των 2.500 συναδέλφων που βρίσκονται μα-

ζί μας ότι είναι καλά στην υγεία τους και έχουν πλήρη επάρκεια τροφίμων. Κατά τα μεσάνυχτα οι περισσότεροι από τους συγκεντρωμένους πιστεύουν ότι μπορούν να πάνε για ύπνο.

Κατά τις δύομιση με τρεις η ώρα τη νύχτα άρχισαν να φτάνουν τα μηνύματα της αιματηρής εκκένωσης του Πολυτεχνείου της Αθήνας. Σύντομα έγινε σαφές σε όλους ότι στην Αθήνα υπήρχαν νεκροί. Ήταν φανερό ότι είχαν τελειώσει όλα.

Κατά τις 3.30 με 4 η ώρα τα ξημερώματα του Σαββάτου 17 Νοεμβρίου το κτίριο της Πολυτεχνικής Θεσσαλονίκης ήταν τελειώς περικυκλωμένο. Μπροστά από την κύρια είσοδο είχαν παραταχθεί μία μονάδα των ΛΟΚ και τουλάχιστον δύο τεθωρακισμένα με τις κάννες στραμμένες προς το κτίριο. Πίσω τους ήταν πα-

«Ελληνες, σας μιλά το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ενωθείτε μαζί μας στον αγώνα ενάντια στη φασιστική χούντα»

ραταγμένα πολλά φορτηγά και «τζέιμς» του Στρατού και της Αστυνομίας. Το ύψωμα στο πίσω μέρος της σχολής είχε επίσης καταληφθεί από τον στρατό. Όλες οι έξοδοι φρουρούνταν. Σε λίγο άρχισαν να καταφθάνουν και οι «Αρχές».

Κάποια μέλη της Συντονιστικής βγήκαν έξω να διαπραγματευθούν. Τους δόθηκε ένα απλό τηλεσίγγραφο: «Έχετε μισή ώρα να εκκενώσετε το κτίριο». Τα μέλη επέστρεψαν στο κτίριο για να συνεννοηθούν με τους συναδέλφους τους. Ήταν προφανές σε όλους ότι κάθε περαιτέρω αντίσταση θα ήταν μια άχρηστη χειρονομία που θα κόστιζε πάρα πολύ ακριβά χωρίς να εξυπηρετεί κανέναν σκοπό.

Στις 4.30 το πρωί της 17ης Νοεμβρίου το Πολυτεχνείο της Θεσσαλονίκης αρχίζει να εκκενώνεται. Ο μαζικός ξυλοδαρμός που επακολουθεί έξω από το κτίριο είναι ανατριχιαστικός. Δεν θα ξε-

χάσω ποτέ τις σιλουέτες των σωμάτων, ροπάλων και υποκόπινων να περιφέρονται σε σκοτεινό εναγκαλισμό μεταξύ τους υπό το φως των προβολέων των τεθωρακισμένων και των φορητών της Αστυνομίας. Οι περισσότεροι φοιτητές πάνε να ξεφύγουν παίρνοντας τον δρόμο που οδηγεί προς το Σιντριβάνι. Προς τα εκεί η κόλαση είναι τουλάχιστον φωταγωγημένη.

Κανείς δεν γνωρίζει τον ακριβή αριθμό των συλληφθέντων. Στα κρατητήρια του κτιρίου της Ασφάλειας στην οδό Βαλαωρίτου στοιβάχθηκαν πάνω από 100 άτομα σε 4 κελιά. Άλλοι τόσοι πρέπει να κρατήθηκαν σε αστυνομικά τμήματα. Πολλοί από τους κρατούμενους πέρασαν από βασανιστήρια. Και όμως, μέσα σ' αυτόν το χαλασμό δεν υπήρξε ούτε ένας νεκρός.

Στις 25 Νοεμβρίου 1973 το καθεστώς Παπαδόπουλου είχε καταρρεύσει. Το διadέχτηκε το ακόμη πιο Βάναυσο και σκοτεινό καθεστώς Ιωαννίδη. Οι μήνες που ακολούθησαν ήταν γεμάτοι από συλλήψεις, εξορίες και βασανισμούς. Τον Φεβρουάριο του 1974 θα γίνονταν οι συλλήψεις στελεχών του ΚΚΕ, της ΚΝΕ και της Αντι-ΕΦΕΕ. Αργότερα θα ακολουθούσαν νέες συλλήψεις στελεχών του ΕΚΚΕ και της ΑΑΣΠΕ. Πολλοί άλλοι θα έπαιρναν τον δρόμο της εξορίας.

Τελικά, θα χρειαζόταν μία τραγωδία πολύ μεγαλύτερη από αυτήν του Πολυτεχνείου για να απαλλαγούμε από την καταχνιά και τη νύχτα».

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Ο Πέτρος Ευθυμίου, τότε μέλος της Επιτροπής Αγώνα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων τον Νοέμβρη του 1973 ανασύρει από τη μνήμη του τις στιγμές της εξέγερσης...

«Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων συνδέεται με κορυφαίες αντιδικτατορικές κινητοποιήσεις. Ήταν το μόνο πανεπιστήμιο στο οποίο έγινε μαζική αντιδικτατορική εκδήλωση την πρώτη μέρα της χούντας, την 21η Απριλίου του 1967, από τους φοιτητές του πανεπιστημίου και της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Ήδη από τον Ιανουάριο του 1972 άρχισαν στο πανεπιστήμιο μαζικές

1

2

1. Χαστούκια, προπηλακισμοί και αθρόες συλλήψεις στους δρόμους της Αθήνας. Οι τέσσερις ημέρες των γεγονότων κορύφωσαν την χουντική αυθαιρεσία σε βάρος του φοιτητικού πληθυσμού και των της Αθήνας.

2. Οι χουντικές κλούβες επί το έργο.

κινητοποιήσεις, όπως η συγκέντρωση αλληλεγγύης και διαμαρτυρίας των φοιτητών στην πειθαρχική δίωξη του καθηγητή Φάνη Κακριδή. Το 1972-73, κορυφώνεται η αντιδικτατορική δράση με επίκεντρο τις πειθαρχικές διώξεις των φοιτητών Πόπης Βουτοινά και Σταύρου Κουρεμένου. Αποτέλεσμα ήταν, το 1973, η στράτευση του Σταύρου Κουρεμένου και τα απάνθρωπα βασανιστήρια στο ΕΑΤ-ΕΣΑ της Πόπης Βουτοινά και του Νίκου Ράπτη, οι οποίοι ευτέλισαν τους βασανιστές τους με το άκαμπο φρόνημα τους.

Όταν, τον Νοέμβριο του 1973, πληροφορηθήκαμε, στα Γιάννενα, την Τετάρτη το βράδυ, ότι έγινε η κατάληψη του Πολυτεχνείου στην Αθήνα, η πρώτη μας σκέψη ήταν να κατέβουμε όλοι στην Αθήνα από τα Γιάννενα και να μπορούμε και 'μείς στο Πολυτεχνείο. Την Πέμπτη, όμως, το κλίμα άρχισε να αλλάζει. Απ' τη

μια μεριά μαθαίναμε ότι οι συνάδελφοι μας στην Πάτρα και στη Θεσσαλονίκη προχωρούσαν σε κινητοποιήσεις και καταλήψεις στα δικά τους πανεπιστήμια. Από την άλλη μεριά, στις αλληπαλές ζυμώσεις όλη τη μέρα μέσα στο πανεπιστήμιο, έγινε φανερό ότι και εδώ το κλίμα ήταν να κάνουμε και εμείς το χρέος μας στον δικό μας χώρο.

Ετσι, την Παρασκευή, σε μια συγκέντρωση τουλάχιστον 500-700 φοιτητών (σε ένα σύνολο -τότε- μόλις 2.000) προχωρήσαμε στην πιο μαζική έως τότε αντιδικτατορική εκδήλωση. Καταλάβαμε το αμφιθέατρο σε μια διαρκή γενική συνέλευση, σταμάτησαν τα μαθήματα, εξαφανίστηκαν οι χουντικοί από το πανεπιστήμιο και εκλέξαμε μια επιτροπή αγώνα για να παραδώσει στην πρωταρεία τα δέκα αιτήματά μας για ακαδημαϊκές και πολιτικές ελευθερίες. Είχαμε τέτοια αίσθηση ελέγχου του

πανεπιστημίου και των εξελίξεων, που δεν προχωρήσαμε σε κατάληψη, αλλά ανανεώσαμε για την ερχόμενη μέρα, Σάββατο πρωί, τη συνέχιση της γενικής συνέλευσης.

Την άλλη μέρα, Σάββατο 18 Νοεμβρίου, έγινε το εξής εκπληκτικό: **σε μια** πόλη, όπως τα Γιάννενα της χούντας, όπου λειτουργούσε το σπουδαστικό της Ασφάλειας, το 2ο Γραφείο της 8ης Μεραρχίας, η ΕΣΑ, η έδρα των ΤΕΑ, μια πόλη, με λίγα λόγια, με θηριώδεις κατασταλτικούς μηχανισμούς, 500 φοιτητές συγκεντρώθηκαν έξω από το πανεπιστήμιο (που είχε αποκλειστεί από την Αστυνομία), παρόλο που γνωρίζαμε ότι τα τανκς έχουν μπει στο Πολυτεχνείο και ότι η εξέγερση έχει πνιγεί στο αίμα. Μείναμε εκεί ώρες φωνάζοντας συνθήματα και δεν υπακούσαμε στις εντολές της Αστυνομίας να διαλυθούμε. Δεν σκορπίσαμε ακόμη και όταν οι δημοκρά-

Λίγα εικοσιπεντάωρα
μετά την εξέγερση.
Η Αθήνα θυμίζει
βομβαρδισμένο τοπίο

τες καθηγητές που εμπιστευόμασταν μας ζήτησαν να διαλυθούμε γιατί τους ανακοινώθηκε ότι θα έρθει ο στρατός να μας συντρίψει.

Ακόμη και τότε, με αυθόρμητη απόφαση, προχωρήσαμε συντεταγμένοι με συνθήματα και τραγούδια, κατεβαίνοντας όλη τη λεωφόρο Δωδώνης έως το ύψος της πλατείας όπου υπήρχε ο αστυνομικός κλοιός. Μόνο τότε διαλυθήκαμε, για να αρχίσουν μετά οι συλλήψεις από την Ασφάλεια και την ΕΣΑ, σε ένα βαριά τρομοκρατικό κλίμα, που κράτησε έως τις 24 Ιουλίου του 1974».

ΠΑΤΡΑ

Ο Νίκος Ηλιόπουλος συμμετείχε ενεργά στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα της Πάτρας και υπήρξε μέλος του ΚΚΕ εσωτερικού. Οπως αναφέρει ο ίδιος, «είναι σίγουρο ότι υπάρχει ένας

προσωπικός δρόμος ζωής για τον καθένα μας.

Οπως είναι επίσης ολοφάνερο ότι ο δρόμος αυτός γίνεται μαζί με άλλους, ανάμεσα σε πολλούς άλλους, χάρη σε άλλους, συγκαιρινούς και προγενέστερους. Κάθε βιωματική (ιστορική) περιγραφή θα ήταν έτσι εγωιστική, ατομικιστική (μία από τις πιο μεγάλες πληγές της εποχής μας), αν δεν είχε στη Βάση της και δεν έθετε στο ξεκίνημα της αυτές τις παραδοχές.

Στους αγώνες υπάρχουν κάποιοι που πρωτοπορούν. Που είναι πιο ευαίσθητοι σε ορισμένες καταστάσεις και πάλλονται περισσότερο από ορισμένα ιδανικά (Περί ιδανικών, λοιπόν, ο λόγος). Η έννοια, όμως, της πρωτοπορίας δεν είναι αντικειμενική, δεν προέρχεται από δοσμένους μια για πάντα παράγοντες, ούτε είναι εγγυημένη για πάντα. Μια πρωτοπορία αναδεικνύεται μέσα στους αγώνες, κρίνεται κάθε στιγμή, ανανεώ-

νεται ή όχι κάθε λεπτό.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των αντιδικτατορικών αγώνων των φοιτητών του Πανεπιστημίου της Πάτρας είναι ότι είχαν μια πρωτοπορία που αναδείχθηκε πέρα και έξω από κάθε προηγούμενη ή ταυτόχρονη κομματική ένταξη. Είναι ένα μεγάλο ιστορικό και πολιτικό διδάγμα που πρέπει να κρατάμε ζωντανό.

Μόνο μέσα σε αυτό το πλαίσιο δέχτηκα να γράψω για τους αγώνες εκείνους των χρόνων 1972-1974, 36 χρόνια μετά.

Δεν μπορώ να επεκταθώ στους λόγους που συνετέλεσαν ώστε να ανήκω τότε στην πρωτοπορία, σε αυτούς που λέμε πρωτεργάτες. Στη ρίζα αυτής της πραγματικότητας βρίσκεται το πάθος για τη δημοκρατία και την ελευθερία. Πάθος πολιτικό με την πιο ευρεία έννοια του όρου: ανάγκη της ελεύθερης διατύπωσης της γνώμης μου και όλων των γνώμων (αλλιώς δεν είναι δημοκρατικό πάθος), ανάγκη της ελεύθερης επιλογής των

τρόπων της ζωής μου. Στο "Ψωμί, Παιδεία, Ελευθερία", που αναδείχθηκε ως κεντρικό αίτημα-σύνθημα εκείνης της γενιάς και εκείνων των αγώνων, θα πρέπει να ρίξουμε το ίδιο βάρος σε όλες τις λέξεις, και εγώ θα έριχνα το κύριο βάρος στην ελευθερία. Ελευθερία που συνεπάγεται την ισότητα και ισότητα που δεν μπορεί να υπάρξει δίχως ελευθερία.

Μια εντελώς άτυπη ομάδα φοιτητών, των οποίων η νεότητα και η πολιτική απειρία -φρεσκάδα σκέψης- κάνουν δύσκολο να τους κατατάξει κανείς σε κάποια τάση, έπαιξε πράγματι έναν σημαντικό ρόλο στο ξεκίνημα των γεγονότων. Ιδρυτική πράξη των αντιδικτατορικών φοιτητικών αγώνων της Πάτρας αποτελεί μια Γενική Συνέλευση όλων σχεδόν των φοιτητών του Πανεπιστημίου, η οποία έμεινε στην ιστορία με το όνομα "η δεκαεξάωρη", διότι διήρκεσε τόσες ώρες. Το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της υπήρξε η άμεση δημοκρατία. Η ομάδα των πρωτεργατών χρεώνεται ιστορικά τη σύγκληση αυτής της συνέλευσης. Το τι έγινε στις 16 ώρες και το τι αποφασίστηκε εκεί δεν ήταν προσπάθεια κανενός - μήτε απόμου, μήτε απόμων, μήτε κομματικού ή αντιστασιακού φορέα. Τούτο δεν λέγεται αυθόρμητο, λέγεται δημοκρατία. Τη συνέλευση, κολυπήθηρα πολιτικοποίησης, ακολούθησαν μακρόχρονη αποχή και τα γεγονότα της φοιτητικής λésχης, τον Μάρτιο του 1973, που "βγάζουν" τον αντιδικτατορικό αγώνα στους δρόμους της πόλης.

Αρχίζοντας την ακαδημαϊκή χρονιά 1973-1974, όλοι ξέραμε καλά ότι κάτι σημαντικό θα συμβεί, διότι όλοι θέλαμε και διαισθανόμασταν τη λεγόμενη κλιμάκωση των αγώνων. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό των αντιδικτατορικών αγώνων των φοιτητών της Πάτρας είναι η επιδίωξη, συνειδητή και προγραμματισμένη, να δοθεί ένα πολιτισμικό περιεχόμενο στους αγώνες τους. Έτσι, είχαν διοργανωθεί και συναυλίες και ελεύθερες συζητήσεις. Την Τετάρτη 14 Νοεμβρίου του 1973 είχαμε οργανώσει στο αμφιθέατρο μια θεωρητική συζήτηση, της οποίας δεν θυμάμαι το θέμα, θυμάμαι όμως μια εμπεριστατωμένη παρέμβαση του Δημήτρη Καραγιαννάκη, βασισμένη στο έργο του Ενγκελς "Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους". Σε αυτήν

τη συγκέντρωση-συζήτηση στο αμφιθέατρο των συνελεύσεων μας έφτασε η είδηση της κατάληψης του Πολυτεχνείου. Η μνήμη μου μου λέει ότι την είδηση την έφερε η Τζόγια Καπάτου.

Υπήρχε τότε στην Πάτρα ένα καφενείο που διανυκτέρευε, το καφενείο του σιδηροδρομικού σταθμού, όπου γύρω στις 2 τη νύχτα διασταυρώνονταν τα δύο τρένα, αυτό της Αθήνας προς Καλαμάτα και αυτό της Καλαμάτας προς Αθήνα. Εκεί, ένας πυρήνας ανοιχτός φοιτητών έκανε τις πρώτες συζητήσεις για το τι θα κάνουμε εμείς στην Πάτρα. Δεν νομίζω ότι εκείνη τη νύχτα αποφασίσαμε ρητά να κάνουμε και εμείς κατάληψη. Αποφασίσαμε, όμως, να δώσουμε ραντεβού στο Πανεπιστήμιο την επομένη στις 2 το μεσημέρι.

Την επαύριον, πηγαίνοντας προς το Πανεπιστήμιο, είχα ήδη λάβει τη δική μου απόφαση. Επρεπε να ακολου-

300 - 400 φοιτητές, κατέλαβαν το Πανεπιστήμιο, ονομάζοντας το «Λεύτερο Πανεπιστήμιο της Πάτρας»

θήσουμε το συντομότερο δυνατό τους συναγωνιστές της Αθήνας. Συνάντηση με οργανωμένους, έστω χαλαρά, συμφοιτητές της Πάτρας, υπήρξε αιτία να καταλάβω ότι μάλλον η παραδοσιακή Αριστερά δεν ευνοούσε αυτή την εξέλιξη. Συγκεντρωθήκαμε στο προαύλιο του Πανεπιστημίου, ίσως επειδή το αμφιθέατρο ήταν κλειστό. Ανεβαίνοντας πάνω σε ένα τραπέζι, κήρυξα, ανάμεσα σε 300-400 φοιτητές, την κατάληψη του Πανεπιστημίου, ονομάζοντας το Λεύτερο Πανεπιστήμιο της Πάτρας. Ακολούθησαν οι οργανωτικές προετοιμασίες με την εκλογή μιας 12μελούς συντονιστικής επιτροπής. Η ιστορία επιβάλλει να γράψω όλα τα ονόματα: Δημήτρης Αθανασίου, Δημήτρης Βεργίδη, Κώστας Βογιατζής, Κώστας Ευαγγελάκος, Μιχάλης Ζουρνάς, Νίκος Ηλιόπουλος, Τζόγια Καπάτου, Χρήστος Λέφας, Βασίλης Μιχολός, Άννα

Μπαστάκη, Γιάννης Πουντουράκης, Ακης Ταγκαλάκης, Δημήτρης Τσίγκας, Αντώνης Τσουρινάκης. Ποιος θα γράψει τα ονόματα όλων των ανώνυμων; Και γιατί να τα γράψει; Η ανωνυμία τους αποτελεί τον μεγαλύτερο και ιδανικότερο τίτλο τιμής. Η κατάληψη του Πανεπιστημίου, του οποίου το κεντρικό τότε κτίριο βρισκόταν μέσα στην πόλη, αποτέλεσε την πιο σημαντική αντιδικτατορική εκδήλωση στην Πάτρα με τη συμμετοχή χιλιάδων φοιτητών, μαθητών και Πατρινών πολιτών. Κατέγραψε πολιτικά και αδιαμφισβήτητα την αντίθεση του λαού της Πάτρας στη δικτατορία και έβγαλε από την πολιτική απάθεια ευρεία στρώματα του πληθυσμού. Με ορμητήριο το Πανεπιστήμιο, στο οποίο λειτουργούσε ραδιοφωνικός σταθμός, έγιναν την Παρασκευή πολλές και μεγάλες διαδηλώσεις στο κέντρο της πόλης.

Ιδιαίτερότητα της κατάληψης στην Πάτρα υπήρξε η απόφαση μας, αργά τη νύχτα της Παρασκευής 16 Νοεμβρίου προς Σάββατο 17 Νοεμβρίου, μαθαίνοντας την αιματηρή καταστολή στο Πολυτεχνείο, να εγκαταλείψουμε το Πανεπιστήμιο, δίνοντας ένα ραντεβού για την επομένη στη 1 η ώρα στην πλατεία Γεωργίου. Έτσι, δεν έγιναν εκείνη τη νύχτα συλλήψεις φοιτητών. Οι περισσότεροι κρυφτήκαμε και περάσαμε στην «παρανομία».

Πιάστηκε για πολλοστή φορά τον Φεβρουάριο του 1974, αφού είχα ήδη αποκτήσει επαφή με την αντιστασιακή οργάνωση νεολαίας "Ρήγας Φεραίος", και κρατήθηκα στην Ασφάλεια της Πάτρας 2 μήνες. Η δική μας συμβολή, και αυτή των φοιτητών στη Θεσσαλονίκη και στα Γιάννενα, που διευρύνουν και πανελλαδικοποιούν κατά κάποιον τρόπο τους αντιδικτατορικούς αγώνες, είναι σημαντικές, αλλά επικουρικές. Δίκαια το Πολυτεχνείο έδωσε στη γενιά μας την τιμή, το φορτίο και τον τίτλο της. Έτσι, και διατηρώντας όλες τις επιφυλάξεις για την καταχρηστική γενίκευση που εμπεριέχει πάντα ο όρος γενιά, δίκαια τα ερωτηματικά γίνονται Βαριά: τι απόγινε αυτή η γενιά; Το υποστηρίζω χρόνια, το γράφω και τώρα σαφέστατα και ολοκάθαρα: η συμμετοχή στους αντιδικτατορικούς αγώνες του 1972-1974, από οποιαδήποτε θέση, δεν σημαίνει τίποτα για τη

συνέχεια. Πρέπει τιμή σε όσους φύλαξαν τις Θερμοπόλες, αλλά, αν εκείνοι οι αγώνες ήταν για τη δημοκρατία και την ελευθερία, τίποτα, μα τίποτα, δεν μας δίνει το προνόμιο των πρωτοπόρων ή των εξορισμού θεματοφυλάκων της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Κάναμε το καθήκον μας, κάτι που επιλέξαμε οι περισσότεροι ελεύθερα. Ισως, στη ρίζα όλης της μετέπειτα εξέλιξης της γενιάς μας να βρίσκεται αυτή η παρανόηση: το ότι αγωνιστήκαμε τότε, έγινε για πολλούς το εισιτήριο για πολλά πράγματα, άσχετα με τους αγώνες και κυρίως με τα ιδανικά εκείνων των αγώνων. Μερικοί θα πουν ότι πολλοί από μας συνεχίσαμε τους αγώνες. (Προσωπικά συνέχισα μέχρι το 1986.)

Είναι αλήθεια. Αλλά συνεχίσαμε σε εντελώς άλλες συνθήκες, πολύ διαφορετικές, και επιδιώκαμε άλλους "πολιτικούς" στόχους, κατά Βάση κομματικούς. Αν θελήσουμε να το πούμε με μια φράση, ωμά, αν και όχι τόσο επακριβώς, θα λέγαμε ότι, στη νέα περίοδο σε συνθήκες όχι πια "παρανομίας", αλλά της λεγόμενης δημοκρατικής νομιμότητας, αγωνιστήκαμε για την προώθηση των ιδιαίτερων στόχων του κομματικού φορέα στον οποίο ενταχθήκαμε.

Ετσι, η ηρωοποίηση των ηρώων μετά τους αγώνες αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή στρέβλωση των αντιδικτατορικών αγώνων - πράγμα που έχει εξάλλου γίνει σε πολλές περιπτώσεις αγώνων. Γίναμε περιοδών θίασος της προηγούμενης ζωής μας! Ήταν μάλλον μοιραίοι οι πιο επώνυμοι -όχι κατ' ανάγκην οι πιο ηρωικοί-, οι πιο ικανοί σε τούτο το θέατρο, οι πιο επιδέξιοι της αναρρίχησης, να εκμεταλλευτούν στο έπακρο την αίγλη των απόμαχων πλέον ηρώων.

Εντούτοις, ο βαθύτερος λόγος αυτής της εξέλιξης δεν μπορεί ν' αναδειχθεί αν δεν γίνει η πολιτική αποτίμηση των αντιδικτατορικών φοιτητικών αγώνων.

Τριάντα έξι χρόνια μετά, η ηρωοποίηση αποτελεί έναν από τους παράγοντες που έχουν εμποδίσει να ιδωθούν με καθαρή ματιά αυτοί οι αγώνες.

Αλλωστε, μια τέτοια ανάλυση προϋποθέτει μια γενικότερη και όσο το δυνατόν αμερόληπτη ματιά στη σημερινή κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας, της οποίας η γενιά μας αποτελεί την ι-

θύνουσα τάξη. Κατάσταση ελεεινή από κάθε άποψη - το λιγότερο που θα μπορούσαμε να πούμε. Επισημαίνω ότι τα 36 χρόνια που πέρασαν από το τέλος των αντιδικτατορικών αγώνων δεν είναι απλώς πολλά ποσοτικά, αλλά συνιστούν μια ολόκληρη ζωή, την ενήλικη ζωή της γενιάς μας. Αυτή η ζωή έχει πλέον δώσει δείγματα γραφής που καμία ηρωοποίηση δεν μπορεί να ξεπλύνει. Και το σπουδαιότερο, αυτά τα δείγματα γραφής δόθηκαν από τη γενιά μας στους πιο κρίσιμους τομείς της κοινωνίας, σε τομείς στους οποίους είχαμε τη δυνατότητα να παρέμβουμε λόγω των σπουδών μας και των πτυχίων μας.

Πρώτους από αυτούς τους τομείς είναι η Παιδεία, για την ελευθερία της οποίας αγωνιστήκαμε τότε, και ελευθερία εδώ σημαίνει πάνω από όλα κριτικό πνεύμα. Περιττό να προσθέσω ότι εκτός από τόλμη θέλει και αρετή η ελευθερία. Θα διεκδικήσω, εντούτοις, την προσωπική

Στα Γιάννενα με τους θηριώδεις κατασταλτικούς μηχανισμούς, 500 φοιτητές αφήφισαν την Αστυνομία

μου άποψη στο ζήτημα της πολιτικής αποτίμησης των αντιδικτατορικών φοιτητικών αγώνων, η οποία απαντά, έστω εν μέρει, στο ερώτημα της εξέλιξης της γενιάς μας. Για όσους προερχόμαστε από τους αντιδικτατορικούς αγώνες, την περίοδο της έντονης πολιτικοποίησης διαδέχτηκε μια περίοδος έντονης κομματικοποίησης. Και στον χώρο της λεγόμενης Αριστεράς, όπου ενταχθήκαμε στην πλειονότητα μας (ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΚΚΕ εσωτερικού και φορείς της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς), η κομματικοποίηση είχε τότε τον έκδηλο χαρακτήρα ενός "εμφυλίου πολέμου" για την επικράτηση και την κατάκτηση του ηγεμονικού ρόλου. Πάμπολλοι είναι οι υπόλοιποι παράγοντες που συνετέλεσαν στην πλήρη αφομοίωση μας από το υπάρχον πολιτικό καθεστώς - αυτό που

προέκυψε μετά την πτώση της δικτατορίας, και από το υπάρχον πολιτικό σύστημα, εμού συμπεριλαμβανομένου.

Αλλά, φευ, η αφομοίωση έγινε και από την υπάρχουσα κοινωνία σε όλες τις πτυχές της. Το κρίσιμο ζήτημα είναι, λοιπόν, ότι στο ξεκίνημα της ένταξης μας στην υπάρχουσα κοινωνία, οι περισσότεροι απορροφήθηκαν από την κοινωνία στο σύνολό της, αφομοιώθηκαν πλήρως από αυτήν και ακολούθησαν κατά πόδας τα παραδοσιακά πρότυπα σε όλους τους τομείς. Επίασαν δουλειά, πολλοί στην πολιτική ως επαγγελματίες -επάγγελμα που διατήρησαν και διατηρούν έως σήμερα- έκαναν οικογένεια και παιδιά, καταστρέφοντας κάθε ερωτικό στοιχείο της ιδανικής περιόδου της νεότητας, μπήκαν με λίγα λόγια για τα καλά στο λούκι, κάνοντας όλους τους δυνατούς συμβιβασμούς.

Σε όλους αυτούς τους τομείς όσοι είχαν τα έκτες συμμετοχής στους αγώνες προνόμια, ή όσοι τα εκμεταλλεύτηκαν έξυπνα, έφτιαξαν όμορφα βιογραφικά που τους άνοιξαν πολλές πόρτες και τα εξαργυρώνουν μέχρι και σήμερα. Η γνώμη μου, που ισοδυναμεί με την πολιτική αποτίμηση εκείνων των αγώνων της νεότητας και της αγνότητας των ιδανικών της δημοκρατίας και της ελευθερίας είναι ότι οι ρίζες της τότε πολιτικοποίησης μας δεν είχαν προχωρήσει διόλου βαθιά, τα θεμέλια εκείνης της πολιτικοποίησης ήταν σαθρά. Ήταν μια πολιτικοποίηση με βάση την πιο παραδοσιακή έννοια της πολιτικής, που είναι τελικά το παιχνίδι της κυβερνητικής εξουσίας. Και τελείως περιθωριακά συμπεριελάμβανε τα μεγάλα ζητήματα της πολιτικής, που δεν μπορεί να είναι άλλα από τα μεγάλα ζητήματα της ίδιας της ζωής, της ζωής μας στην κοινωνία.

Οι αντιδικτατορικοί αγώνες δεν είχαν ως πολιτικό στόχο να αλλάξουν την υπάρχουσα κοινωνία, θα πουν κάποιοι. Τούτο το πάγιο επιχείρημα είναι δέσμιό της παραδοσιακής πολιτικοποίησης για την οποία μίλησα. Μας λέει: πρέπει να αλλάξουμε εκ των άνω την κοινωνία, για να αλλάξουμε και τη ζωή μας. Και όμως, κανένας δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει σήμερα ότι τότε φανταζόμαστε τη ζωή μας όπως τη ζήσαμε μετά και ότι δεν ονειρευόμαστε τότε μια άλλη ζωή.

Κρατώντας σημαίες στα χέρια και διακινδυνεύοντας τη ζωή τους, οι φοιτητές έβγαιναν από το Πολυτεχνείο ενημερώνοντας τον κόσμο για τον αγώνα τους

Κανένας δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι όσα κάναμε τότε τα κάναμε μόνο και μόνο για τις ανάγκες του ψωμιού μας, όση ευρύτητα κι αν δώσουμε στις ανάγκες αυτές.

Και σήμερα, θα πρέπει να έχουμε το θάρρος να πούμε ότι σε πολλούς και κρίσιμους τομείς της ζωής μας είχαμε τη δυνατότητα επιλογών τις οποίες δεν θα μπορούσαν να αποτρέψουν ούτε η υπάρχουσα κοινωνία ούτε το υπάρχον πολιτικό καθεστώς. Αντί αυτών των επιλογών, ακολουθήσαμε την πεπατημένη, χωρίς να μας το επιβάλλει κανείς. Αυτό είναι το παράδοξο της γενιάς μας, και είναι παράδοξο διότι αποκτήσαμε με το κριτικό μυαλό μας και τους αγώνες μας μια ελευθερία η οποία μας αφαιρεί το δικαίωμα να ισχυριζόμαστε σήμερα ότι μας επέβαλαν κάποιοι τις κρίσιμες επιλογές ζωής που κάναμε.

Δεν μπορέσαμε να ξεφύγουμε από μια πολιτικοποίηση, που θα ονόμαζα στείρα, και να διεκδικούμε την έννοια της πολιτικής κάνοντας την έγνοια ζωής. Δεν μπορέσαμε να συνεχίσουμε εκείνους τους αγώνες αυτόνομοι και ανεξάρτητοι, όπως τους ξεκινήσαμε οι περισσότεροι τότε. Δεν καταφέραμε να

κάνουμε τη δημοκρατία καθημερινή πράξη, την ελευθερία στάση ζωής, και την Παιδεία ανοικτό δρόμο κριτικής σκέψης. Η συνεχιζόμενη ή προκύψασα πρόσδεση μεγάλου μέρους της γενιάς μας στον χριστιανισμό, στον σοβινισμό και στον μαρξισμό λέει πολλά, για να μη μιλήσουμε για τον σεξισμό.

Απομένει -πραγματικό άλλοθι- στην πλειοψηφία ίσως της γενιάς μας η ψήφος στη λεγόμενη Αριστερά που απέχει έτη φωτός από τα πραγματικά προβλήματα της κοινωνίας και της πραγματικής ζωής των σημερινών ανθρώπων, είναι αντιδημοκρατική όπως όλοι οι σημερινοί κομματικοί μηχανισμοί, και πολύ πιο παραδοσιακή και δογματική από όσο ήταν τότε. Ακόμα και αυτή η ψήφος, όμως, δεν σημαίνει πια τίποτα μέσα σε μια πορεία ζωής που δεν έχει σε τίποτα να κάνει με εκείνα τα ιδανικά, όσο κι αν ήταν περιορισμένα. Ή μάλλον σημαίνει κάτι, την αποδοχή της κατεστημένης πολιτικής.

Γίναμε πιο συντηρητικοί από τη γενιά των γονιών μας, πιο αυταρχικοί απέναντι στα παιδιά μας, θέλοντας να τα προφυλάξουμε από την οικτρή αποτυχία των δικών μας σχέσεων και των δικών μας ιδανικών. Τα παράπονα μας για

τη δήθεν πολιτική αδιαφορία της νέας γενιάς είναι καθαρή υποκρισία, αφού εμείς χτίσαμε την πολιτικάντικη πολιτική για την οποία δίκαια αδιαφορεί και την οποία τελείως δικαιολογημένα σιχαίνεται. Η απαξίωση της κατεστημένης πολιτικής θέτει το ζήτημα της επινόησης νέων δρόμων πολιτικής, πάθος που με διακατέχει έκτοτε. Νέοι συλλογικοί και ατομικοί αγώνες και νέοι προβληματισμοί που θέτουν στο επίκεντρο τα ζητήματα των αξιών της υπάρχουσας κοινωνίας και του νοήματος ζωής δίνουν την αμυδρή έστω ελπίδα ότι μια νέα γενιά μπορεί να ανοίξει καινούργιους δρόμους πολιτικής.

Το μάθημα που θα μπορούσαμε, έστω ως τελευταία παρακαταθήκη, να της αφήσουμε θα ήταν: στις κοινωνίες στις οποίες ζούμε η δημοκρατία και η ελευθερία υπηρετούνται με μια άλλη στάση ζωής και είναι ευτελές να κρίνεται η στάση ζωής από μία ψήφο και από γενικόλογες ιδέες, χωρίς κανένα πρακτικό αντίκρισμα. Είναι ελεύθερος όποιος αγωνίζεται σε όλη του τη ζωή να μην τον καταπιεί η κοινωνία, περιφρονώντας τους αναδρομικούς ήρωες που βγάζουν το "ψωμί" τους πουλώντας τα ιδανικά της Παιδείας και της Ελευθερίας».

Ευθύβολα, ανατρεπτικά
και διεισδυτικά, τάρaxαν
την αποστειρωμένη ηρεμία
των χουντικών, αποτελώντας
τον χειρότερο εφιάλτη
τους μαζί με τις χιλιάδες
σφιγμένες γροθιές.

Κείμενο: **Μαρίνα Ζιώζιου**

Κάποιος τα έγραψε

στον τοίχο με μπογιά

Τα συνθήματα της εξέγερσης πέρασαν από τα μάτια των ανθρώπων στη σκέψη τους

Η αυθόρμητη δυναμική της εξέγερσης ξεπέρασε διαταγμούς, αντιρρήσεις, πολιτικούς ενδοιασμούς και μικροσκοπιμότητες. Τα συνθήματα που βροντοφώναξε ο λαός στο Πολυτεχνείο τον Νοέμβρη του 1973, συναισθήματα που έγιναν ζωγραφιές στους τοίχους, ήταν: «Απόψε πεθαίνει ο φασισμός», «Εργάτες, αγρότες και φοιτητές», «Εξω οι Αμερικάνοι», «Εξω από το ΝΑΤΟ», «Λαέ πεινάς γιατί δεν πολεμάς», «Λαέ πόλεμα σου πίνουνε το αίμα», «Κάτω ο Παπαδόπουλος», «Κάτω η Χούντα», «Η Χούντα στο απόσπασμα», «ΕΣΑ-ΕΣΕΣ-Βασανιστές», «Εξι χρόνια αρκετά, δεν θα γίνουμε εφτά», «Απόψε θα γίνει Ταϊλάνδη», «Λαέ, λαέ ή τώρα ή

ποτέ», «Θάνατος στον τύραννο», «Θάνατος στον φασισμό», «Λαέ ξεκίνα, πεθαίνεις από την πείνα», «Λαέ σπάσε τις αλυσίδες», «Ουαί! Γραμματείς, Φαρισαίοι, Υποκριταί», «Οι φοιτητές δεν Βολεύονται, βουλεύονται», «Απόψε θα κάνει ξαστεριά», «Λαός ενωμένος, ποτέ νικημένος», «Ένας είναι ο αρχηγός, ο κυρίαρχος Λαός», «Ψωμί, παιδεία, ελευθερία»... Με αυτά τα συνθήματα οδηγήθηκε

στην εξέγερση του Νοέμβρη, με στόχο καλύτερες συνθήκες ζωής. Συνθήματα με πολιτικό περιεχόμενο και στόχους, για ανατροπή του φασιστικού καθεστώτος, για απεξάρτηση της χώρας από ξένους ιμπεριαλιστικούς στρατιωτικούς και πολιτικούς οργανισμούς, για εθνική ανεξαρτησία, για δημοκρατία και λαϊκή κυριαρχία, για το δικαίωμα στην εργασία, στη μόρφωση. Αυτά ήταν τα οράματα της νεολαίας του Νοέμβρη. Το Πολυτεχνείο ζει και αντιστέκεται από μόνο του, και από γενιά σε γενιά, γίνεται λαμπρότερο και φωτεινότερο. Όσο θα υπάρχει αδικία, ανελευθερία και ιμπεριαλιστική πολιτική, ο αγώνας θα συνεχίζεται και το Πολυτεχνείο θα δείχνει τον δρόμο...

3

1,3. Τα συνθήματα του Πολυτεχνείου μπορούν να λειτουργήσουν και σήμερα ως καταλύτης για τις σύγχρονες διεκδικήσεις. 2. Το μεγάλο μήνυμα της «Ελευθερίας» θα... καλύψει την Αθήνα. 4. Συνθήματα με πολιτικό περιεχόμενο και στόχους για ανατροπή του χουντικού καθεστώτος. 5. Φοιτητές συγκεντρωμένοι και ενθουσιώδεις αναρτούν τα πλακάτ τους.

4

5

Είναι προτιμότερο να αγωνίζεται κανείς ακόμα και μάταια, παρά να ζει μάταια

Δημήτρης Παπαχρήστος
Συγγραφέας-δημοσιογράφος

Το σύνθημα είναι η συμπύκνωση ενός αιτήματος που θέλει κάποιος ή μια ομάδα κοινωνική, οικονομική, πολιτική ή οτιδήποτε άλλο να εκφράσει... Το σύνθημα καθίσταται και διαφημιστικό ολόγαν, όταν το περιεχόμενο του είναι κερδοσκοπικό. Μα πάνω απ' όλα γίνεται από επικίνδυνο έως γελοίο και γραφικό, όταν στοχεύει στον εντυπωσιασμό γιατί λειτουργεί παραπλανητικά.

Υπάρχουν συνθήματα που μείνανε... Τα πιο ευφάνταστα ήταν αυτά του Μάη του '68. Υπάρχουν τοιπάτα και ολόγαν, στίχοι και αποστάγματα σοφίας επιγραμμα-

τικά, που στόλισαν τους τοίχους. Και από τα μάτια των ανθρώπων πέρασαν στον νου.

Η ανωνυμία τους τους δίνει μεγαλύτερη δύναμη. Χωρίς φαντασία και συμβολική σημασία πέρα από την πρακτική λειτουργία τους καθίστανται τετριμμένα και "μπανάλ". Ενα παιχνίδι είναι τα συνθήματα, με τη φαντασία της επιθυμίας και με το φανταστικό της πραγματικότητας. Αν δεν υπάρχουν κοινωνικές καταστάσεις που τα δημιουργούν, είναι για πλάκα. Δεν μετράνε. Αν δεν έχουν ρυθμό, δεν είναι δυνατόν να ακουστούν. Οτι έχει κερδίσει την ιστορικότητα των συνθημάτων, ήταν το πραγματικό αιτούμενο και το φανταστικό συμβολικό ζητούμενο. Στην εξέγερση του Πολυτεχνείου όλα τα συνθήματα ήταν συγκεκριμένα, αλλά την ίδια στιγμή υπονοούσαν κάτι πιο πολύ. Αυτά που μείνανε είναι δύο: Το «Ψωμί, παιδεία, ελευθερία» και το «Εργάτες, αγρότες και φοιτητές». Είναι εντελώς συγκεκριμένα και ρεαλιστικά και ταυτόχρονα ξεπερνούσαν το συγκεκριμένο αίτημα και γίνανε υπερβατικά και διαχρονικά. Ακουμπάνε την ανάγκη για ελευθερία που είναι κάτι πιο πολύ και από το ψωμί. Αγγίζουν την παιδεία που πάσχει και εμπορευματοποιείται και το ψωμί που είναι το δικαίωμα στη δουλειά και στη ζωή. Το τρίπτυχο, «εργάτες, αγρότες και φοιτητές» είναι η συμμαχία, η συνεργασία, η ενότητα για την ανατροπή και το μέτωπο της αντίστασης. Η ελευθερία τα εμπεριέχει όλα. Είναι ανάγκη και συναίσθημα, είναι η ομορφιά και το μεγαλείο, είναι η απελευθέρωση από τον φόβο και από την όποια καταπίεση. «Το λαίε πολέμα, σου πίνουνε το αίμα» ήταν και είναι ρεαλιστικό και συμβολικό. «Απόψε θα γίνει της Ταϊλάνδης» εξέφραζε την αλληλεγγύη για τον ίδιο σκοπό τον ίδιο καιρό. Τα συνθήματα της εξέγερσης τα έχει γράψει ο ανώνυμος, ο φοιτητής, ο μαθητής, ο νέος, ο εργάτης, αυτός που αγωνίζεται και πάλλεται από ύπαρξη».

Απρίλιος του '67 εναντίον Μάη του '68

ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΒΙΑΣΜΟ ΥΠΕΣΤΗ Η ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ

Οι κοινωνικές και φιλοσοφικές ζυμώσεις που γέννησαν τον Μάη του '68 και την άνοιξη της Πράγας διακόπηκαν βίαια στην Ελλάδα λόγω του πραξικοπήματος. Η σύγκρουση με τη χούντα είχε έντονα πολιτιστικά και αισθητικά χαρακτηριστικά, όπως περιγράφουν 12 Έλληνες που βίωσαν την εποχή...

Εκλογή του Τζον Κένεντι στην προεδρία των ΗΠΑ, αποστολή πρώτου ανθρώπου στο διάστημα από την ΕΣΣΔ, δημιουργία της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η δεκαετία του '60 είχε ξεκινήσει πολύ δυναμικά σε ολόκληρο τον πλανήτη. Αν και πολιτικά ο Ψυχρός Πόλεμος κυριαρχεί, η ελπίδα για έναν άλλο κόσμο έχει ήδη αρχίσει να ξυπνά.

Στην Ελλάδα είχαν προηγηθεί οι εκλογές του '58, όταν -μόλις εννέα χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου- η ΕΔΑ, το κόμμα της ηττημένης Αριστεράς λαμβάνει το 24% των ψήφων. Ο πανικός του στρατού και της αστυνομίας μπορεί να οδήγησε σε ένα νέο κύμα συλλήψεων και οργανωμένων σχεδίων με αποκορύφωμα τις εκλογές βίας και νοθείας του '61, αλλά η νεολαία της εποχής είναι αποφασισμένη να διεκδικήσει ένα καλύτερο αύριο. Οι 20άρηδες του '60 δεν έχουν ζήσει τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο,

ούτε τον Εμφύλιο. Βρίσκουν μια Ελλάδα «άδεια» από τους νέους άνδρες της εποχής. Οικονομική κατάσταση και πολιτικές επιλογές των κρατούντων τους έχουν εξαναγκάσει σε μετανάστευση... Η νέα γενιά ζητά μια καλύτερη ζωή, περισσότερα χρήματα για την παιδεία και καλύτερη Δημοκρατία. Είναι τότε που συνθήματα όπως το «1-1-4» και το «15% (για την παιδεία)» συνδέονται με πολιτικές, πολιτιστικές και εσωτερικές αναζητήσεις που μοιράζονται μεγάλες συλλογικότητες.

Σε πολιτιστικό επίπεδο, στην Ελλάδα ξεκινάει μια πρωτόγνωρη «άνοιξη». Τον Μάρτιο του 1960 επιστρέφει από το Παρίσι ο Μίκης Θεοδωράκης. Το 1961 ιδρύεται στην Αθήνα ο Σύλλογος Φίλων Ελληνικής Μουσικής, που έμελλε να αποτελέσει «φωτώριο» μουσικών, στιχουργών και τραγουδιστών τα επόμενα 30 χρόνια. «Τραγουδούσαμε πολύ, χορεύαμε, διαβάζαμε, συζητούσαμε. Ο

Λεοντής, ο Λοΐζος, ο Μαρκόπουλος, ο Σαββόπουλος, η Φαραντούρη, ο Μανρουδής, ο Κουγιουμτζής, οι ποιητές μας, ο Ελευθερίου, ο Λάδης, η Μάρω η Λήμνου, ο Βρεττάκος ο Κώστας και ακόμη άλλοι πολλοί που τους ξεχνάω είναι δημιουργήματα αυτού του φορέα, ενός φορέα ανθρώπων που δεν έχει καμία εξάρτηση από κανένα πολιτικό κόμμα της εποχής εκείνης», θα μας πει σήμερα ο συγγραφέας και μελετητής Παναγιώτης Κουνάδης, από τα ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου.

Το 1961, ο Μάνος Χατζιδάκις τιμάται με βραβείο Οσκαρ για τη μουσική στην ταινία «Ποτέ την Κυριακή». Το 1963, ο Διονύσης Σαββόπουλος κάνει οσοστόπ από τη Θεσσαλονίκη και έρχεται στην Αθήνα με ένα φορτηγό, για να βρεθεί με τους νέους συνθέτες της εποχής. Την ίδια χρονιά, ο Γιώργος Σεφέρης παίρνει το Νόμπελ και ο Μάνος Λοΐζος ηχογραφεί το πρώτο του τραγούδι. Το 1964, ο

Το πουλί της χούντας
γέμισε τα δημόσια κτίρια
και η αισθητική
των «καραβανάδων»
επικράτησε...

Ζορμπάς του Μιχάλη Κακογιάννη κερδίζει 3 Οσκαρ και η ελληνική μουσική κάνει τον γύρο του κόσμου.

Με όλα αυτά, συντελείται η στροφή στην ελληνική παράδοση. «Ανακαλύπτεται» ξανά το ρεμπέτικο, η έννοια της ελληνικότητας γίνεται πάλι μόδα, αναγνωρίζεται η αξία της ελληνικής παράδοσης. Σαν ρεύμα, οι τάσεις αυτές οδηγούν τους νέους στις μπουάτ και τα ταβερνεία. Εκεί, με κρασιά και παρέες φτιάχνονται τραγούδια, οργανώνονται παρέες, διαμορφώνονται πολιτικές συνειδήσεις.

Η ανάμειξη της Αμερικής στον πόλεμο του Βιετνάμ ξεσήκωσε ένα κίνημα αντίδρασης στην ίδια την Αμερική. Μετά τα γεγονότα στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϊ το 1964, το κίνημα ειρήνης που αναπτύσσεται στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου φτάνει -έστω και λίγο καθυστερημένα- και στην Ελλάδα. Τα παιδιά των λουλουδιών φτάνουν και στα

Μάταλα! Μαζί και η μουσική τους. Στα μέσα της δεκαετίας του '60 οι Rolling Stones και οι Beatles μεσουραρούν, το ροκ ενθουσιάζει και στην Αθήνα πια γεννιούνται τα πρώτα ροκ συγκροτήματα. Η εποχή «επιβάλλει» ανυπακοή. Κόντρα στα κοστούμια και τα κουρεμένα κεφάλια του «πρέπει», οι νέοι επιλέγουν μακριά μαλλιά και στρατιωτικά ρούχα για ειρηνικούς σκοπούς. Κι επειδή ο φοιτητής είναι το «καμάρι της κοινωνίας» όλα επιτρέπονται. Είναι η εποχή του ταγαριού και του αμπέχονου, που συμβαδίζει με τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες της εποχής.

Όπως στον υπόλοιπο κόσμο, και στην Ελλάδα διοργανώνονται αντιπολεμικά συλλαλητήρια. Το ελληνικό αντιπολεμικό κίνημα έχει τον εκπρόσωπο του. Πρόκειται για τον βουλευτή της Ενιάιας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ) Γρηγόρη Λαμπράκη, ο οποίος δολοφονείται το καλοκαίρι του 1963.

Λίγες μέρες μετά, ο Μίκης Θεοδωράκης συσπείρωσε γύρω του στελέχη της Νεολαίας της ΕΔΑ, και όχι μόνο, σχηματίζοντας τη «Δημοκρατική Κίνηση Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης». Οι «Λαμπράκηδες», όπως έμειναν στην ιστορία, δημιουργούν τοπικές οργανώσεις και λέσχες σε όλη τη χώρα, με πολιτική, πολιτιστική και οικολογική δράση. Η μουσική του Μίκη Θεοδωράκη γίνεται το όχημα για τη διάδοση των ιδεών και των αιτημάτων τους σε όλη την Ελλάδα. «Ήταν ενέργεια αντιστασιακή να τραγουδάς τα τραγούδια του Μίκη, ήταν πράξη πολιτική. Και από εκεί και πέρα αυτό που σήμερα ονομάζουμε στυλ, καθοριζόταν από τη μουσική. Εμείς θυμάμαι είχαμε μαλλί μακρύ και γένια, φορούσαμε και αμπέχονα. Τα κορίτσια φορούσαν μακριές φούστες, ινδικά ρούχα και κρατούσαν ταγάρια αντί για τσάντες. Φορούσαμε θυμάμαι ρούχα της αγγλικής οργάνω-

σης Oxfam, από δεύτερο χέρι», εξηγεί ο δημοσιογράφος Γιώργος Βότοσης. Η αγωνία για μια καλύτερη ζωή ήταν έκδηλη σε κάθε έκφανση της καθημερινότητας. «Η ζωντανή και ρευστή δεκαετία του '60 στην Ελλάδα είχε έντονα τα στοιχεία ουτοπίας, που χαρακτηρίζουν ιστορικές στιγμές οι οποίες βρίσκονται στο μεταίχμιο. Αυτό που χαρακτήριζε σαν πνευματικό κλίμα τη δεκαετία του '60 ήταν το αίτημα για μια κοινωνική χειραφέτηση και για μια άρνηση κάθε πολιτικής αρτηριοσκληρώσης, απ' όποια μεριά και αν προερχόταν. Η Ελλάδα δεν πρόλαβε καλά καλά να βγει από τον Εμφύλιο και εξαναγκαζόταν να ακολουθήσει έναν βεβιασμένο εκμοντερνισμό», τονίζει ο εικαστικός Γιάννης Ψυχοπαίδης.

Κι ενώ η γόνιμη δεκαετία του '60 στο εξωτερικό γέννησε τον Μάη του '68, την άνοιξη της Πράγας, σε κοινωνικές και φιλοσοφικές αναζητήσεις, στην Ελλάδα, η δικτατορία της 21ης Απριλίου του 1967 έρχεται να κατεβάσει... ρολά στη βιτρίνα κάθε νεωτερικότητας.

Οι συνταγματάρχες πιάνουν την Αρστέρα στον «ύπνο», με μια υπόσχεση για εκλογές σε ένα μήνα. Παραμονές της 21ης Απριλίου ο Διονύσης Σαββόπουλος στη σκηνή του «Κεντρικού» παρουσιάζει τα «Νέγρικα» του Μάνου Λοΐζου. «Η συναυλία τελείωσε θριαμβευτικά: «Δεν θα περά-, δεν θα περάσει ο φασισμός». Την άλλη μέρα δεν ξέραμε τι θα κάνουμε. Ήμασταν αισιόδοξοι ότι δεν θα γίνει τίποτα», αφηγείται. Την επομένη το πρωί, τα τανκς ήταν στο Σύνταγμα.

Η χούντα επιβάλλει λογοκρισία, απαγορεύει πολλούς από τους νέους συνθέτες που ξεσηκώνουν τη νεολαία και «σαν αράχνη απλώνεται η 7χρονη φοβία». «Η παρανομία και η φυγή ήταν αναπόφευκτα. Ήταν και το κιτς, η κακογουστία της χούντας που επιβλήθηκε στην καθημερινή ζωή», λέει σήμερα ο λογοτέχνης Φώντας Λάδης.

Η αισθητική των συνταγματαρχών δεν ξέφευγε πολύ από το πλαίσιο του στρατού. Προερχόταν από «καρναβάδες» που ήθελαν να επιβάλουν την «τάξη», το «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών». «Απέναντι στην προσπάθεια μας να ανακαλύψουμε ξανά την ελληνική μας ταυτότητα και κουλτούρα, η χούντα έρ-

χεται να συκοφαντήσει την ελληνοχριστιανική παράδοση. Γέμισαν τον κόσμο αρχαιοπρεπείς ασχήμιες και τις ονόμασαν εθνική παράδοση. Εβαλαν παντού σταυρούς, ταυτίζοντας το ορθόδοξο με το απολύτως συντηρητικό. Ολο το πατριωτικό και προοδευτικό ρεύμα που είχε κτιστεί από το 1950 μέχρι το 1967 σπάει με τη χούντα, διαμορφώνοντας την ιδεολογία της Μεταπολίτευσης», λέει ο Γ. Καραμπελιάς, συγγραφέας, εκδότης.

Εκτός από τον μεγάλο ασθενή, στον «γύψο» έβαλαν κάθε πολιτιστική δραστηριότητα που πίστευαν ότι ζητούσε την αλλαγή. Αντιθέτως, αυτό που τόνιζαν με κάθε ευκαιρία ήταν η επιστροφή στο κλέος των Ελλήνων, στην ανδρεία και την αρετή που διαχρονικά επέδειξε το έθνος στους πολέμους ανά τους αιώνες. «Στο σχολείο, κάτω από τα συνθήματα «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια» και «Ζήτω η Επανάστασις της 21ης Απριλίου», κάθε πρωί τραγουδούσαμε «έ-

Η επτάχρονη δικτατορία ανέκοψε την πορεία που είχαν διαμορφώσει τα παγκόσμια και εγχώρια ρεύματα κατά τη δεκαετία του '60

χω μια αδελφή, κουκλίτσα αληθινή, τη λένε Βόρειο Ηπειρο, την αγαπώ πολύ». Το παρόν δεν υπήρχε, υπήρχε η κακή απομίμηση του ένδοξου παρελθόντος. Ο πατριδολατρικός οίστρος ήθελε να κατασκευάσει μια «ελληνικότητα» που να παρασύρει και να διαποτίσει όλη την επικράτεια», λέει ο σκηνοθέτης Βασίλης Κατοίκης, μαθητής τότε. «Ήμασταν παιδιά και την κακογουστία της χούντας τη βιώσαμε στο σχολείο ως κάτι φυσιολογικό. Δεν καταλαβαίναμε το φασιστικό καθεστώς, γιατί δεν είχαμε μέτρο σύγκρισης», συμπληρώνει ο δημοσιογράφος-σκίτσος Στάθης Σταυρόπουλος.

«Ήθελαν να εξυψώσουν το φρόνημα του ελληνικού έθνους. Δεν ήταν «μπαλκονάτοι» πολιτικοί», θα μας τους δικαιολογήσει σήμερα ο υπουργός Τύ-

που της κυβέρνησης Μακεζίνη, Σπύρος Ζουρντζής. Κάθε μορφή τέχνης επικεντρώνεται σε μια «βίαση» ελληνικότητα, η οποία προβάλλεται με τον υπερτονισμό των ηρώων και την πομπώδη προβολή της πολεμικής αρετής των Ελλήνων. Σκοπός είναι τα απλοποιημένα θέματα που συγκινούν και ψυχαγωγούν, χωρίς να απαιτούν ιδιαίτερη σκέψη και συμμετοχή, χωρίς να ενοχλούν το καθεστώς. Στη μουσική, αν και ακούγονται ευρέως στην παρανομία τα απαγορευμένα τραγούδια, οι στίχοι επιστρέφουν -αναγκαστικά- σε πιο «συναισθηματικά» θέματα.

Η λογοκρισία είναι έτοιμη κι αλλιώς ανελέητη. «Το τραγούδι «Ηλιε μου» που βγήκε μέσα στη δικτατορία, το '71, είναι μια κωδικοποίηση. Επιχειρεί όσο γίνεται να πει χωρίς να λέει. Και ενώ στην επίφαση του είναι ένα καθαρά ερωτικό τραγούδι, το «Ηλιε μου, έλα Ηλιε μου» που μπορείς να δικαιολογήσεις αν σε ανακρίνουν ότι το λες για το κορίτσι σου ότι είναι ο ήλιος σου, ίσως έχει και άλλους υπαινιγμούς», διηγείται ο Κώστας Τουρνάς.

Οι μπουάτ συνεχίζουν να λειτουργούν, αλλά το ρεπερτόριο αλλάζει. Τα πολιτικά τραγούδια -τουλάχιστον επίσημα- εξαιρούνται. Μαζί και κάποια πιο...επαναστατικά, κατά το καθεστώς, όπως οι «κώδικες» του Διονύση Σαββόπουλου. Ταυτόχρονα αναπτύσσεται και η εύκολη ψυχαγωγία, τα σκυλάδικα. Στο θέατρο, οι επιθεωρήσεις συνεχίζονται. «Ο τρόμος της λογοκρισίας ήταν το χαρακτηριστικό της εποχής. Αλλά, ξέρετε, έκανε και... «καλό» στην επιθεώρηση. Γιατί αναγκαζόμασταν να γράψουμε έξυπνα πράγματα», λέει χαριτολογώντας ο θεατρικός συγγραφέας Γιώργος Λαζαρίδης.

Ήταν κιτς η αισθητική της χούντας ή όχι; Την απάντηση ψάχνουμε κι εμείς μέσα από τις απόψεις ανθρώπων που έζησαν ή μελέτησαν την εποχή. Το μόνο σίγουρο είναι πως η 7χρονη δικτατορία των συνταγματαρχών ανέκοψε την πορεία που είχαν διαμορφώσει τα παγκόσμια και εγχώρια ρεύματα κατά τη δεκαετία του '60. Και οδήγησε τη χώρα σε αναχρονισμούς και αλλοιώσεις που επηρέασαν και την αισθητική της Μεταπολίτευσης...

Της γενιάς μας της πήραν το γλυκό μέσα από το στόμα

Φώντας Λάδης

Λογοτέχνης, στιχουργός

Ο Σύλλογος Φίλων Ελληνικής Μουσικής, στη γωνία Σόλωνος και Ιπποκράτους, μάζευε στην αρχή της δεκαετίας του '60 πολλούς από τους μετέπειτα επώνυμους της ελληνικής μουσικής σκηνής. Συνθέτες, στιχουργοί και τραγουδιστές, όπως ο Μάνος Λοΐζος, ο Χρήστος Λεοντής, η Μάρω Λήμνου, ο Μάνος Ελευθερίου και αργότερα ο Διονύσης Σαββόπουλος και η Μαρία Φαραντούρη μαζεύονταν στο «στέκι» του συλλόγου για να μιλήσουν, να τραγουδήσουν και να κάνουν παρέα. Στην «καρδιά» του συλλόγου ήταν ο στιχουργός, ερευνητής, δημοσιογράφος, λογοτέχνης σήμερα Φώντας Λάδης. Εικοσάχρονο παιδί, τότε. «Πηγαίναμε στη χορωδία κάθε μέρα, οργανώναμε συναυλίες, κάναμε γνωριμίες. Και τα βράδια πηγαίναμε στα ταβερνάκια για φαγητό, ποτό και τραγούδι... Πολιτικές συζητήσεις και τέχνη πηγαιναν χέρι χέρι. Θυμάμαι το τραγούδι «Καράβια Αλήτες» που μελοποίησε ο Λοΐζος και τραγούδησε ο Πουλόπουλος. Το γράψαμε σε ένα στέκι, στο πατοατζίδικο του Νώντα, στην Αλεξάνδρας, που ξενυχτούσε έως το πρωί», μας λέει ο Φώντας Λάδης.

Από τη δεκαετία κιόλας του '50, στις ΗΠΑ και την Ευρώπη υπήρχε ένα κίνημα αντίδρασης της νέας γενιάς στην ερημιά και τα ερείπια που άφησε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Το ροκ, ο Ελβίς, η γενιά των μεγάλων κινηματογραφιστών στην Αμερική, αλλά και ο ιταλικός νεορεαλισμός και η γαλλική «νουβέλ βαγκ», ο Τσε, το Βιετνάμ, ο Γαλλικός Μάης και η άνοιξη της Πράγας ήταν κραδασμοί μιας γενιάς που σε παγκόσμιο επίπεδο προσπαθούσε

να χτίσει κάτι καινούριο. «Στην Ελλάδα, η επανάσταση ήταν διαρκής. Από τις εκλογές νοθείας του '61, και το κίνημα του «1-1-4», τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη, τη φυγή του Κωνσταντίνου Καραμανλή, τα Ιουλιανά και τα επόμενα δύο χρόνια, η πολιτική και η τέχνη συμπορεύονταν στο πεζοδρόμιο σε καθημερινούς αγώνες. Η κοινωνία ήθελε δημοκρατία και πολιτική αναγέννηση», περιγράφει.

Μέσα σε αυτό το πνεύμα, της αναζήτησης και της δημιουργίας, ζούσαν οι νέοι της εποχής. Τραγούδια και έρωτες γεννιόνταν διαβάζοντας στις παρέες ποίηση ή λογοτεχνία, και λίγο αργότερα στις συναυλίες αλλά και στις μπουάτ που είχαν αρχίσει ήδη να «σκάνε μύτη», όπως λέει χαρακτηριστικά ο Φώντας, στην Πλάκα. Βασικό στοιχείο του ντυσίματος ήταν το

βόσσουν να σε δουν γιατί μπορούσε να υποστείς βασανισμούς στην Ασφάλεια ή να σε στείλουν εξορία, η πολιτική έκφραση και πολλά βιβλία δηλαδή απαγορεύτηκαν. Η απόλυτη σιγή. Της γενιάς μας της πήραν το γλυκό μέσα από το στόμα...», λέει ο Φώντας.

Η στροφή στην κάπως πιο ερμητική τέχνη που ακολούθησε, η παρανομία και η φυγή ήταν αναπόφευκτα. Ήταν και το κιτς, η κακογουστιά της χούντας που επιβλήθηκε στην καθημερινή ζωή. «Οι πρωταγωνιστές των δικτατορικών καθεστώτων σε ολόκληρο τον κόσμο είναι συνήθως κενοί, τούς λείπει η ουσιαστική κουλτούρα και βασίζεται σε απλοϊκές έννοιες. Αυτό το ξεκάθαρα κακόγουστο, κάθε άνθρωπος με λίγη ευαισθησία το απέρριπτε. Αλλά η απάθεια και η φοβία οδήγησαν

Μέσα στο πνεύμα, της αναζήτησης και της δημιουργίας, ζούσαν οι νέοι της εποχής. Τραγούδια και έρωτες γεννιόνταν, διαβάζοντας στις παρέες ποίηση ή λογοτεχνία

τζιν ή ένα απλό παντελόνι και από πάνω ένα λευκό πουκάμισο ή μπλουζάκι, η καθαρή και καλή λύση των νεαρών -δεν υπήρχε αμφισβήτηση στις επιλογές. Η αγαπημένη τους ενασχόληση ήταν το διάβασμα. «Διαβάζαμε πολλή λογοτεχνία. Οι περισσότεροι της παρέας ήταν παιδιά από σπίτια χωρίς ιδιαίτερες πολιτιστικές επιρροές. Μόνοι μας έπρεπε να τα ανακαλύψουμε όλα. Η επιβολή της δικτατορίας σταμάτησε απότομα την πολιτιστική αυτή έκρηξη. Ξαφνικά, δεν μπορούσες να κυκλοφορήσεις ελεύθερα, φο-

και σε έναν ωχαδερφισμό, που, σε συνδυασμό με την τηλεόραση και τη μαζική κουλτούρα που αναπτύχθηκαν εκείνη την εποχή θόλωσαν το τοπίο για τους πολλούς. Στροφή στον αθλητισμό, διαδηλώσεις για το ποδόσφαιρο, μαζική διασκέδαση, έκαναν το κριτήριο του κόσμου να αμβλυνθεί...», λέει σήμερα ο λογοτέχνης.

Μετά από έξι μήνες στην παρανομία, τον Σεπτέμβριο του 1967, ο Φώντας Λάδης αναγκάζεται να φύγει στη Ρώμη, όπου θα περάσει την περίοδο έως το 1973.

« Η χούντα ανέκοψε τη μικρή αναγέννηση που συνέβαινε στην Ελλάδα τη δεκαετία του 60 »

Βασίλης Κατσίκης

Σκηνοθέτης

Απρίλιος 1967... Ήμουν 6 ετών, άρρωστος με γρίπη και η μητέρα μου με τη γιαγιά μου με πήγαν στον γιατρό. Εξω από την πόρτα του γιατρού ήταν ένας χωροφύλακας, πού μας είπε με άγριο τόνο, πως πρέπει να αλλάξουμε γιατρό, γιατί εκείνον τον έστειλαν... διακοπές.

Τα μικρά σπιτάκια στον δρόμο της επιστροφής ήταν όλα κλειστά και μόνο στα γκρίζα γιαπιά έβλεπα χωροφύλακες σαν φαντάσματα, κρυμμένους από τα βλέμματα και την ομίχλη. Σαν άγαλμα η γυναίκα του κυρ Αλέκου, του αργεργάτη, έβλεπε το στρατιωτικό τζιπ να παίρνει τον άντρα της και να ξεμακραίνει. Η μητέρα μου κοντοστάθηκε να της μιλήσει, αλλά η γιαγιά μου την τράβηξε να μπούμε γρήγορα σπίτι μας.

Οι μέρες και οι μήνες κυλούσαν ήρεμα και κυρίως σιωπηλά!! Παντού ήταν αναρτημένα τεράστια πανό με τα κακοζωγραφισμένα «πουλιά της επανάστασης». Τα έβλεπα να «καίγονται» μαζί με τον φαντάρο και με ανοιχτό το στόμα τους, να είναι έτοιμα να αρπάξουν ό,τι ελεύθερο ήθελε να πετάξει...

Τα μονότονα και βαρετά εμβλήματα ακουγόταν όλη μέρα και μια εμπόλεμη ατμόσφαιρα υπήρχε παντού γύρω μας. Όταν τα βράδια η μητέρα μου έψαχνε τη «Ντόιτσε Βέλε», ο παππούς μου της έλεγε να το κλείσει, γιατί ο γείτονας ο λοχαγός από απέναντι, έχει μεγάλα αυτιά. Στο σχολείο, κάτω από τα συνθήματα «Πατρίς Θρησκεία Οικογένεια» και «Ζήτω η Επανάσταση της 21ης Απριλίου», κάθε πρωί τραγουδούσαμε «έχω μια αδελφή, κουκλίτσα α-

ληθινή, τη λένε Βόρειο Ηπειρο, την αγαπώ πολύ». Μια μέρα δε, μας πήγαν στο θέατρο με το σχολείο. Στη σκηνή εμφανίστηκε μια όμορφη νέα κοπέλα ντυμένη στα άσπρα, είχε περασμένη στο στήθος της μια κορδέλα που έγραφε «ΕΛΛΑΣ». Εστεκε αγέρωχη πάνω στα βράχια. Ένας ρακένδυτος βρώμικος και καμπούρης που κρατούσε κουμπούρα και μαχαίρια, ξεπρόβαλε πίσω από τους βράχους απειλητικά. Είχε και αυτός μια κορδέλα «καλλιστείων» στο στήθος του, που έγραφε «ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΗΣ». Η νεαρά μόλις τον είδε ούρλιαζε από τον

χισαν να στήνουν μεγαλύτερες. Έτσι, με αυτές τις παράτες, προσαποθούσαν να αναπαραστήσουν τις ένδοξες στιγμές της ιστορίας, ντύνοντας έναν κακόμοιρο φαντάρο «Μέγα Αλέξανδρο», να κρατάει τη χάρτινη ασπίδα του και να του κουνάει ο αέρας το κακοφτιαγμένο δόρυ. Το κιτς ήταν πλέον η εθνική αισθητική. Το παρόν δεν υπήρχε, υπήρχε η κακή απομίμηση του ένδοξου παρελθόντος. Ο πατριδολατρικός οίστρος ήθελε να κατασκευάσει μια «ελληνικότητα» που να παρασέρνει και να διαποτίσει όλη την επικράτεια. Το 2004 ξεκινώ-

Το κιτς ήταν πλέον η εθνική αισθητική. Το παρόν δεν υπήρχε, υπήρχε η κακή απομίμηση του ένδοξου παρελθόντος

φόβο και φώναζε βοήθεια. Τότε, ξεπρόβαλε πίσω από τους βράχους ένας φαντάρος, καθαρός και στην τρίχα, και με μιας τον έριξε κάτω και τον πάτησε. Ενώ το κοινό, οι μαθητές των σχολείων δηλαδή, ζητωκραύγαζε, πίσω από τα βράχια βγήκε ένας αγρότης με άχυρα, ένας εργάτης με το μυστρί στα χέρια και ένας φοιτητής κουρεμένος και με πολλά βιβλία στα χέρια (και όχι ακούρευτος με άφιλτρα Σαντέ, όπως ήταν οι φοιτητές της εποχής). Όλοι μαζί άρχισαν να χορεύουν κάποιο παραφρασμένο δημόδες που εξυμνούσε την «επανάσταση του Απριλίου».

Αυτές ήταν οι πρώτες παραστάσεις παραγωγής της χούντας. Και αφού είδαν πως ο κόσμος διαψέει για «ποιοτικό» θέαμα, άρ-

ντας να κάνουν το ντοκιμαντέρ για «το κιτς της χούντας», έψαξα τα επίκαιρα της εποχής. Είδα κατάπληκτος μια γιορτή που έκανε το υπουργείο Οικονομίας της χούντας στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία. Για να αποδείξουν το λαϊκό-αγροτικό πρόσωπο τους, γέμισαν με αγρότες και ζώα (πρόβατα και κατσίκια), τα χαλιά του μεγαλοαστικού ξενοδοχείου. Ε-να από τα πολλά κακά που έκανε η χούντα με το κιτς της, ήταν που ανέκοψε μια μικρή αναγέννηση που συνέβαινε τη δεκαετία του '60 στην Ελλάδα.

Επηρεασμένος και εγώ από το κιτς της χούντας, στην τελευταία ταινία μου, «Αϊ Φορ Λούφα και Απαλλαγή», ο ήρωας μου, ένας διεστραμμένος συνταγματάρχης, στήνει μια ανάλογη φιάτσα.

Ο δικτάτορας τσουγκρίζει το αυγό του στο ΕΑΤ-ΕΣΑ. Την ίδια ώρα, εκατοντάδες διανοούμενοι της Αριστεράς, φορείς μιας άλλης κουλτούρας ήταν εξόριστοι.

“ Στον Τσε θέλαμε να μοιάσουμε όλοι. Αυτός ήταν ο διαφορετικός, ο αγωνιστής ”

Γιώργος Βότσης

Δημοσιογράφος

Η αισθητική της γενιάς των νέων της δεκαετίας του '60 ήταν συνυφασμένη με τα τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη. «Τη γενιά που δεν είχε απολαύσει το μεγαλείο της Εθνικής Αντίστασης, που είχε παραλάβει μια ηττημένη Αριστερά, την έστησε στα πόδια της ο Μίκης», μας λέει ο δημοσιογράφος Γιώργος Βότσης. «Ήταν ενέργεια αντιστασιακή να τραγουδάς τα τραγούδια του, ήταν πράξη πολιτική. Και από εκεί και πέρα αυτό που σήμερα ονομάζουμε στυλ, καθοριζόταν από τη μουσική. Εμείς, θυμάμαι, είχαμε μαλλί μακρύ και γένια, φορούσαμε και αμπέχονα. Τα κορίτσια φορούσαν μακριές φούστες, ινδικά ρούχα και κρατούσαν ταγάρια αντί για τσάντες. Φορούσαμε, θυμάμαι, ρούχα της αγγλικής οργάνωσης Oxfam, από δεύτερο χέρι».

Πρόσωπο-σύμβολο της εποχής ο Τσε Γκεβάρα. «Σε αυτόν θέλαμε να μοιάσουμε, αυτός ήταν ο διαφορετικός, ο αγωνιστής που ενό

ήγινε υπουργός στην επαναστατική κυβέρνηση της Κούβας για την οποία είχε πολεμήσει, επέλεξε να φύγει ξανά για έναν νέο πόλεμο στη Βολιβία», μας λέει ο Βότσης. «Αυτά, σε συνδυασμό με τη μουσική του Μίκη όριζαν την αισθητική της εποχής, μέχρι που στα τέλη της δεκαετίας τα ανέτρεψε όλα το κίνημα των χίπις».

Ο Γιώργος Βότσης μπήκε στη Νομική το 1956 και μέχρι το 1967 είχε «προλάβει» να πιάσει δουλειά ως δημοσιογράφος και να παντρευτεί. Εμενε τότε με τη γυναίκα του στην οδό Ασκληπιού. Ψάχνοντας να βρει τι είχε συμβεί, ποιοι είχαν συλληφθεί, ποιοι όχι, ο Γιώργος Βότσης συνάντησε τον Αριστείδη Μανωλάκο και έκλεισαν ραντεβού για την Κυριακή του Πάσχα, δέκα μέρες μετά το πραξικόπημα. «Κλείσαμε το ραντεβού για την Κυριακή του Πάσχα με τον Μίκη. Και Βρισκόμαστε στο φοιτητικό διαμέρισμα ενός μετέπειτα υπουργού της Νέας Δημοκρατίας, του Παναγιώτη του Δελημήτσου,

δίπλα σε μία Βάση της Αεροπορίας που είναι στην Κυψέλη. Αρχίζουμε από πρωί τη συνεδρίαση, πέντε ήμασταν: Ο Μίκης, ο Χρόνης Μίσθιος, ο Αριστείδης Μανωλάκος, ο Θέμης Μπανούσης και εγώ. Οι τρεις πρώτοι είναι από τους ηγέτες των Λαμπράκηδων, εγώ δημοσιογράφος της Αριστεράς τότε, ο Μπανούσης μετέπειτα εκδότης και ο μόνος που δεν βγήκε στην παρανομία. Ο Μίκης είχε τον γενικό συντονισμό της συζήτησης. Δίπλα, οι σημανίτες είχανε στήσει τα όργανα, χορεύανε, γιορτάζανε το Πάσχα τους. Κάθε τόσο σταματούσε ο Μίκης και έλεγε: ακούστε τραγουδάνε Μίκη. Δεν τραγουδούσανε Μίκη Βέβαια, αλλά θα ήθελε να τραγουδάνε Μίκη», θυμάται ο Γιώργος Βότσης. Η συνάντηση του Πάσχα κατέληξε στη δημιουργία του Πατριωτικού Μετώπου. Ο Βότσης ανέλαβε την έκδοση της εφημερίδας «Νέα Ελλάδα».

Ο Γιώργος Βότσης έφυγε τελικά για την Ευρώπη τον Μάρτιο του 1968

«Ασχολούμαστε με ποίηση, τέχνη, θέατρο, είμαστε όλοι σε κινηματογραφικές λέσχες»

Γιώργος Καραμπελιάς

Συγγραφέας, εκδότης

Αν και γέννημα-θρέμμα Αχαΐας, στο λύκειο ο Γιώργος Καραμπελιάς έπρεπε να εγκαταλείψει το σχολείο του στην Πάτρα. Είχε καταφέρει να μαλώσει τόσο πολύ με τον θεολόγο, που τού επεβλήθη αποβολή. Ήταν μια καλή ευκαιρία να μετακομίσει στην Αθήνα, όπου θα μπορούσε να συνδυάσει το νέο σχολικό περιβάλλον και την προετοιμασία του για την εισαγωγή στην ιατρική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών.

«Δύο μεγάλα ανανεωτικά ρεύματα επικρατούσαν τότε στο πανεπιστήμιο. Από τη μία, η επανανακάλυψη της ελληνικής παράδοσης, με τη βοήθεια του Χατζιδάκι και του Θεοδωράκη. Και από την άλλη, η είσοδος της ξένης μουσικής, που ακούγεται κυρίως από τον αμερικάνικο ραδιοφωνικό σταθμό. Εκείνος όμως που συνδέει και τις δύο τάσεις και που συνθέτει παράδοση και ροκ, ελληνισμός και ξένο ήχο είναι ο Σαββόπουλος», εξηγεί ο Γιώργος Καραμπελιάς.

Ο ίδιος... ανήκε και στα δύο ρεύματα, άκουγε Θεοδωράκη και Rolling Stones. «Η ενίσχυση των Λαμπράκηδων της αρχής του '60 με το ελληνοκεντρικό ρεύμα που έφερνε, είχε ως αποτέλεσμα κάθε παρέα που βρισκόταν στις ταβέρνες να τραγουδάει αθηναϊκό πολιτικό τραγούδι και ρεμπέτικο», λέει. «Τραγουδούσαμε και πολύ τότε. Και οικογενειακά, στις συνεστιάσεις. Κι ας φορούσαμε το τυποποιημένο κοστούμι της παλαιότερης γενιάς».

Η αλλαγή αρχίζει το 1966. Τα κινήματα απέξω «πρόταξαν» μαλλιά. «Οπότε μακραίνουμε τα μαλλιά, βγάζουμε και τις γραβάτες. Στο πολιτιστικό πεδίο, οι αριστεροί και κουλτουριάρηδες πολιτι-

κοποιημένοι φοιτητές είμαστε πια κανίβαλοι! Ασχολούμαστε με ποίηση, τέχνη, θέατρο, είμαστε όλοι γραμμένοι σε κινηματογραφικές λέσχες. Υπήρχε ένας εκθειασμός της ελληνικής λαϊκής ταυτότητας, ακόμη και στην αμφίεση. Για παράδειγμα, το ότι τότε χρησιμοποιούνται ξανά τα ταγάρια δεν είναι τυχαίο», μας λέει.

Και έρχεται το πραξικόπημα. «Απέναντι στην προσπάθεια μας να ανακαλύψουμε ξανά την ελληνική μας ταυτότητα και κουλτούρα, η χούντα έρχεται να συκοφαντήσει την ελληνοχριστιανική παράδοση. Γέμισαν τον κόσμο αρχαιοπρεπείς ασχήμιες και τις ονόμασαν εθνική

βόλα με τη χούντα. Και τα απορρίπτουν», τονίζει.

Η ελμνικήσημαιακαικάθετιεθνικό ταυτίζεται με το συντηρητικό και ακροδεξιό τηςχούντας. «Μετά τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, το ΚΚΕ εσωτερικού κατηγορεί τους συνταγματάρχες για μειωμένη εθνική συνέπεια και ευθύνη, τους θεωρεί πράκτορες των Αμερικανών και αμφισβητεί την εθνική διάσταση της χούντας», λέει.

Τον Σεπτέμβριο του '67, ο Καραμπελιάς έχει ήδη αποφασίσει ότι θα αφήσει την ιατρική, που δεν τον ενδιαφέρει, και ότι θα σπουδάσει οικονομικά. Αποφασίζει να πάει στο Παρίσι, όπου ζούσε ήδη ο αδερφός

Απέναντι στην προσπάθειά μας να ανακαλύψουμε ξανά την ελληνική μας ταυτότητα και κουλτούρα, η χούντα έρχεται να συκοφαντήσει την ελληνοχριστιανική παράδοση

παράδοση. Εβαλαν παντού σταυρούς, ταυτίζοντας το ορθόδοξο με το απολύτως συντηρητικό. Ολο το πατριωτικό και προοδευτικό ρεύμα που είχε κτιστεί από το 1950 μέχρι το 1967 σπάει με τη χούντα, διαμορφώνοντας την ιδεολογία της Μεταπολίτευσης», λέει ο Γ. Καραμπελιάς. «Ολοι εμείς οι μεγαλύτεροι, που γαλουχηθήκαμε με Βάση το Κυπριακό, αφού ως το 1961 τρώγαμε ξύλο στις διαδηλώσεις που κάναμε για την ανεξαρτησία της Κύπρου, μπορούσαμε, νομίζω, να το ξεχωρίσουμε. Αλλά οι μικρότερες γενιές, που έζησαν στο σχολείο τον αυταρχισμό και την κακογονιότητά του «πουλλιού που αναγεννάται από τις στάχτες του φοίνικα», το «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» και τα λοιπά, ταυτίζουν τα εθνικά συρ-

του. Με το διαβατήριο 10 ημερών που έδινε η χούντα το κατάφερε. «Ήθελαν να μας διώξουν», κρίνει εκ των υστέρων.

«Ολο το διάστημα της 7ετίας, εμείς χλευάζαμε και κοροϊδεύαμε τις πολιτιστικές επιλογές του καθεστώτος. Ολο αυτό το ελληνοχριστιανικό ιδεολόγημα, με τους παπάδες και την εκκλησία το καταδικάζαμε. Εμείς ήμασταν όλοι άθεοι, δεν ορκιζόμασταν στα δικαστήρια...», μας εξηγεί. «Αυτό που πιστεύω ότι προσωπικά με «έσωσε» ήταν η Κύπρος, ίσως και γιατί ο δάσκαλος μου ο Ψυρούκης επέμενε για το Κυπριακό. Επιβεβαιώθηκε από την ιστορία, αφού το 1974 οι χουνταίοι ήταν αυτοί που έδωσαν λαβή να εισβάλει στην Κύπρο η Τουρκία...».

«Ανεβάσαμε το «Κατερίνα ξύπνα», που εννοούσαμε «Ελλάδα ξύπνα». Εβγαίνει ο Παττακός και έλεγε «ποιος σας είπε ότι είμαστε μόνιμοι;» και εμείς βάζαμε τίτλο «Πού να βρούμε αρχηγό;» Όταν μας καλούσαν στη λογοκρισία, λέγαμε ότι «ο Ολυμπιακός χρειάζεται τερματοφύλακα», διηγείται ο Γιώργος Λαζαρίδης.

Με το που κόντυνε η φούστα και οι νέοι παράτησαν τη γραβάτα, πάνω εκεί μας ήρθε ο... Παττακός

Γιώργος Τσεμπερόπουλος
Σκηνοθέτης

Στην ταινία του «Πίσω Πόρτα», ο Γιώργος Τσεμπερόπουλος περιγράφει την Αθήνα του 1966, στην εποχή των εργολάβων και των υπηρετριών από την επαρχία, στην εποχή των Beatles και του Θεοδωράκη, των χίπις και των Λαμπράκηδων. Και μετά έρχεται η Αθήνα του 1967: η χούντα. Μέσα από τις κοινωνικές αλλαγές, ο κεντρικός ήρωας της ταινίας, ένα 13χρονο αγόρι, γόνος ευκατάστατης οικογένειας των Αθηνών προσπαθεί να καταλάβει τι του συμβαίνει. Στο σώμα του, στην οικογένειά του, στη γιορτή που τον αναγκάζουν να συμμετάσχει ντυμένος αρχαίος Έλληνας στο Καλλιμάρμαρο.

Αν και δεν είναι αυτοβιογραφικό, το έργο του Τσεμπερόπουλου έχει στοιχεία αληθινά, που συνέβησαν στον ίδιο ή σε φίλους και γνωστούς του. Μόλις 17 ετών όταν έγινε το πραξικόπημα, ο σκηνοθέτης θυμάται στιγμές από τη ζωή του. Μέχρι την 21η Απρίλη, ο

Γιώργος Τσεμπερόπουλος με τους φίλους και γείτονες του Γιάννο Κρανιδιώτη, Πλάτωνα Ανδριτσάκη, Ανάσταση Παπαληγουρά και Δημήτρη Κελαϊδίτη είχαν φτιάξει μια ομάδα. «Κάθε Σάββατο απόγευμα συγκεντρωνόμασταν στο σπίτι ενός από τους πέντε μας και διαβάζαμε ποίηση, λογοτεχνία, ιστορία. Ο καθένας αναλάμβανε ένα θέμα, το παρουσίαζε στην παρέα και ακολουθούσε συζήτηση. Ο καθένας μας ήθελε να καταπλήξει τους άλλους. Διαβάζαμε Παλαμά, Σεφέρη, Βάρναλη, Καζαντζάκη, Αμαντο και Βασιλειφ», διηγείται. Η παρέα σταμάτησε το '67 που τελειώσαμε το σχολείο και έγινε το πραξικόπημα.

«Από το '65 και μετά, θυμάμαι έντονα το κιτσαριό των αγώνων κατς, την υψηλή αλλά αστεία χλιδή του Παλατιού και των παρatreχάμενων κυριών, αλλά και την αεροδυναμική και μοντέρνα αισθητική της Ολυμπιακής, τον Ωνάση, την Κάλλας και την Τζά-

κι, τις γαλλικές και ιταλικές ταινίες με γοητευτικές γυναίκες και άντρες. Ο Χατζιδάκης, ο Ξαρχάκος, η Ζωίτσα Λάσκαρη, η Καραγιάννη, ο Κουρκουλος κι ο Παπαμιχαήλ. Το περιοδικό Εικόνες της Ελένης Βλάχου και το Πάλι των Νάνου Βαλαωρίτη, Μίνου Αργυράκη, Κουτρομπουσίση, Δενέγγρη, Πουλικάκου κ.ά. Οι εκδόσεις Ικαρος και τα πρώτα βιβλία τσέπης Γαλαξίας. Αγγλικά και γαλλικά περιοδικά δεν εισαγόntonτουσαν, αλλά κάπως τα βρίσκαμε και μας ταξίδευαν αισθητικά. Τα lay-outs των δίσκων βινυλίου έπαιναν από τη λιτή γραμμή της Λύρας μέχρι το φευγάτο Sergeant Pepper», λέει. Κι όλα αυτά σε μια πόλη που κυριάρχουσε απόλυτα το γκρι, το σκούρο μπλε και το καφέ.

Όταν κόντυνε η φούστα για τα καλά, κόντυνε το μαλλί των γυναικών και οι νέοι άρχισαν να βγαίνουν έξω χωρίς γραβάτα,... ήρθε η χούντα, ο Παττακός και οι γελοιές γιορτές στο Καλλιμάρμαρο.

“ Το σοβαρό πρόβλημα το είχε ο κινηματογράφος ”

Γιώργος Λαζαρίδης
Πρόεδρος συλλόγου
θεατρικών συγγραφέων

Στις δύσκολες εποχές, η επιθεώρηση ζει τις καλύτερες στιγμές της. Φτάνει η κίνηση του χεριού ή ένα νόημα για να ξεσπάσει το κοινό σε γέλια, να μοιραστεί ένα «κοινό μυστικό».

Οι επιθεωρήσεις δεν σταμάτησαν μετά το πραξικόπημα, αντιθέτως, είχαν πολλή... τροφή για σχολιασμό. Μόνο που πάνω της απλώθηκε ένας επικίνδυνος εχθρός: η λογοκρισία.

«Ο τρόμος της λογοκρισίας ήταν το χαρακτηριστικό της εποχής. Αλλά, ξέρετε, έκανε και... «καλό» στην επιθεώρηση. Γιατί αναγκαζόμασταν να γράψουμε έξυπνα πράγματα», λέει ο θεατρικός συγγραφέας Γιώργος Λαζαρίδης. Ενεργός 30άρης της εποχής ο Λαζαρίδης, με πολλές ταινίες και θεατρικά έργα στο ενεργητικό του, ήξερε πώς να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις.

Περίπου 7 επιθεωρήσεις ανέβηκαν κατά τη διάρκεια της χούντας. Οι τίτλοι τους και μόνο ήταν ένα είδος κριτικής στο καθεστώς. Μία από τις επιθεωρήσεις που παίχτηκαν, λεγόταν «Τη λένε ακόμα Δημοκρατία». Ήταν όταν είχε αναλάβει ο Μαρκεζίνης και οι συνταγματάρχες προσπαθούσαν να πείσουν για μια εκδημοκρατίση... «Αυτός ο τίτλος μας οδήγησε ακόμη και στην ΕΣΑ για να δώσουμε περαιτέρω εξηγήσεις...».

Ήταν η εποχή του Σταύρου Παράβα και της Αννας Καλουτά, της Ρένας Βλαχοπούλου και του Γιώργου Κωνσταντίνου. Συγγραφείς όπως ο Κώστας Πρετεντέρης, ο Ηλίας Λυμπε-

ρόπουλος και ο Κώστας Νικολαΐδης έδιναν τον καλύτερο (και πιο έξυπνο) εαυτό τους. «Και πέρα από τα θέατρα, θυμάμαι που πηγαίναμε στις μπουάτ και βλέπαμε τον Γιώργο Μαρίνο που κάθε βράδυ έκανε αντίσταση. Πολλές φορές στο κοινό ήταν και χουντικοί. Τον ανέχονταν, μας ανέχονταν, για να δείξουν ότι υπάρχει ελευθερία», εξηγεί.

Ακόμη και μετά την πτώση της, η αισθητική της χούντας συνέχισε να αποτελεί τροφή για τις επιθεωρήσεις.

«Το σοβαρό πρόβλημα το είχε ο κινηματογράφος πάντως. Επρεπε να πάρεις προληπτική άδεια και μετά έγκριση για προβολή.

Γυρίζαμε πολλές ταινίες που κόβονταν στη λογοκρισία. Και έτσι που ήταν όλες οι ταινίες αυτο-συντηρούμενες οικονομικά, μπαίναμε όλοι μέσα...», θυμάται. Κι όταν τον ρωτάμε αν οι φοιτητές και το ντύσιμο ή το μαλλί τους ήταν... συστατικό επιθεώρησης, μας λέει: «Οι φοιτητές ήταν αγαπητοί. Δεν υπήρχε κανένας λόγος να τους χλευάσεις. Εμείς κοροϊδεύαμε όλην την υπερβολή των συνταγματάρχων», λέει. Παρ' ό' αυτά, ο τίτλος «Χίπηδες και Ντιρλαντάδες» ήταν χαρακτηριστικός των ρευμάτων της δεκαετίας. Μετά το '74, ο τίτλος μετατράπηκε σε «ΚΥΠηδες και Βασίλειάδες»...

Μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου, τα πράγματα αγρίεψαν. «Από εκεί και πέρα όλα ήταν πιο δύσκολα. Το κυρίαρχο στοιχείο

Υποκλίσεις,
χειραψίες και...
κλήρος στη διάθεση
των συνταγματάρχων...

στις επιθεωρήσεις έγινε ο Καραμανλής, ο «φυγάς» όπως τον λέγαμε. Επίσης, η απουσία των εκλογών. Ένας τίτλος που θυμάμαι είναι «Η Ελλάδα ξαναψηφίζει». Επαιξε ο Βέγγος και έκανε τον Ταρζάν στη ζούγκλα», μας λέει.

Ακόμη και μετά την πτώση της χούντας, η αισθητική του καθεστώτος συνέχιζε αναδρομικά να αποτελεί «τροφή» για τις επιθεωρήσεις. «Μόλις 7 μέρες μετά τη μεταπολίτευση, ανεβάσαμε μια παράσταση με τίτλο «Δόξα τω Θεώ και Μπράβο στον λαό». Ήταν μια επίκαιρη παράσταση που τελειώνει με ένα αεροπλάνο, από το οποίο κατέβαινε ο Καραμανλής και έλεγε «Ηρθα».

Γινόταν χαμός από κάτω. Τέτοιο πράγμα δεν το 'χω ξαναδεί!», μας λέει ο Γιώργος Λαζαρίδης. «Αλλά και αργότερα, τα πρώτα 5 χρόνια τουλάχιστον, οι αναφορές σε Παπαδόπουλο, Παττακό, Ιωαννίδη ήταν συχνές. Πια, μπορούσαμε να μιλάμε ελεύθερα...», καταλήγει.

“Νομίζετε ότι αυτά που βλέπουμε τώρα στην TV είναι καλύτερα;”

Διονύσης Σαββόπουλος

Συνθέτης, τραγουδιστής

Η αισθητική της χούντας μ' όλο το κιτσαριό της υπήρχε και πριν από τη χούντα και μετά τη χούντα. Νομίζετε ότι αυτά που βλέπουμε στην τηλεόραση τώρα ή που ακούμε στα «λαϊκά» μαγαζιά είναι καλύτερα; Διαφέρουν μόνο στο ότι εκείνοι, οι χουνταίοι, τόσο ξέρανε τόσο κάνανε, ενώ οι τωρινοί ξέρουν πολύ καλά τι κάνουν και γιατί το κάνουν. Το κάνουν για να μας αποκοιμίσουν και να μας πουλήσουν

ευκολότερα. Είναι πολύ καλύτεροι επαγγελματίες σ' αυτό. Αλλά όπως απέναντι στη χούντα ήταν ο Κουν ή ο Ξυλούρης ή ο Θεοδωράκης ή ο Μαρκόπουλος, έτσι και τώρα απέναντι στα σκουπίδια είναι ο Λευτέρης Βογιατζής, ο Βασίλης Παπαβασιλείου, ο Θανάσης Παπακωνσταντίνου και ούτω καθ' εξής. Τι να κάνουμε; Η Ελλάδα προχωρούσε πάντοτε από τις εξαιρέσεις της», μας είπε.

“Δεν μπορείς να ντυθείς όπως θέλεις, πρέπει να είσαι κουρεμένος, πρέπει να είσαι «κύριος»”

Κώστας Τουρνάς

Συνθέτης, τραγουδιστής

Η αγάπη του για τη μουσική έχει «ξυπνήσει» από τα εφηβικά του ακόμη χρόνια. Ήδη στα 16, ο Κώστας Τουρνάς τολμάει να δουλέψει ως αμειβόμενος μουσικός σε ένα κλαμπάκι στα Καμένα Βούρλα. Εναν χρόνο μετά, γίνεται το πραξικόπημα.

«Στη δεκαετία του '60 έμπαιναν οι πρώτοι σπόροι για να μπορέσουν οι νεότεροι άνθρωποι να έχουν περισσότερο λόγο για τη ζωή τους. Όχι απαραίτητα να τη διοικούν, όχι απαραίτητα να γίνουν αφεντικά, αλλά να ανασαίνουν, να έχουν λόγο, να έχουν κρίση, να συνδιαλέγονται με τους μεγαλύτερους, το τότε επανομαζωμένο κατεστημένο», λέει ο Κώστας Τουρνάς.

Η μουσική που κυριαρχεί μέχρι τότε είναι, θυμάται ο Τουρνάς, μία ελαφρά, γλυκερή τζαζ μουσική, που ακούγεται στο διάλειμμα του

σινεμά με μεγάλους Αμερικανούς ερμηνευτές, η λατινική μουσική με τα φωνητικά τρίο, οι Έλληνες του ελαφρού ρεπερτορίου και το λαϊκό τραγούδι που είναι λίγο περιθωριακό. «Τότε είναι η στιγμή που αρχίζουμε να ακούμε ότι υπάρχει αγγλική σκηνή. Η πρώτη αντίδραση είναι ότι αυτοί κάτι αληταράδες θα είναι, δεν μπορεί, αφού έχουν μακριά μαλλιά και τέτοια. Και στη δεύτερη κίνηση θυμάμαι, δεν ξέρω εάν ήταν '64 ή '65, που είδα πρώτη φορά το "A Hard Days Night", των Beatles. Μια ταινία την οποία έκατσα και την είδα μέσα στο σινεμά τέσσερις ή πέντε φορές συνέχεια. Επανάληψη - επανάληψη - επανάληψη. Μπήκα δηλαδή στις 3:00 το μεσημέρι και έφυγα στις 12:00 το βράδυ!», θυμάται.

Κύριο άκουσμα της εποχής ο Νίκος Μαστοράκης, με τις ραδιο-

φωνικές εκπομπές που ενημερώνει ποια είναι η σκηνή του κόσμου και ποια η τάση. «Και ανάμεσα στα τραγούδια των «Formings», «Idols» και «Charms» που έβαζε ο Μαστοράκης και με τους οποίους έκανε και συναυλίες, ανακαλύπτει και τους «Teenagers», ένα γκρουπάκι που έχουμε φτιάξει εμείς. Εγώ είμαι 15 και είμαι ο παππούς της μπάντας διότι ο ντράμερ είναι 11 ετών και μιλάμε για τρελά πράγματα, πώς γινόνταν και μας φώναζαν σε διάφορες συναυλίες», διηγείται.

Δύο μέρες πριν από το πραξικόπημα, είχε γίνει η συναυλία των Rolling Stones στην Αθήνα στο γήπεδο του Παναθηναϊκού. «Εμείς καθόμαστε σε μια κερκίδα που έχει κάγκελο. Υπάρχει πλήρης ανάπτυξη αστυνομικών, όχι προκλητικά, αλλά τόσο ώστε να ελέγχουν όλο τον χώρο. Καταλα-

βαίνετε τι σημαίνει μία συναυλία Rolling Stones εκείνα τα χρόνια. Είναι σαν να έπεσε μάννα από τον ουρανό. Και εκεί συμβαίνουν μερικά περιστατικά τα οποία ήταν απογοητευτικά και δηλώνανε και τι θα ακολουθούσε», διηγείται ο συνθέτης.

«Εγίνε ένα περιστατικό, κάποιος παιδί ενθουσιασμένο σηκώνεται πάνω στο κάγκελο να φωνάξει, πάει ο αστυνομικός τον τραβάει κάτω, τον ρίχνει κάτω, πέφτει κάτω, το βλέπει ο Τζάγκερ φωνάξει «αφήστε το παιδί, αφήστε το παιδί», βρίζει τους αστυνομικούς, γίνεται χαμός. Δεν καταλαβαίνουν ότι τους έβρισε, αλλά βέβαια γίνεται ένα ξεσκήωμα, σχεδόν σπάει η

συναυλία στην μέση, ό,τι πήραμε, πήραμε», μας λέει.

Και εκεί που η διαδικασία της μουσικής αναζήτησης έχει αρχίσει, το πραξικόπημα ανακόπτει τα... σχέδια των νέων της εποχής. «Τα πράγματα αγριεύουν για τους νέους ανθρώπους. Δεν μπορείς να ντυθείς όπως θέλεις, πρέπει να είσαι κουρεμένος, πρέπει να είσαι «κώριος». Εκεί που εσύ ήθελες λίγο παραπάνω ανάσα, σου ερχόταν παραπάνω μέγκενη», εξηγεί ο Κ. Τουρνάς. Πήγα στον στρατό το 1969 και βγήκα το 1972. «Είχα ένα όνειρο αδιόρατο, αλλά σχηματισμένο την ίδια ώρα μαζί, πως η μουσική την οποία δεν φτιάχνουν για μένα, θα τη

φτιάξω εγώ. Και χωρίς να το ξέ-
ρω, μηχανικά, από τη μεγάλη μου
ανάγκη, έφτιαξα τα πρώτα μου
τραγουδία», λέει. Την άνοιξη του
1971, πριν ακόμα ολοκληρώσει τη
στρατιωτική του θητεία, ξεκινάει
πρόβες με τους «Poll». «Πήγαμε
για ακρόαση στον Νίκο Μαστο-
ράκη, προκειμένου να διαλέξει
μπάντα για συνδυασίες, τραγού-
δησα ένα τραγούδι εγώ και μου
λέει: «να σου πω, παίζε κιθάρα
αλλά καλύτερα μην τραγουδάς».
Και είχε και απόλυτο δίκιο ο άν-
θρωπος, διότι η δική μου φιλοδο-
ξία ήταν η μουσική».

Ούτε η ελληνική ροκ της εποχής «γλιτώσε» από το ψαλίδι της λογοκρισίας.

“ Προσπαθούσαμε να περνάμε τις απόψεις μας ανάμεσα στις γραμμές. Δεν μας σταμάτησαν τελικά ”

Μηνάς Παπάζογλου

Δημοσιογράφος

 εκίνησε το επάγγελμα του δημοσιογράφου το 1963, στην εφημερίδα «Νέα Γενιά» των «Νέων». Με υπεύθυνο τότε τον Ασπέρη Στάγκο, ο νεαρός Μηνάς Παπάζογλου είχε αναλάβει να καλύπτει τον τομέα της εκπαίδευσης και των φοιτητικών κινημάτων. Το μαλλί του ήταν κατακόκκινο, εκείνος... ανένταχτος στην Αριστερά και η εποχή γεμάτη προκλήσεις.

«Ήταν καλά τα παιδιά τότε. Πρώτα έβαζαν τον αγώνα και τον σύντροφο και μετά τον εαυτό τους», λέει σήμερα ο Μηνάς Παπάζογλου. Ο ίδιος ήταν -έτσι κι αλλιώς- κοντά στην ηλικία τους. Διασκέδασε μαζί τους στα ταβερνεϊά του κέντρου, στη Λυκαβηττού και τα Εξάρχεια, στην Πλάκα και την πλατεία Κλαυθμώνος.

«Το πραξικόπημα των συνταγματάρχων ήταν ένα χτύπημα μπαμπέσικο, ένα χτύπημα κάτω από

τη ζώνη για τη Δημοκρατία μας. Αμέσως όμως οργανωθήκαμε. Στις 19 Ιουνίου 2012, στην Αθήνα, πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνάντηση της «Νέας Γενιάς» με τίτλο «Οι νέοι και τα προβλήματα τους» βρήκαν αποκορύφωμα οι αγωνιζόμενοι δημοκρατικοί φοιτητές που προσπαθούσαν και για τη βελτίωση της εκπαίδευσης, αλλά και για τη δημοκρατία», μας λέει.

Σύντομα, ο Μηνάς Παπαζογλου θα ενταχθεί στο Πατριωτικό Μέτωπο. Η στήλη του κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία ακόμη δυσκολία κατά τη διάρκεια της 7ετίας: τη λογοκρισία. «Προσπαθήσαμε να περνάμε τις απόψεις μας ανάμεσα στις γραμμές. Οι λέξεις είχαν σημειολογία που μετέφεραν τα μηνύματα στον αναγνώστη, ξεφεύγοντας ταυτόχρονα από την τοπιπιδά τουνόνου. Δεν μας σταμάτησαν τελικά. Δεν θέλανε να ανοίξουν άλλα μέτωπα», τονίζει.

Παρά την προσπάθεια, ο φόβος κυριαρχούσε. «Λάμβανα απειλη-

τικά τηλεφωνήματα από παρακρατικούς. Πολύ συχνά δεν πήγαινα μόνος στο σπίτι. Με φιλοξενούσαν φίλοι. Αλλάζα αυτοκίνητα για να μην ξέρουν με ποιά κυκλοφορώ. Ήμουν σχετικά γνωστός και αποτελούσα στόχο... Κάποια στιγμή μάλιστα με είχαν πάρει στην Ασφάλεια και με ανέκριναν ο Μάλλιος και ο Μπάμπας για να μου σπάσουν τον τοαμπουκά», διηγείται. «Εμείς δεν είμαστε εδώ για τους φοιτητές, είμαστε εδώ για τον κομμουνισμό», μου είχε πει ο Μπάμπας», θυμάται. Όσο περνούσε ο καιρός και τα κινήματα φούντωναν, τόσο πιο λεπτή γίνονταν και η δουλειά του Παπάζογλου στα «Νέα». Στο γραφείο του έβρισκαν καταφύγιο κυνηγημένοι φοιτητές και ενταγμένοι σε κινήματα νέοι. «Βλέπαμε τον αναβρασμό. Από τους φοιτητές ξεκίνησε η αντίδραση, που πέρασε τελικά και στην κοινωνία».

Απέναντι στις κοπέλες με τις μακριές φούστες και τα ταγάρια που τραγουδούσαν τους (απαγορευμένους) θεοδωράκη και λοιζό, η χούντα ενέκρινε... ιέρειες με αρχαιοπρεπείς στολές και... κάνιστρα.

“Ανθρωποι αγράμματοι που δεν ήξεραν τι έλεγαν, μας κυβερνούσαν”

Οι εκλογές της βίας και νοθείας του '61 σε βάρος της Αριστεράς βύθισαν το ελληνικό πολιτικό σύστημα ξανά στην καταχνιά. Η νέα γενιά έβλεπαν το μελαγχολικό κράτος και θέλησαν να κάνουν κάτι άλλο. «Διεδικήσαμε με θράσος και θυμό το μερίδιο μας στην κοινωνία, με πρωτοβουλίες που παίρναμε μόνοι μας. Μια τέτοια συμβολή ήταν η δημιουργία του «Συλλόγου Φίλων Ελληνικής Μουσικής» που μέσα στην ομάδα την πρώτη ανήκα και εγώ. Αλλά ξεκίνησε από την αντίδραση μας στο ότι ήρθε ένα νέο παιδί από το Παρίσι, 34 ετών τότε, νέος κι αυτός που όμως η καταχνιά τον ανάγκασε να ξαναφύγει. Ήταν ο Μίκης Θεοδωράκης», διηγείται ο Παναγιώτης Κουνάδης.

Ο Θεοδωράκης είχε προσπαθήσει να παρουσιάσει τις μουσικές του και υπέστη τα δεινά στην περιοδεία με πέτρες στις συναυλίες

Παναγιώτης Κουνάδης

Συγγραφέας, μελετητής

του, με τραμπούκους που προσηλαστούσαν να τον δειρουν, με όλη αυτή τη φοβερή καταπίεση. Αποτέλεσμα, τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου να αποφασίσει να φύγει. «Και λέμε, γιατί να φύγει; Να ξανάρθει.

Και του στέλνουμε εκείνη την περίφημη επιστολή στην οποία δεν περιμέναμε καμία απάντηση. Ανέλπιστα, ο Θεοδωράκης -όπως δήλωσε αργότερα, αυτή η επιστολή του άλλαξε τη ζωή- σε λίγες μέρες, έρχεται πάλι στην Ελλάδα. Αυτή τη φορά, είχε συμπαρασταθεί πάρα πολλούς ανθρώπους από τον χώρο της νεολαίας, όλων των παρατάξεων, αλλά και ένα Σύλ-

λογο που τον βοήθησε να «εφαρμόσει» τη μουσική του στην πράξη με αλληπάλληλες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1962, το '63, το '64, το '65 και μετά», λέει.

Ταυτόχρονα, ο Σύλλογος Φίλων Ελληνικής Μουσικής μετατρέπεται σε ένα χώρο ελεύθερης δράσης νέων ανθρώπων, που έμελλε να αποτελέσει «φυτώριο» μουσικών, στιχουργών και τραγουδιστών τα επόμενα 30 χρόνια. Νέοι άνθρωποι χωρίς κανένα στήριγμα οικονομικό, μόνο με τις δικές τους εισφορές, χωρίς στήριξη επίσημου φορέα κατάφερναν να πραγματοποιούν εκδηλώσεις με 5.000 και 10.000 ανθρώπους σε στάδια, σε συμπαραστάση εργαζομένων και απεργών, όπως η μεγάλη απεργία του 1964 στο Περιστέρι.

«Είχαμε συμπαραστάτες Βέβαια και πολλούς πνευματικούς ανθρώπους. Τον Αλεξανδράκη, την Γεωργούλη και δεκάδες πρόσωπα από τον χώρο του Θεάτρου και του Κινηματογράφου».

Και κάπως έτσι, φτάσαμε στον Απρίλιο του 1967. «Η δικτατορία ήταν ένα σοκ. Ένα σοκ που ανέκοψε μια πορεία που είχε πάρει ένα δρόμο δημιουργικό. Ξαφνικά οι χουνταίοι, άνθρωποι αγράμματοι που δεν ήξεραν τι έλεγαν, μας κυβερνούσαν. Επικράτησαν τα σκυλοτράγουδα και τα δημοτικά κιτς. Ήθελαν το πολιτιστικό επίπεδο να παραμείνει χαμηλό, για να μας βάλουν στον γύψο, όπως έλεγαν. Ήταν ένας παραλογισμός φτιαγμένος στα εργαστήρια των Ηνωμένων Πολιτειών, των μυστικών υπηρεσιών πάντοτε. Ο σκοπός ήταν η ανακοπή αυτού του φαινομένου. Ενός φαινομένου που είχε πολλές διαστάσεις. Και πολιτικού και κοινωνικού και πολιτιστικού. Και βέβαια οικονομικού».

Επικράτησαν τα σκυλοτράγουδα και τα δημοτικά κιτς. Ήθελαν το πολιτιστικό επίπεδο να παραμείνει χαμηλό, για να μας βάλουν στον γύψο, όπως έλεγαν

Λόγοι κενοί, καθαρευουσιάνικες ρητορείες, η επικράτεια της βλακειάς και του ψεύδους

Σουζάνα Αντωνακάκη

Αρχιτέκτονας

Δύο περίπου χρόνια πριν από εκείνη την πικρή Ανοιξη της δικτατορίας του '67 συγκροτήσαμε με φίλους και συνεργάτες αρχιτέκτονες στην οδό Γιάννη Σταθά το «Α66 - Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής».

Στα χρόνια του '60, ελπιδοφόρα και δημιουργικά, σε όλα τα πεδία του πολιτισμού: τέχνη, μουσική, λογοτεχνία, θέατρο, κινηματογράφος, ένας αέρας συντροφικότητας μας έδινε κουράγιο και αισιοδοξία.

Νέοι τότε αρχιτέκτονες -είχαμε περάσει ένα διάστημα δουλεύοντας σε Τεχνικές Υπηρεσίες του Δημοσίου- αποφασίσαμε να ανοιχτούμε στα ρίσκα του ελεύθερου επαγγέλματος.

Με μεγάλη δόση ερασιτεχνισμού και εμπιστοσύνη στο μέλλον στρωθήκαμε στη δουλειά. Από την προσθήκη δωματίου μέχρι τα μεγάλης εμβέλειας θέματα των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών ανακαλύπταμε σε όλες τις κλίμακες την άρρηκτη σχέση του χώρου με το χρόνο, διερευνώντας επίμονα την ποίηση της αρχιτεκτονικής στην καθημερινή ζωή.

Η ομαδική δουλειά -ευλογία της αρχιτεκτονικής- μας χάριζε αξέχαστες ώρες χαράς και δημιουργικότητας, ενώ τα πρώτα αισιόδοξα μηνύματα -κάποιες διακρίσεις και βραβεία- στηρίζαν το έργο μας οικονομικά και ηθικά.

Οραματιστές δάσκαλοι και ικανοί αρχιτέκτονες, διαβάσματα και ταξίδια, διαμόρφωσαν ένα κλίμα υπευθυνότητας που μας οδήγησε στη συνειδητοποίηση ότι οφείλουμε να αντισταθούμε με το έργο μας στην εξάπλωση της εμπορευματοποίησης και στην υποβάθμιση του αστικού

και φυσικού περιβάλλοντος που προκάλεσε η βίαιη εισβολή του μεγάλου αριθμού.

Επιχειρήσαμε με επιμονή να ανατρέψουμε τα στερεότυπα της απλοϊκής ερμηνείας του κατοικείν μέσα στα στενά όρια της καθιερωμένης «ετοιμοπαράδοτης» κατοικίας της αντιπαροχής, αναγνωρίζοντας τις περιορισμένες δυνατότητες της μονοσήμαντης αρχιτεκτονικής παρέμβασης στο σύνολο του κοινωνικού γίγνεσθαι. Ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων (ο οποίος στηριζε τότε σταθερά τους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς καταπολεμώντας τις ύποπτες διαδικασίες της απευθείας ανάθεσης των μελετών) έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο με αναλύσεις και προτάσεις που κορυφώνονταν στα πανελλήνια συνέδρια με σημαντική απήχηση στα Μ.Μ.Ε.

Σ' αυτή τη γόνιμη περίοδο του αρχιτεκτονικού βίου μας, στην αρχή της οικογενειακής μας ζω-

τρόπους ζωής μέσα στη ζοφερή ατμόσφαιρα της καταπίεσης και του φόβου με την υπόκρουση του παραληρηματικού λόγου και τις υποδείξεις των εγκάθετων κυβερνώντων, οι οποίοι ως «παιδονόμοι» ανέλαβαν τη «συμμόρφωση» μας.

Λόγοι κενοί, καθαρευουσιάνικες ρητορείες, κωμικοτραγικά θεάματα, χλαμύδες, η επικράτεια του ψεύδους και της βλακειάς, το γούστο της εξουσίας και η εξουσία του γούστου.

Φίλοι αγαπημένοι, φυλακισμένοι, εξόριστοι ή περιπλανώμενοι, τα νέα για βασανιστήρια έφταναν από μυστικούς δρόμους. Η ασυδοσία στην οικοδομή εξαπλώθηκε, «ευνοϊκοί όροι δόμησης» έπληξαν τα προάστια και τις επαρχιακές πόλεις. Τα «κίνητρα» για την «ανάπτυξη» του τουρισμού και οι χαρισματικές δανειοδοτήσεις συντέλεσαν στην ανεπανόρθωτη καταστροφή μοναδικών πε-

Οραματιστές δάσκαλοι, διαβάσματα και ταξίδια μάς διαμόρφωσαν. Αυτά μας έδειξαν το δρόμο της αντίστασης

ής με δύο μικρά παιδιά και το Εργαστήριο στην κρίσιμη φάση της ίδρυσης του, ένα καίριο πλήγμα βρήκε τον τόπο μας, παραμονές των εκλογών του '67, μια αναπάντεχη ανατροπή κάθε προσδοκίας: η δικτατορία.

Με ποια αποθέματα ελπίδας να διαχειριστείς την περιφρούρηση της ιδιωτικής ζωής και την ταυτόχρονη άνθηση του δημόσιου βίου -προϋπόθεση κάθε αρχιτεκτονικής χειρωνακίας;

Με τι κουράγιο να προτείνεις

ριοχών. Πέρασαν 36 χρόνια από την εξέγερση του Πολυτεχνείου: Νοέμβριος 1973, τότε που το ήθος, η ομοψυχία, το κουράγιο και η τόλμη των νέων οδήγησαν τον τόπο στην έξοδο από την σκοτεινή επταετία. Πώς διαχειριστήκαμε μέχρι σήμερα το πολύτιμο δώρο της ελευθερίας; Οι επέτειοι ζωντανεύουν μνήμες, στοχασμό, ερωτηματικά, και ελπίδες.

Μέσα στον κίνδυνο και το θαύμα πλοίο διαρκείας η χώρα μου... Οδ. Ελύτης

Οι επιθεωρήσεις
έγιναν πιο... ευρηματικές,
για να ξεφύγουν
τον σκόπελο
της λογοκρισίας.

“ Αρχίσαμε να φοράμε χακί ρούχα και στρατιωτικά παντελόνια για αντι-μιλιτέρ λόγους ”

Στάθης Σταυρόπουλος

Σκιτσογράφος

Ο δάσκαλος της πρώτης δημοτικού στο σχολείο του Πύργου Ηλείας έκλαιγε την ώρα που ανακοίνωνε στους μαθητές του την επιβολή της δικτατορίας. Οι μικροσκοπικοί μαθητές της πρώτης δημοτικού, εκείνη την πρώτη μέρα δεν είχαν καταλάβει τι ακριβώς είχε συμβεί. Ο νυν σκιτσογράφος Στάθης Σταυρόπουλος συνειδητοποίησε λίγες μέρες αργότερα τι... εστί χούντα. Με τη μητέρα του πήγαινε κάθε μέρα φαγητό σε διαόκι στον θείο του το δικηγόρο που είχε φυλακίσει το καθεστώς...

«Ήμασταν παιδιά και την κακογουστιά της χούντας τη βιώσαμε στο σχολείο ως κάτι φυσιολογικό. Δεν καταλαβαίναμε το φασιστικό καθεστώς, γιατί δεν είχαμε μέτρο σύγκρισης. Την αυστηρότητα της χούντας τη συνειδητοποιήσαμε στο Λύκειο, όταν ο φιλόλογος πονηρά μας «περνούσε» να διαβάζουμε άλλα, «πονηρά» βιβλία που απαγορεύονταν, βιβλία του Ντοστογιέφσκι, του Καζαντζάκη, του Μυριβήλη και άλλων προοδευτικών συγγραφέων», λέει ο Στάθης

Σταυρόπουλος. Οι ανησυχίες των παιδιών του Πύργου, ως εφήβων πια, εκφράστηκαν ως πνεύμα αμφισβήτησης στο καθεστώς. Στην επαρχία, τα πράγματα είναι πάντα πιο δύσκολα, αφού τα μάτια της κοινωνίας τα νιώθεις πάνω σου να σε κατακρίνουν. «Ολα άλλαξαν όταν πέρασα στην Πάντειο. Μέσα σε μία νύχτα, άλλαξε και η εμφάνιση μου. Μαλλιά, μούσια... Και έπειτα, αυτό το αίσθημα ελευθερίας», θυμάται.

Στο υπόγειο της πλατείας Κολιάτσου, ο Στάθης διαδέχθηκε τον αδερφό του που μόλις τελείωνε το πανεπιστήμιο. «Από εκεί έζησα την εποχή των φοιτητικών κινημάτων. Αποφάσισα να ενταχθώ, γιατί άκουσα τραγούδια του Θεοδωράκη που μου άρεσαν. Παιζαμε έτσι κι αλλιώς κιθάρα στον Πύργο και αντιστεκόμενοι στον κομφορμισμό της εποχής, η αισθητική του σφιγμένου κοστουμιού δεν μας «έκανε», λέει. «Αρχίσαμε να φοράμε χακί ρούχα και στρατιωτικά παντελόνια για αντι-μιλιτέρ λόγους. Το τζάκετ σήμαινε την α-

ντίσταση μας στο καθεστώς. Πλάι στη μεγάλη φτώχεια, ο φοιτητής φορούσε το πουλόβερ που είχε, γιατί ενδεχομένως δεν είχε άλλο. Ήταν η εποχή που η αισθητική της μόδας δεν υπήρχε όπως είναι σήμερα. Μετρούσε μόνο το «ένας από εμάς», ένας μυστικός κώδικας που ολοκληρωνόταν από μη φανερά σημάδια ότι αποτελούσαμε συλλογικότητα», θυμάται.

Ο ερωτισμός, οι γνώσεις, η αντιπαράθεση, το σινεμά, τα τραγούδια, ο έρωτας. «Τότε τα γνωρίσαμε όλα αυτά. Τραγουδούσα πολύ στα ταβερνεία, αλλά ήμουν φάλτσος. Σιγά-σιγά έμαθα να «πιάνω» τον σωστό τόνο και να είμαι ανεκτός. Τα τραγούδια ως πράξη αντίστασης. Και οι συζητήσεις μας για έναν καλύτερο, δημοκρατικό κόσμο... Η γενιά του Πολυτεχνείου άλλωστε προσδιορίστηκε ως γενιά αργότερα. Εμείς τα κάναμε όλα αυτά αυθόρμητα, από μια εσωτερική μας ανάγκη να μιλήσουμε. Θυμάμαι πάντως ότι όποιος δεν ήταν Αριστερός δεν μπορούσε να έχει κοπέλα στο πανεπιστήμιο...», λέει χαρακτηριστικά.

Υπερθεάματα κακογουστιάς

ΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΩΝ ΔΙΕΣΤΡΑΜΜΕΝΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ

Ενα χρόνο μετά το πραξικόπημα η χούντα θέλησε να κάνει τα πρώτα της γενέθλια με μια πανηγυρική φιάστα στο Καλλιμάρμαρο. Ήταν η πρεμιέρα μιας απίστευτης σειράς κακόγουστων θεαμάτων που διήρκεσαν επτά χρόνια...

Στις 21 Απριλίου 1967, η Ελλάδα έπεσε στα χέρια μιας συμμορίας δευτεροκλασάτων στρατιωτικών, οι οποίοι όταν βρέθηκαν στην εξουσία και αφού καταρχάς εξασφάλισαν τα φέουδα που αντιστοιχούσαν στις φιλοδοξίες τους στη δημόσια ζωή της χώρας ή πήραν στην κατοχή τους εργασία που εγγυόνταν τη μελλοντική τους άνοδο, έπρεπε να εξασφαλίσουν παράλληλα τη λειτουργία του κράτους και της οικονομίας των οποίων μόλις είχαν υφαρπάξει τον έλεγχο.

Μια αρκετά συντονισμένη προσπάθεια εκ μέρους της χούντας να οργανωθεί όλη η δημόσια σφαίρα με βάση τις επιδιώξεις των συνταγματαρχών είχε ως στόχο αφενός τη χειραγώγηση μιας μερίδας πολιτών, αφετέρου την τρομοκρατία και σίγαση των όποιων επαναστατικών ή αντιφρονούντων πνευμάτων. Η προπαγανδιστική στρατηγική που ακολούθησαν με επικεφαλής τον

Γ. Γεωργαλά, υπεύθυνο για την προώθηση της χουντικής ιδεολογίας καθ' όλη τη διάρκεια της επταετίας, αντανακλά παράλληλα τα χαρακτηριστικά σημεία που εκφράζουν την ίδια την αισθητική της χούντας, η κουλτούρα της οποίας είχε τις ρίζες της στο κοινωνικό και πολιτικό παρελθόν της Ελλάδας όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά τον Εμφύλιο πόλεμο.

ΤΑ ΦΘΗΝΑ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΑ

Η υφή του στρατιωτικού καθεστώτος των συνταγματαρχών είχε τις ρίζες της στην περίοδο 1941-67. Ο εσωτερικός διχασμός, η ανασφάλεια και η πολιτική και κοινωνική ανεπάρκεια της ελληνικής άρχουσας τάξης είχαν συντελέσει στην υπερδιόγκωση της σημασίας των Ενόπλων Δυνάμεων στην πολιτική ζω-

ή και εν συνεχεία στην πολιτικοποίηση τους. Η απειλή του «κομμουνιστικού κινδύνου», που έλαβε πραγματική υπόσταση την περίοδο της Κατοχής και μετέπειτα του Εμφυλίου, αποτέλεσε τη βάση ενός ιδεολογικού οικοδομήματος, πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η χούντα των Συνταγματαρχών, αναπαράγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ιδεολογία του Δεξιού συντηρητικού και αυταρχικού κράτους, παρά τις διαφορετικές κοινωνικές καταβολές.

Η δικτατορία επομένως δεν αποτέλεσε μια τομή στη μεταπολεμική ιδεολογική συνέχεια, αλλά μια συνεπή αναπαραγωγή του αντικομμουνιστικού λόγου της δεξιάς, που είχε φροντίσει να τηρήσει στο θέμα του κομμουνισμού από τις πλέον πολύ σκληρές στάσεις, η οποία μάλιστα εντάθηκε και με τον Εμφύλιο πόλεμο, κατά τη διάρκεια του οποίου έγιναν αποδεκτά και νομιμοποιήθηκαν δείγματα παραβίασης των

Φαντάροι στην υπηρεσία
του χουντο-χόλγουντ.
Μια πιο προσεκτική ματιά
στα πρόσωπά τους δείχνει
πόσο το διασκεδάζαν.

1. Αρχαιοπρέπεια, κλέος και κιτς μπλέκονταν σε μια γιορτή που πρωταγωνιστούσαν φαντάροι... 2. Σε κάθε έκφανση της καθημερινότητας, το «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» υπηρετείτο από το καθεστώς. 3. Η... μεταμόρφωση σε αρχαίους Έλληνες, ανδρειωμένους, έφτανε συχνά στο σημείο γελοιοποίησης.

κανόνων του πολέμου μέσω της αναγωγής των εχθρών σε υπανθρώπους. Από την άλλη το αντικομμουνιστικό ιδεολογικό υπόβαθρο του καθεστώτος θα ενισχυόταν και από τις ενυπάρχουσες εθνοκεντρικές ή καλύτερα ελληνοχριστιανικές βάσεις, όπως αυτές είχαν συγκροτηθεί επί δικτατορίας Ιωάννη Μεταξά.

Ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός περιέκλειε τις χριστιανικές αξίες, όπως τη θεοσεβεία, τη φιλοπατρία, τον σεβασμό προς την παράδοση, την κοινωνική δικαιοσύνη, ενώ παράλληλα οριζόταν ως το πολιτικό αντίθετο του κομμουνισμού και ειδικότερα του μίσους και του φανατισμού.

Η προπαγάνδα λοιπόν των συνταγματάρχων επενδύθηκε με στοιχεία από το συγκεκριμένο ιστορικό παρελθόν, τα οποία προσπάθησε να προωθήσει με διάφορες μεθόδους, κυρίως δε με φθηνά υποκατάστατα κουλτούρας.

ΤΑ ΔΥΟ ΤΡΙΠΤΥΧΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ

Ενα χρόνο μετά το πραξικόπημα, στις 28 Απριλίου 1968, η χούντα θα γιορτάσει τα πρώτα της γενέθλια με μια πανηγυρική φιέστα που οργανώθηκε στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Υπήρξε η πρώτη περίπτωση μαζικού θεάματος, στην οποία πρωταγωνίστησε πλήθος καλλιτεχνών προς εξύμνηση της «Επαναστάσεως της 21ης Απριλίου». Η εν λόγω εκδήλωση προς τιμήν του πραξικοπήματος αποτέλεσε αφενός την προεμένα σε αυτό το είδος σόου που έμελλε να επαναληφθούν τα επόμενα χρόνια, αφετέρου την αποκορύφωση του πολιτιστικού και ιδεολογικού κιτς στην Ελλάδα.

Κατά σύμπτωση, η πρώτη αυτή επέτειος της χούντας συνέπεσε με το Πάσχα, γεγονός που οδήγησε στη μετάθεση των επίσημων εορτασμών μια εβδομάδα αργότερα, ενώ παράλληλα

παρέσχε τη δυνατότητα στους ηγέτες του καθεστώτος να προπαγανδίσουν την ταύτιση της χριστιανικής ανάστασης με την «Επανάσταση της 21ης Απριλίου». Το κυρίαρχο σύνθημα ήταν ότι «μαζί με την Ανάστασιν εορτάζεται η Ανάστασις της Ελλάδος». Το δε τρίπτυχο «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια», σε συνδυασμό με το επίσης τριπλό ιδεολογικό πρόταγμα «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών», που παρουσίασε ο Παπαδόπουλος στη Θεσσαλονίκη, θα αποτελέσουν εφεξής τα ελληνοχριστιανικά λάβαρα της χούντας και τους ιδεολογικούς πυλώνες του καθεστώτος μαζί με μία στείρα προγονοπληξία και αρχαιολατρία.

Ο πολιτικός άλλωστε λόγος του Παπαδόπουλου, που αναπαριστά το μεταξικό και εμφυλιακό-μετεμφυλιακό ιδεολογικό οικοδόμημα, ο πομπώδης ελληνοχριστιανισμός, η αρχαιολαγνεία μέχρι... μανίας, η συνεχής επίκληση των ηρώων του '21 και του '40 και της ελληνικής ιστορίας -με όρους κατα-

χρηστικούς και με επιλεκτικά διαστρεβλωμένη χρήση της υπέρ της χούντας-βρήκαν την απόλυτη έκφραση τους στα κρατικά θεάματα και τις εκδηλώσεις μαζικού περιεχομένου που θα φροντίσει το καθεστώς να οργανώνει καθ' όλη τη διάρκεια της σύντομης ζωής του μέσα στο πλαίσιο της προπαγανδιστικής εκστρατείας του.

ΦΑΣΙΣΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΜΠΝΕΥΣΗΣ

Οι γιορτές πολεμικής αρετής και οι επέτειοι των εθνικών επαναστάσεων κατά την περίοδο της χούντας έχουν τις ρίζες τους σε θεάματα που προϋπήρξαν αυτής. Μόνο που τώρα στο πρόγραμμα αυτών των εορτών θα προσετίθεντο ορισμένα νέα στοιχεία, που ήταν έμπλεα των ελληνοχριστιανικών και αντικομμουνιστικών ιδεωδών που πρόσβεναν οι συνταγματάρχες.

Η πρώτη επέτειος της χούντας συνέπεσε με το Πάσχα. Οι συνταγματάρχες συνέδεσαν την Ανάσταση με την «Ανάστασιν της Ελλάδος»

Η σημασία που απέδιδαν σε αυτές τις εκδηλώσεις αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα με σκοπό την προώθηση της ιδεολογίας τους είναι γνωστή, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Γερμανίας του Μεσοπολέμου.

Η Γερμανία λοιπόν, με την ίδρυση του υπουργείου Προπαγάνδας στις 13 Μαρτίου του 1933 και επικεφαλής τον Goebbels ήταν υπεύθυνη για την τέλεα και μνημειώδη οργάνωση μαζικών εκδηλώσεων και θεαμάτων με παρελάσεις και λαμπαδηφορίες, που συνοδεύονταν από τον μεγάλο ενθουσιασμό του

συγκεντρωμένου κάθε φορά πλήθους. Οι πρώτες μαζικές εκδηλώσεις και παρελάσεις του ναζιστικού καθεστώτος οργανώθηκαν την 1η Μαΐου 1933 προς τιμήν... της εργατικής Πρωτομαγιάς.

Λίγο αργότερα οι ναζί διέλυσαν τα εργατικά συνδικάτα. Η προπαγάνδα υπέρ του ναζισμού μέσω της οργάνωσης θεαμάτων μαζικού χαρακτήρα πήρε σάρκα και οστά στους μεγαλοπρεπείς Ολυμπιακούς Αγώνες του Βερολίνου το 1936, που διοργάνωσε η χιτλερική δικτατορία για να δοξάσει τον ναζισμό. Προ του Χίτλερ, έστω και σε μικρότερη κλίμακα, ο Μουσολίνι με μεγαλειώδεις λαϊκές συγκεντρώσεις, θέλησε να δείξει στον κόσμο ότι το καθεστώς του είχε την ικανότητα να κινητοποιεί τις μάζες. Κάθε χρόνο η επέτειος της «πορείας προς τη Ρώμη» μετά την οποία τρομοκρατημένος ο Βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ ανακήρυξε στα 1922 τον Μουσολίνι πρωθυπουργό, συγκεντρώνει δεκάδες χιλιάδες Ιταλούς στην ιταλική πρωτεύουσα.

Στην Ελλάδα, η δικτατορία Μεταξά θα ασχοληθεί ιδιαίτερα με την ανάπτυξη της στρατιωτικής συνείδησης της νεολαίας και θα χρησιμοποιήσει γιορτές και παρελάσεις ως όργανα για την επίτευξη των σκοπών της.

Το φασιστικό μοντέλο που θαύμαζε ο μεσοπολεμικός δικτάτορας προέβλεπε κάθετη στρατιωτική οργάνωση της νεολαίας και έδινε ιδιαίτερο βάρος στις «γυμναστικές επιδείξεις», στις «παράταξεις», στις «παρελάσεις» και στις «λαμπαδηφορίες». Εθνικές γιορτές, πανελλήνιες και τοπικές, διοργανώνονταν από το καθεστώς και απέβλεπαν στη διατήρηση της σχέσης με το παρελθόν της ελληνικής φυλής και στην αναζωπύρωση του ηρωικού πνεύματος και της θρησκευτικής πίστης.

Τον βασικό ρόλο κρατούσαν καταρχήν οι παρελάσεις από τον στρατό και την ΕΟΝ με την οργανωμένη αρκετές φορές συμμετοχή του κόσμου στα στάδια, η οποία απέβλεπε στο να αποκτηθεί, μέσω του τελετουργικού, η εμπιστοσύνη του λαού στους εκπροσώπους του κράτους, χωρίς ωστόσο η ελληνική μίμηση να φτάσει το μέγεθος της επιβλητικότητας των αντίστοιχων φασιστικών και ναζιστικών συγκεντρώσεων.

1

2

3

1. Οι γιορτές της **πολεμικής αρετής** και οι επέτειοι των εθνικών επαναστάσεων την περίοδο της χούντας έχουν βαθιά τις ρίζες τους σε θεάματα που προϋπήρχαν της δικτατορίας των συνταγματαρχών μόνο που τώρα θα προσετίθεντο ορισμένα νέα στοιχεία στο πρόγραμμα αυτών των εορτών, έμπλεων των ελληνοχριστιανικών και αντικομμουνιστικών ιδανικών που υποστήριζε η χούντα.

2. Στις γιορτές συμμετείχαν όλα τα σχολεία υποχρεωτικά. Κατά την πρώτη επέτειο της «Επανάστασης» της 21 ης Απριλίου, οι μαθητές Βρήκαν έναν τρόπο να κοροϊδίσουν τον πρωθυπουργό Παπαδόπουλο, ο οποίος θέλησε να εκφωνήσει λόγο.

3.. Ούτε καρφίτσα δεν ήθελαν να πέφτει στο Καλλιμάρμαρο. Γι' αυτό και ακολουθούσε πλούσιο λαϊκό πρόγραμμα...

4. Οι συνταγματάρχες προσπαθούσαν να συμπεριλάβουν τους πάντες στις γιορτές τους. Οι αγρότες ήταν από τις βασικές κατηγορίες πληθυσμού που ήθελαν να εντυπωσιάσουν.

4

Η 21Η ΑΠΡΙΛΙΟΥ ΩΣ «ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ»

Το μήνυμα του δικτάτορα και πρωθυπουργού της χώρας Γεωργίου Παπαδόπουλου για την πρώτη επέτειο (21η Απριλίου 1968), της «Εθνικής Επανάστασως», όπως τυπώθηκε στον υπό καθεστώς λογοκρισίας ημερήσιο Τύπο εξέφραζε σαφέστατα την πρόθεση της χούντας να νομιμοποιήσει στη συνείδηση του ελληνικού λαού τη δικτατορία, η οποία αρχικά εμφανίστηκε ως λύση εκτάκτου ανάγκης σκόπευε όμως να παραμείνει στην εξουσία έως ότου ο ελληνικός λαός εκπαιδευόταν κατάλληλα και αφομοιώσει «γνήσιους δημοκρατικούς θεσμούς», μιας και στο παρελθόν είχε «αποτύχει να πολιτευθεί δημοκρατικά».

Καθώς λοιπόν το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου είχε ήδη βαφτιστεί διά στόματος Γεωργίου Παπαδόπουλου «Επανάσταση», η χρονική σύμπτωση του Πάσχα με την 1η επέτειο της χούντας έδωσε την αφορμή στους ηγέτες της χούντας να προβούν στην προπαγανδιστική ταύτιση της χριστιανικής Ανάστασης με τη... δεύτερη παλιγγενεσία του Έθνους, την «Επανάσταση της 21ης Απριλίου», που σύμφωνα με τις εξαγγελίες τους υπήρξε ορόσημο στην ιστορία του Ελληνισμού και απάλλαξε τον ελληνικό λαό από τους κομμουνιστές και τους συνοδοιπόρους τους το 1967. Στο Παναθηναϊκό Στάδιο λοιπόν την Κυριακή του Πάσχα, 28ης Απριλίου 1968 η χούντα φιλοξένησε την πρώτη πανηγυρική φιέστα με την οποία θα έκλειναν οι εορταστικές εκδηλώσεις της «Επανάστασως». Οι εφημερίδες της εποχής γράφουν σχεδόν πανομοιότυπα ολοσέλιδα αφιερώματα στην ειδική αυτή εκδήλωση: «Η έναρξη της γιορτής έγινε δι' ελικοπτέρου, από το οποίο κατήλθε στο κέντρο του Σταδίου αλεξιπτωτιστής που έφερε το «αναμνηστικό λάβαρο της Επανάστασως». Ο αλεξιπτωτιστής υπό τας επευφημίας χιλιάδων λαού που είχαν πλημμυρίσει το Στάδιον, ανάρτησε το λάβαρο εις το κέντρον του Σταδίου επί ειδικού ιστού. Ακολούθως ο αλεξιπτωτιστής μετέβη εις τας κερκίδας των επισήμων και παρέδωκεν έτερον λάβαρο, παρόμοιον, αλλά μικρότερον

διαστάσεων εις τον πρόεδρον της κυβερνήσεως κ. Γ. Παπαδόπουλον, ενώ η χορωδία της ΕΛΣ ήρχισε αποδίδουσα το θούριον «Απρίλης».

Το ειδικό αυτό εμβατήριο, που αποτέλεσε τον ύμνο για την 21η Απριλίου συνετέθη αποκλειστικά για την επετειακή αυτή εκδήλωση και προέκυψε κατόπιν διαγωνισμού που είχαν προκηρύξει οι δικτάτορες ήδη από το φθινόπωρο του 1968. Είχε ως εξής: «Μέσα στ' Απρίλη τη γιορτή, το μέλλον χτίζει η νιότη αγκαλισμένη, δυνατή, μ' εργάτη, αγρότη, φοιτητή και πρώτο το στρατιώτη (δισ) / Τραγουδι αγάπης αντηχεί, γελούν όλα τα χείλη και σμίγουν μέσα στη ψυχή, του Εικοσιένα η εποχή και η Εικοσιμία τ' Α-

Η έναρξις της εορτής έγινε δι' ελικοπτέρου. Στο κέντρον του Σταδίου κα- τήλθε αλεξιπτωτιστής φέ- ρων το «αναμνηστικό λάβα- ρο της Επανάστασως»

πρίλη (δισ) / Μέσ' τις καρδιές μπαίνει η ζέση του Απριλίου η λιακάδα κι έχουν στα στήθια μας κλεισθεί θρησκεία, οικογένεια και πάνω απ' όλα η Ελλάδα (δισ). Υστερα από τον ύμνο της 21ης Απριλίου ακολούθησε, όπως χαρακτηριστικά διαβάζουμε στον ημερήσιο Τύπο: «Η παρέλασις των ενόπλων δυνάμεων και των αντιπροσωπειών εκ των διαφόρων διαμερισμάτων της χώρας, τα μέλη των οποίων έφερον εθνικάς τοπικάς ενδυμασίας.

Της παρέλασως προηγείτο η φιλαρμονική του δήμου Αθηναίων, οι άνδρες της οποίας έφερον επί του στήθους των ταινίαν με την φράσιν "21η Απριλίου". Ενώ ο εκφωνητής ανήγγειλε: "... Αυτή την στιγμήν εισέρχονται αι ένοπλα δυνάμεις: ο Στρατός μας, το Ναυτικό μας, η Αεροπορία μας και τα Σώματα Ασφαλείας. Οι αναίμακτοι δημιουργοί μιας νέας ζωής, μιας νέας ευτυχισμένης Ελλάδος, που γεννήθηκε την 21η Απριλίου 1967"». Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στην Απογευματινή (29/4/68) ότι η παρέλαση των Ενόπλων Δυνάμεων, των

Σωμάτων Ασφαλείας και των συγκροτημάτων της ελληνικής επαρχίας, ενθουσίασε ιδιαίτερα το πλήθος, το οποίο ξεσπούσε αδιάκοπα σε ζητωκραυγές. Τότε τέσσερις σαλπικτές έδωσαν το σύνθημα της προσοχής και ακολούθως ο πρόεδρος της κυβερνήσεως απηύθυνε χαιρετισμό. «Αι ζητωκραυγαί και η φρενίτις ενθουσιασμού με την οποίαν το συγκεντρωθέν πλήθος υπεδέχθη τον χαιρετισμόν του κ. πρωθυπουργού, απετέλεσαν σαφή διαβεβαίωσίν του, ότι ο ελληνικός λαός ανενέωσεν επί τη συμπληρώσει του πρώτου έτους από της ιστορικής Επανάστασως, την απέραντον εμπιστοσύνην του προς τους πρωτεργάτας αυτής, την εθνικήν κυβέρνησιν». Ακολούθησε εορταστικό πρόγραμμα από πλήθος καλλιτεχνών, πυροτεχνήματα και χορούς.

ΑΛΛΕΣ ΕΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ

Οι γιορτές όμως και οι πανηγύρεις για την πρώτη επέτειο του πραξικοπήματος δεν είχαν τέλος. Ετσι, ειδικός εορτασμός της «Εθνικής Επανάστασως» διοργανώθηκε στο Στάδιο στις 10/06/68, με πρωτοβουλία του δημάρχου Αθηναίων Δημητρίου Ρίτσου, το περιεχόμενο της οποίας απευθυνόταν στη σπουδάζουσα νεολαία, η παρουσία της οποίας ήταν Βεβαίως υποχρεωτική.

Ολες οι επόμενες επέτειοι της «Εθνικής Επανάστασως» θα ακολουθήσουν σχεδόν το ίδιο μοτίβο. Κατά τον ίδιο τρόπο λοιπόν και η δεύτερη επέτειος του πραξικοπήματος θα εορταζόταν στο Καλλιμάρμαρο, η οποία «οργανωθείσα υπό του δήμου Αθηναίων» δεν περιλάμβανε μόνο τις στρατιωτικές επιδείξεις, τους εθνικούς χορούς και τα συμβολικά εθνικά ιστορικά άρματα, αλλά και «ελαφρολαϊκό» πρόγραμμα.

Το Παναθηναϊκό Στάδιο λοιπόν θα αποτελούσε εφεξής το ορμητήριο για την αποκορύφωση της αισθητικής παρακμής της επταετίας καθώς ανά καιρούς η χούντα άλλοτε θα γιόρταζε εκεί την προαναφερθείσα επέτειο του πραξικοπήματος της, άλλοτε θα έκανε φιέστες για την «Πολεμική Αρετή» των Ελλήνων και άλλοτε θα διοργάνω-

νε την «Πολιτιστική Ολυμπιάδα». Η δε τελευταία εκδήλωση αποτελούσε έναν διεθνή διαγωνισμό τραγουδιού, υπό την καθοδήγηση του Γ. Οικονομίδη, ο οποίος σε συνεργασία με τους συνταγματάρχες θα υπηρετούσε την ελληνική μουσική στοχεύοντας στην προβολή του καθεστώτος στο εξωτερικό και στη διάσωση του «μαραζωμένου ελαφρού τραγουδιού».

ΤΟ ΟΡΓΙΟ ΤΗΣ ΚΑΚΟΓΟΥΣΤΙΑΣ

Αλησμόνητες για τη φοβερή κακογουστιά τους και βαθιά χαραγμένες στη μνήμη θα μείνουν οι εκδηλώσεις που έλαβαν χώρα στο Παναθηναϊκό Στάδιο για να τιμήσουν την «Πολεμική Αρετή» των Ελλήνων. Η πρώτη σχετική εκδήλωση πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1968 προς τιμήν της συντριβής του «συμμοριτισμού» στο Βίτσι την 29η Αυγούστου στο Βίτσι και τον Γράμμο. Σε εκείνη τη βραδιά εθνικής ανάτασης η ιστορία χιλιάδων ετών της Ελλάδος παρήλασε, φρικτά παραποιημένη, μπροστά στα έκπληκτα μάτια των θεατών.

Το Στάδιο, έχοντας μετατραπεί σε μια άθλια καρικατούρα του Κολοσσαίου φιλοξένησε πλήθος φαντάρων, ηθοποιών και κομπάρσων σε αλλόκοτους ιστορικούς συνειρμούς: Περικλήδες, Μεγαλέξανδροι, Βυζαντινοί πολέμαρχοι και πολεμιστές του '21 και του '40. Πολεμιστές της κλασικής αρχαιότητας, έρρειες και εδζωνοί πάνω σε γύψινα άρματα, τοποθετημένοι πλάι στους μοτοσικλετιστές της Ελληνικής Βασιλικής Αεροπορίας, οι οποίοι συνόδευαν άλλοτε κάποιον εικονικό Δούρειο Ιππο και άλλοτε το πολεμικό Αβέρωφ προβαίνοντας παράλληλα σε ακροβατικά πάνω στις μηχανές τους. Η απόλυτη αίσθηση του τοίρκου ή έστω μιας μαζικής αποκριάτικης συγκέντρωσης όπου οι παρευρισκόμενοι ήταν ενδεδυμένοι με στρατιωτικές στολές.

Και υπήρχαν ακόμη αναπαραστάσεις μαχών εμπνευσμένες από το ύψος εθνικής γιορτής σε δημοτικό σχολείο και εφέ φηγνύ χολιγουντιανού φιλμ εποχής με ναύτες και φαντάρους που είχαν ντυθεί αρχαίοι Αθηναίοι, Σπαρτιάτες, Μακεδό-

1. «Αποκορύφωμα αισθητικής παρακμής», «φρασκοκωμωδίες», «απριλιανά ταρατίζουμ», «κακόγουστες φιέστες», «φασιστικές φιέστες», «περιοδεύον πολιτιστικό τοίρκο» και άλλοι παρόμοιοι τύπου χαρακτηρισμοί έχουν χρησιμοποιηθεί για το αισθητικό κομμάτι των εκδηλώσεων που οργάνωνε η χούντα. 2. Και η ένδοξη Ναυτιλία μέρος της μεγάλης γιορτής υπέρ της «Επανάστασης». 3. Η δικτατορία προέβαινε στην προπαγανδιστική χρήση της ιστορίας ως διδασκαλίας για την υπέρβαση της «λήθης» και τη μεταβίβαση της εθνικής μνήμης στις νεότερες γενιές ώστε να αποφευχθεί η διολίσθηση στον κομμουνισμό.

**«Μέσα στ' Απρίλη τη
γιορτή, το μέλλον χτίζει
η νιότη αγκαλιασμένη,
δυνατή, μ'εργάτη, αγρότη,
φοιτητή και πρώτο
το στρατιώτη» (δics)**

ΥΜΝΟΣ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ

νες και Κρητικοί. Εφισποί όλοι τους να μάχονται εναντίον Αράβων, Τούρκων, Ιταλών, Βορειοκορεατών, κομμουνιστοσυμμοριτών. Ήταν ένα θέαμα αντάξιο της δικτατορίας, συνώνυμο του πολιτικού και ιδεολογικού κιτς που γνώρισε τότε την αποκορύφωση του στην Ελλάδα. Στον χαιρετισμό που απηύθυνε εκείνο το βράδυ στο Στάδιο ο πρόεδρος

της κυβέρνησης θα ανέφερε μεταξύ άλλων:

«Ο Έλλην μαχητής υπήρξε αδάμαστος φρουρός του ελληνικού πολιτισμού από τον Τρωϊκόν πόλεμον, τον Μαραθώνα, τη Σαλαμίνα, τις Θερμοπύλες, τον Μέγαν Αλέξανδρον, την Βυζαντινή Αυτοκρατορίαν, την Επανάστασιν του '21, τον Μακεδονικό Αγώνα, τους απελευθερωτικούς πολέμους του 1912-20, την Μικράν Ασίαν, το ΟΧΙ, την εθνικήν αντίστασιν και μέχρι την νικηφόρον μάχην του Γράμμου-Βίτσι, αποτελούν όλα αυτά απόδειξις του απαράμικτου αγωνιστικού ήθους της ελληνικής ψυχής [...]

Δεν υπάρχει στιγμή χωρίς αγώνα για την επιβίωσιν των Ελλήνων. Δεν υπάρχει στιγμή χωρίς θυσίες και ηρωισμό από τις Θερμοπύλες μέχρι τον Γράμμο».

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΑΧΤΑΡΜΑΣ

Οι γιορτές αυτές, όπως διαπίστωσα στην έρευνά μου σε εφημερίδες της εποχής (ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένους τίτλους Εστία 19/04/70: «Μεγαλειώδεις εκδηλώσεις επί τη τρίτη επετείο της Επανάστασως», Ελεύθερος Κόσμος 20/04/72: «Σήμερα και αύριο Λαμπρά! εορταστικοί εκδηλώσεις δια την 5η επέτειον») εξακολούθησαν να πραγματοποιούνται μέχρι... τέλους. Η προώθηση τους γινόταν όχι μόνο μέσω του ημερήσιου Τύπου, αλλά και των ελληνικών επίκαιρων και επικαιροτήτων. Η δομή των συγκεκριμένων εκδηλώσεων και το πρόγραμμα τους ήταν λίγο έως πολύ το ίδιο και το αυτό: οι αναπαραστάσεις μαχών ακολουθούσαν με την ίδια σειρά

όλες τις μάχες των αρχαίων Ελλήνων μέχρι και το ΟΧΙ, απλά προστίθεντο κάθε χρόνο όλο και περισσότεροι κομπάρσοι ώστε το θέαμα να θυμίζει κάτι από χολιγουντιανή υπερπαραγωγή.

Από τα παραπάνω στοιχεία γίνεται κατανοητό ότι εξ ορισμού η γιορτή της «Πολεμικής Αρετής» ήταν μια υπέροχη ευκαιρία να προπαγανδιστούν οι θέσεις της χούντας και να προσφερθεί ένα εντυπωσιακό θέαμα σης μάζες. Αλλωστε, η ίδια η δομή της γιορτής σκόπευε στην επίδειξη δύναμης και στην εδραίωση της επιχειρηματολογίας περί ελληνοχριστιανοσύνης και ανωτερότητας των Ελλήνων. Όσο για τις αισθητικές επιλογές των διοργανωτών-υπευθύνων προπαγάνδας δε, αυτές ήταν λιαν επεικώς ατυχείς. Παρά τις απέλπιδες απόπειρες της να πείσει τον ελληνικό λαό, η προ-

παγανδιστική εκστρατεία της χούντας υπήρξε αναποτελεσματική. Οι καιροί ήταν πλέον διαφορετικοί. Νέα πολιτιστικά πρότυπα, απόρροια μιας διεκδίκησης των νέων για προσωπική και κοινωνική αυτονομία, είχαν αρχίσει να παρεισφρύνουν στην ελληνική κοινωνία των τελών της δεκαετίας του '60 με αποτέλεσμα το όραμα του Παπαδόπουλου για μια Ελλάδα προσκολλημένη στο παρελθόν και στην πίστη στην ανωτερότητα της ελληνικής φυλής να δείχνει ξεπερασμένο, οι δε εκδηλώσεις του πολιτισμικά εκτροχιασμένες.

Δημοσίευση μέρους της μεταπτυχιακής εργασίας της Στ. Πούτου, με τίτλο «Κρατικό Θέμα και Προπαγάνδα την περίοδο της δικτατορίας 1967-74. Το παράδειγμα των μαζικών θεαμάτων» για το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Πολιτική Επιστήμη και Κοινωνιολογία»

Ανατομία ενός εγκλήματος αισθητικής

ΔΥΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΙ ΕΞΗΓΟΥΝ ΤΟΥΣ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ

Το χουντικό ανοσιούργημα είχε τη δική του απλή συνταγή:
Ανεμείγνυε ετερόκλητα πολιτισμικά σύμβολα, άθροιζε τη φτώχεια
με το μεγαλείο, το ταπεινό με το μεγαλειώδες, το παλιό με το σύγχρονο.
Το αποτέλεσμα έμεινε εφιαλτικά αξέχαστο.

Στις 21 Απριλίου του 1967, η Ελλάδα βρέθηκε ξαφνικά υπό το καθεστώς των συνταγματαρχών της χούντας. Η αισθητική των δευτεροκλασάτων στρατιωτικών, εμπνευστών του «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών», θέλησε να ανατρέψει την κουλτούρα και την πολιτιστική δυναμική που είχε μέχρι τότε διαμορφώσει η ανατρεπτική και γόνιμη δεκαετία του '60. Ο βαθύς συντηρητισμός των «καρabanάδων» που είχαν αναλάβει την εξουσία, αλλά και η έλλειψη κάθε κουλτούρας, καλλιέργειας και μόρφωσης τους οδήγησε στην υιοθέτηση μιας σειράς γελοίων επιλογών, από τη χρήση της καθαρεύουσας μέχρι... τα σύμβολα και τις τελετές της ελληνικής φυλής.

Ως αυταρχικό καθεστώς, η χούντα θέλησε να εκμεταλλευτεί κάθε μέσο για τη χειραγώγηση του ελληνικού λαού.

Σύμφωνα με τον Αγγλο καθηγητή Philip Taylor, «η προπαγάνδα υπήρξε πάντοτε ένα πρόσθετο εργαλείο στο οπλοστάσιο της εξουσίας, ένα ψυχολογικό εργαλείο που έχει σχεδιαστεί συνειδητά για να εξυπηρετήσει είτε άμεσα είτε έμμεσα τα ενδιαφέροντα των προπαγανδιστών και των πολιτικών τους αρχηγών και ο στόχος της είναι να πείσει αυτούς στους οποίους απευθύνεται ότι υπάρχει μία μόνο αξιόλογη άποψη και να εξαλείψει όλες τις άλλες δυνατότητες επιλογής».

Ήταν απολύτως φυσικό και στην περίπτωση της ελληνικής πραγματικότητας της περιόδου της δικτατορίας των συνταγματαρχών να βρήκε την απόλυτη έκφραση της στο πρόσωπο των πολιτικών-στρατιωτικών ταγών της, που κατέβαλαν απέλπιδες-εντέλει-προσπάθειες να νομιμοποιηθούν μέσω αυτής στη συνείδηση του ελληνικού λαού.

Ενώ όμως τα αυταρχικά καθεστώτα συνήθως φροντίζουν με τα φθηνά υποκατάστατα αισθητικής να κρατούν τις μάζες σε κατάσταση νάρκης δείχνοντας ανοχή σε «ουδέτερες» εκδηλώσεις, η δικτατορία της 21ης Απριλίου άσκησε ασφυκτικό έλεγχο ολοκληρωτικού χαρακτήρα στην πολιτιστική παραγωγή, ενώ άλλοτε έδειξε επιδεικτική ανοχή, με στόχο τη συγκρότηση μιας ελεγχόμενης δημόσιας σφαίρας και την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συρρίκνωση του διαλόγου της.

Για τον σκοπό αυτόν ενθάρρυνε και υπήρξε υπεύθυνη για την παραγωγή πνευματικών εκδηλώσεων χαμηλού επιπέδου σε βάρος της τέχνης, επιστρατεύοντας υποσχέσεις δηλαδή καλλιτεχνικών βραβείων για καλλιτέχνες της εποχής μεγαλύτερου ή μικρότερου Βεληνεκούς.

Το πουλί- «φρουρός
της Ελλάδος» ήταν άμεσα
συνυφασμένο με την αισθητική
που θέλησε να επιβάλει η
χούντα. Μέσα από την επιλογή
πνευματικών εκδηλώσεων
χαμηλού επιπέδου σε βάρος
της τέχνης, οι συνταγματάρχες
ήθελαν να τονίσουν το εθνικό
φρόνημα των Ελλήνων.

21^Η ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Ο ΦΡΟΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ήταν κιτς η αισθητική της χούντας ή όχι; Οι ειδικοί διαφωνούν.

Από τη μία, ο ιστορικός τέχνης, λέκτορας του πανεπιστημίου Αθηνών, Μάνος Στεφανίδης, πιστεύει ότι το κιτς, ως πολιτιστική παραγωγή που βασίζεται στην ευκολία και στην κακή μίμηση, αποθεώθηκε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών.

«Το κιτς, όμως, κυριαρχεί ασφυκτικά και στις ημέρες μας, με προνομιακό πεδίο εκδίπλωσής του τις οθόνες της ιδιωτικής τηλεόρασης», υποστηρίζει.

Από την άλλη, ο λέκτορας πολιτικής επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών Παναγής Παναγιωτόπουλος, πιστεύει πως «ο χαρακτηρισμός των προπαγανδιστικών και αισθητικών επιλογών των Συνταγματαρχών ως "κιτς" αποτελεί

Οι κώδικες της εγχώριας χούντας παρέπεμπαν περισσότερο σε μπανανία και ήταν δανεισμένοι από το τεκνικολόρ του αρχαιοπρεπούς Χόλιγουντ

μία εκ των υστέρων ανάγνωση που ερχόταν να θεραπεύει περισσότερο ανάγκες της Μεταπολίτευσης παρά να περιγράφει το ίδιο το φαινόμενο».

Ανεξάρτητα από το αν ήταν τελικά κιτς ή όχι η αισθητική των συνταγματαρχών, οι ειδικοί συμφωνούν στην κακογουστιά της και την καπήλευση συμβόλων της αρχαίας και νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΕΞΙΟΥ ΑΥΤΑΡΧΙΣΜΟΥ

«Η αισθητική του κιτς είναι αυτή που αναμειγνύει ετερόκλητα πολιτισμικά σύμβολα και αθροίζει τη φτώχεια με το μεγαλείο, το ταπεινό με το μεγαλειώδες, το μνημειακό με το ταπεινό, το παλιό με το σύγχρονο», εξηγεί ο λέκτορας Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Παναγής Παναγιωτόπουλος. «Πριν διαδοθεί ο όρος ως συνώνυμο της κακογουστιάς, υπήρξε ένα συνειδητό καλλιτεχνικό ρεύμα στον χώρο των εικαστικών τεχνών, στην αρχιτεκτονική ακόμα και στην υψηλή ραπτική. Με άλλα λόγια, το κιτς αποτελεί μια συνειδητή επιλογή στην τέχνη και κατόπιν έναν χαρακτηρισμό μιας ειδι-

1. Στο... εορταστικό πρόγραμμα συμπεριλαμβάνονταν και το τσάμικο του Γεωργίου Παπαδόπουλου, αλλά και οι ντυμένοι τσολιάδες (της περισσότερες φορές) φαντάροι.
2. Στην Ελλάδα, ο ορισμός του κιτς «σημαδεύτηκε» από τη σφραγίδα της δικτατορίας.
3. «Στρατιώτες» και «τσολιάδες» σε ανάπαυση στα παρασκήνια των γιορτών ανδρείας.

κής καλαισθητικής παράβασης, άλλοτε ηθελημένης και άλλοτε αθέλτης».

Στην Ελλάδα, ο ορισμός του κιτς «σημαδεύτηκε» από την κρατική-αυταρχική σφραγίδα της δικτατορίας των συνταγματαρχών, η οποία χρησιμοποίησε ως σύμβολα της τα πιο επιφανειακά στοιχεία του εθνικιστικού αποθέματος της χώρας και μια σειρά σιβαρών αλλά και αστείων συμβόλων του παγκόσμιου δεξιού αυταρχισμού του 20ού αιώνα.

Θα έλεγε λοιπόν κανείς πως ο χαρακτηρισμός των προπαγανδιστικών και αισθητικών επιλογών των συνταγματαρχών ως «κιτς» αποτελεί μια εκ των υστέρων ανάγνωση που ερχόταν να θεραπεύσει περισσότερο ανάγκες της Μεταπολίτευσης παρά να περιγράψει το ίδιο το φαινόμενο.

«Οι κώδικες της χούντας παραπέμπουν περισσότερο σε μια αισθητική τριτοκοσμικής δικτατορίας, στην εικονολογία μιας μπανανιάς. Τα σχήματα τους δεν προέρχονται από το φθινό μεσοαστικό γούστο της ποπ ή την πρώιμη κουλτούρα της χλιδής. Είναι μάλλον δάνεια από το τεχνικολόγ του αρχαιοπρεπούς και πολεμοχαρούς Χόλιγουντ του '50, της φασίζουσας τελετουργίας του Γ' Ελληνικού πολιτισμού του Ι. Μεταξά και τις λατινοαμερικανικές δεξιές δικτατορίες στα οποία προστίθεται απαραίτητα το αρχαίο κλέος και η μεταβυζαντινή φουστανέλα», εξηγεί ο κ. Παναγιωτόπουλος. Όλα αυτά απέχουν πολύ από την ανάμειξη ετερόκλητων μοτίβων στην ιδιωτική η δημόσια καθημερινότητα της μεταπολιτευτικής Ελλάδας, μιας εποχής ανάπτυξης και

αναδιανομής του πλούτου προς όφελος ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων, η οποία αποτυπώθηκε ακριβώς μέσα από μια κρίση της καθιερωμένης καλαισθησίας. Θα πρέπει επίσης να πείσει και μια σκιά δημιουργικής αμφιβολίας πάνω σε αυτό που οι πολιτισμικά «προνομιούχοι» της Μεταπολίτευσης περιγράφουν ως μεταφορά της χουντικής αισθητικής στα δημοκρατικά χρόνια.

Η ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ

Στο πραξικόπημα ήταν πιστορικάς, αλλά όταν ο ιστορικός τέχνης, λέκτορας σήμερα του Πανεπιστημίου Αθηνών Μάνος Στεφανίδης το 1972 εισήχθη στο Πανεπιστήμιο, η... μεταμόρφωση του σε φοιτη-

Και ολίγον από το σήμα
των Ολυμπιακών Αγώ-
νων για να τιμηθούν τα
Σώματα Ασφαλείας
που παρήλαυναν στο
Παναθηναϊκό Στάδιο.

τή έγινε εν μια νυκτί. Αμπέχονο, τζιν και άρβυλα έγιναν το... σήμα κατατεθέν του πρωτοετούς φοιτητή της φιλοσοφικής που πολιτικοποιείται πια συνειδητά.

Ο Μάνος Στεφανίδης θυμάται στην εφηβεία του τις ατελείωτες ώρες ακρόασης ραδιοφώνου, αλλά και την τηλεόραση που έφερε ο ναυτικός πατέρας του στο σπίτι το 1969. «Από την πρώτη ώρα χλευάζαμε τη χούντα», θυμάται σήμερα ο ιστορικός τέχνης που ήρθε αντιμέτωπος με την κακογουστιά των συνταγματάρχων στο σχολείο. «Πολύ γρήγορα κυκλοφόρησαν τα αστεία, τα ανέκδοτα και το χιούμορ, ως πράξη αυθόρμητης αντίστασης, μας έσωσε», λέει.

Στα δικτατορικά καθεστώτα, η τέχνη χρησιμοποιείται ως μέσο προπαγάνδας. «Οι δικτάτορες επιλέγουν, όπως λέει ο Καντ, το κράτος του ωραίου, τις κλασικές φόρμες που παραπέμπουν σε "εύκολα" σύμβολα δόξας, ανδρείας και ηρωισμού. Οι δικοί μας, ψιλοαγράμματοι, ψιλοβλάχοι, διάλεξαν το τουρκομπαρόκ κιτς και τη ρητορεία του φασισμού και έφτασαν σε γελοιότητες», τονίζει ο Μ. Στεφανίδης. Σύμφωνα με τον ειδικό, «στην εποχή της χούντας δεν υπάρχει μόνο η αισθητική των συνταγματάρχων. Η δικτατορία «εφηύρε» την τηλεόραση, ανέπτυξε μέσα απ' αυτήν πρωτοφανείς μεθόδους χειραγώγησης και προπαγάνδας, έσπειρε «Αγνωστο Πόλεμο» θερίζοντας πασιγνώστες σκοπιμότητες και μοναδικές τηλεθεάσεις, πούλησε με το κιλό πατριδοκαπηλία ή ευσεβισμό και πρωτοστάτησε στην παραγωγή υπερθεαμάτων «διαχρονικά ιστορικού χαρακτήρα» που έκαναν το κατάμεστο Παναθηναϊκό Στάδιο να ριγεί από εθνική συγκίνηση και έξαρση».

Οπως και τώρα, έτσι και τότε, η Ελλάδα είχε δύο όψεις: την απιατηλή όψη της ευμάρειας και τη ζοφερή πραγματικότητα. Η πρώτη, «εκπροσωπείται» κατά τον Μάνο Στεφανίδη από την τηλεόραση που έμελλε να αναπτυχθεί εκείνα τα χρόνια και να παρέμβει αισθητικά μέχρι σήμερα. «Σας θυμίζω ότι ο Φώσκολος έπαιζε μέχρι πριν από λίγα χρόνια στην τηλεόραση...», λέει. «Πόσος Φώσκολος μας απομένει, άραγε, ακόμη από την εποχή της ΥΕΝΕΔ και τις ταινίες της Φίνος ως το τώρα, που ο Γίγας του Antenna σε άμυλλα με τον Alpha ταΐζει το φιλοθεάμον

Κίτς ή όχι, η αισθητική των «καρβανάδων» συκοφάντησε στα μάτια των επόμενων γενεών εθνικά σύμβολα, που ταυτίστηκαν με τη χούντα.

Ψιλοαγράμματοι και ψιλοβλάχοι, οι δικτάτορες «μας» κατέφυγαν στο τουρκομπαρόκ κιτς και τη ρητορεία του φασισμού

Μ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

κοινό με σάγκες τύπου "Λάμψη", καλλιτεία για νομιμοποιημένη οφθαλμοπορνεία fame story για την καλλιτεχνική μας επιμόρφωση σε καλιαντά και "χλοοταπήτωση" (sic) της αρχαίας Αλτεως», είχε γράψει ο Στεφανίδης και συνεχίζει: «Είτε για την "πολεμική αρετή των Ελλήνων", είτε για την επέτειο ιδρύσεως του ΝΑΤΟ οι μικρομεσαίοι μεσοσίες και ο περιούσιος λαός τους, χοροστατούντος πάντοτε του μακαριωτάτου υπηρεσίας, ξεδιπλώναν τις γαλανόλευκες και παραληρούσαν μέσα από εκδηλώσεις απείρου κάλλους». Αλλά ταυτόχρονα, στον καλλιτεχνικό τομέα συνέβαιναν οπουδαία γεγονότα. Το 1969, ο ζωγράφος Βλάσης Κανιάρης πραγματοποίησε μια έκθεση, στην οποία μοίραζε κόκκινα γαρύφαλλα σε άσπρο γύψο. «Η σημειολογία ήταν προφανής.

Η έκθεση αυτή, σε συνδυασμό με την ένταξη του στη Δημοκρατική Αμυνα, ήταν οι αιτίες που τον έκαναν να εγκαταλείψει την Ελλάδα. Αργότερα, ο Ηλίας Δεκουλάκος, αλλά και νέοι τότε καλλιτέχνες, ο Μπότσογλου, ο Κατζουράκης και ο Ψυχολαίδης, έκαναν εκθέσεις πραγματικά πρωτοποριακές. Στο θέατρο, αντιστέκεται το θέατρο τέχνης, καθώς και ο Ληναίος με τη Φωτίου, στη μουσική, ο Γιώργος Ρωμανός, ο Γιώργος Ζωγράφος που στη μπουάτ τραγουδάει μελοποιημένο Εγγονόπουλο», λέει ο Μάνος Στεφανίδης.

Παρά την έντονη λογοκρισία, ο κόσμος της τέχνης καταφέρνει να «περνάει» τα μηνύματα σε όσους βέβαια τα καταλαβαίνουν. «Δεν φαντάζεστε τι μπορεί να περάσει κάτω από τη... μύτη των χουνταίων. Θυμάμαι ένα μεσημέρι στις 12, που ο Πουλικάκος τραγουδούσε στο ραδιόφωνο "Πάρε μου μια πίπα δώρο γλυκιά μου για τα γενέθλια μου". Οπως είδατε στην ταινία "Λούφα και Παραλλαγή", οι άλλοι γύριζαν πορνό. Η ξένη μουσική με στίχους που δεν καταλάβαινε κανένας συνταγματάρχης, μηνύματα ανάμεσα στις γραμμές και τους στίχους έδιναν το στίγμα», τονίζει. «Σύντομα, τα γεγονότα της Νομικής και αργότερα το Πολυτεχνείο θα δώσουν ένα τέλος στη γελοιοποίηση των συνταγματάρχων».

Οι τσολιάδες,
οι Μακεδονομάχοι
και οι... αρχαίοι Έλληνες
κυριάρχησαν στις γιορτές
ανδρείας της χούντας,

«Τα φανταράκια έφταιγαν...»

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ «ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΩΦΕΛΙΜΟΥ»

Η χούντα δεν είχε μόνο εχθρούς και πολέμιους. Υπήρξαν και άτομα που τη στήριξαν, την ανέχθηκαν. Κρίνοντας με συμπάθεια... μιλούν σήμερα για τα «αισθητικά» πεπραγμένα της. Και ο Στυλιανός Παττακός, από το κρεβάτι του πόνου και της ανημπόριας επιμένει: «Τι θα πει κιτς;»

Η αισθητική της χούντας εμένα δεν με ενοχλούσε

Σπύρος Ζουρνατζής

δικηγόρος, υπουργός Τύπου και ΜΜΕ
της κυβέρνησης Μαρκεζίνη

Ο Σπύρος Ζουρνατζής διετέλεσε υπουργός Τύπου και ΜΜΕ της κυβέρνησης Μαρκεζίνη. Μόλις 45 μέρες κατείχε το υπουργικό αξίωμα ο κ. Ζουρνατζής, ο οποίος θεωρεί σήμερα τον εαυτό του... «θυρωρό» που θα οδηγούσε τη χώρα στις εκλογές. Αν δεν προηγείτο το Πολυτεχνείο και η ανατροπή της κυβέρνησης Μαρκεζίνη από το «κάθαρμα τον Ιωαννίδη», όπως μας λέει.

Το 1967, ο Ζουρνατζής ήταν 32 ετών δικηγόρος. «Φορούσα ό,τι φοράω και τώρα, κοστούμι. Διασκεδάσαμε με κινηματογράφο -πάντα ξένες ταινίες- και ακούγαμε τα εξίσια τραγούδια του Θεοδωράκη και του Λοΐζου, παρότι ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Αγγελής τα είχε απαγορεύσει γιατί θεωρούσε ότι ζητούσαν επανάσταση», μας λέει. «Η αισθητική της χούντας εμένα δεν με ενοχλούσε. Την καταλάβαινα, δεν τη θεωρούσα κιτς. Με τη χούντα εισήχθη η αισθητική του ωφέλιμου: χάρισε αγροτικά χρέη, έκανε δρόμους, έβαλε φως και στο τελευταίο χωριό.

Όσο για τις τελετές στο Καλλιμάρμαρο, αυτές είχαν σκοπό να αναζωογονηθεί το όραμα της αιώνιας Ελλάδας. Η Ελλάδα πάντοτε ήταν συνδεδεμένη με πόλεμο. Αλλοτε κέρδιζε, άλλοτε έχανε, αλλά πάντα πολεμούσε για τα εθνικά δίκαια και το συμφέρον του ελληνικού λαού. Οι τελετές αυτές είχαν σκοπό να αναπτερώσουν το καταπεσόν εθνικό φρόνημα και να δείξουν, να θυμίσουν δηλαδή, τις πολεμικές νίκες», τονίζει. Ήταν κατά τον Σπύρο Ζουρνα-

τζή κακόγουστες; «Κοιτάξτε, δεν ήταν αυτός ο σκοπός. Η χούντα δεν ξόδευε δεκάρα για όλα αυτά. Εκ των ενόντων γίνονταν. Αλλωστε, τα σκηνικά δεν τα έκαναν ο Παττακός ή ο Παπαδόπουλος, αλλά κάποια φανταράκια που δήλωναν πως είχαν σχέση με το αντικείμενο της σκηνογραφίας, σκηνοθεσίας κ.λπ.», μας λέει. «Η χούντα ήταν εναντίον των δημοσίων δαπανών για το ωραίο. Ήθελε να ενισχύσει την οικονομία, τους αγρότες, τους εμπόρους και τους βιομηχάνους. Το 1971-72, είχαμε 8% ρυθμό ανάπτυξης, 0% πληθωρισμό». Και συνεχίζει:

»Μην ξεχνάτε ότι η Ελλάδα έβγαине από μια φτώχεια, μια μιζέρια που οφειλόταν στα δεινά

σκληρές» του Γεωργίου Παπαδόπουλου το 1970 και το 1971 να αναλάβει υπουργός της χούντας, ο ίδιος αρνήθηκε. «Μεα Culpa» θα μας πει σήμερα. Δέχθηκε μόνο όταν πρωθυπουργός έγινε ο Μαρκεζίνης το 1973. Κι αυτό γιατί, όπως υποστηρίζει, είχε λευκή επιταγή να οργανώσει τη διενέργεια ελεύθερων εκλογών.

«Το 1973 που έγινα υπουργός Τύπου είχα εντολές να διενεργήσω ελεύθερες εκλογές. Και σκέφτηκα ότι δεν νοούνται ελεύθερες εκλογές, αν ισχύουν απαγορεύσεις. Κι έτσι, έβγαλα μια διαταγή ότι όλοι οι απαγορευμένοι συνθέτες επιτρέπονται. Και όλες οι ταινίες που είχαν κοπεί από τη λογοκρισία θα επανέλθουν για ε-

Οι τελετές στόχευαν να αναπτερώσουν το καταπεσόν εθνικό φρόνημα. Όσο για τα σκηνικά, αυτά τα έφτιαχναν φανταράκια που δήλωναν σκηνοθέτες

του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τον συμμοριτοπόλεμο. Εκεί που σήμερα είναι το Χίλτον υπήρχαν παράγκες που η χούντα γκρέμιζε. Τουαλέτα στην επαρχία μπηκε στα σπίτια πρώτη φορά με τη χούντα! Προς την κατεύθυνση του ωφέλιμου έκανε πολλά...», συμπληρώνει.

Ο Σπύρος Ζουρνατζής είχε δραστηριοποιηθεί πολιτικά ήδη από το 1955, όταν ήταν φοιτητής. Υπήρξε μάλιστα πρόεδρος της νεολαίας του Σπύρου Μαρκεζίνη, της Προοδευτικής Ενωσης Νέων. Εκτοτε, θεωρούσε τον Μαρκεζίνη πολιτικό του πατέρα και τον ακολούθησε πιστά. Παρά τις «προ-

ζέταση σε 3μελή επιτροπή επαναστατικών. Εχετε δει το "Κουρδιστό Πορτοκάλι;" Εγώ το επέτρεψα», μας λέει. «Στην αρχή δεν με πίστευαν. Τα πρώτα τηλεφωνήματα που έλαβα στο γραφείο μου ήταν του αντιπροέδρου της κυβέρνησης Αγγελή -ο οποίος είχε επιβάλει την απαγόρευση τους όπως σας είπα- και με κάλεσε στο γραφείο του. "Γιατί δεν με ρωτήσατε;" μου είπε. Και του απάντησα: "Είμαι διορισμένος από τον Μαρκεζίνη και πάμε για ελεύθερες εκλογές"», θυμάται.

Το δεύτερο τηλεφώνημα που έλαβε ο υπουργός Τύπου του 1973 ήταν από τον δικηγόρο του Μίκη

«Δεν πρέπει να κρίνουμε σήμερα την αισθητική της τότε εποχής», λέει η άλλη άποψη.

Θεοδωράκη. «Με ρώτησε αν είναι αλήθεια και αν μπορεί να έρθει ο Μίκης ελεύθερα στην Ελλάδα. Και του είπα πως ναι. Όλα αυτά βέβαια άλλαξαν όταν μας ανέτρεψε το κάθαρμα ο Ιωαννίδης».

Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου επέσπευσαν τις εξελίξεις. Αυτό που φέρει έως σήμερα βαρέως στη συνείδηση του, όπως μας λέει ο ίδιος ο κ. Ζουρνατζής, είναι που οργάνωσε την εκπομπή με τους φοιτητές και τον Νίκο Μαστοράκη. «Ρωτούσαν οι δημοσιογράφοι ποια ήταν τα αιτήματα των φοιτητών. Ε, να μιλήσουν οι ίδιοι, είπα. Ρώτησα ποιος ήταν το μεγάλο τηλεοπτικό αστέρι της εποχής και μου είπαν για τον Νίκο Μαστοράκη που τότε παρουσίαζε το Μπίνγκο. Του ζήτησα λοιπόν, 2 μέρες μετά το Πολυτεχνείο, να κάνει μια εκπομπή

με τους φυλακισμένους φοιτητές που βρίσκονταν κρατούμενοι στο ΚΕΒΟΠ στο Αιγάλεω. Και είπα μπαίνω εγγυητής, θα είμαι κι εγώ εκεί σαν τεχνικός για να βεβαιώσω ότι δεν θα απαγορευτεί καμία ερώτηση. Και καλέσαμε τα παιδιά, ήταν δύο ομάδες, αυτοί της ΚΝΕ που δεν δέχονταν να μιλήσουν και οι άλλοι που άρχισαν να μιλάνε. Αλλά όταν ξεσπάθηκε κάπως η ατμόσφαιρα και είδανε και οι άλλοι ότι ήτανε ελεύθερες και οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις είπαν θέλουμε να μπορούμε κι εμείς. Και έτσι έγινε. Αλλά αυτό είδε ο Ιωαννίδης και νόμιζε ότι θα επικρατήσουν οι κομμουνιστάι. Και μας ανέτρεψε», τονίζει.

Στη συνάντησή μας με τον Σπύρο Ζουρνατζή θα ερχόταν και ο Στυλιανός Παττακός, αν η

εγχείρηση που είχε κάνει πρόσφατα τον άφηνε να σηκωθεί από το κρεβάτι. Κατά τη διάρκεια της συζήτησής μας, ο κ. Ζουρνατζής τον πήρε τηλέφωνο. «Ήταν κιτς οι τελετές της χούντας», ρώτησε ο δικηγόρος τον δικτάτορα. «Τι θα πει κιτς;», ζήτησε διευκρίνιση. «Κακόγουστο, παράταιρο, παράφωνο», απάντησε ο κ. Ζουρνατζής. «Οχι, δεν ήταν κιτς. Διότι η επανάσταση της 21ης Απριλίου βασίστηκε στο "Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών". Όλες οι τελετές που προέβλεπαν ήταν ενισχυτικές του δόγματός αυτού».

«Το ξέρετε πως ο Παττακός δεν έχει ούτε ασφάλεια; Η σύνταξη που παίρνει η σύζυγος του είναι σύνταξη νεκρού στρατιώτη», είπε μόλις έκλεισε το τηλέφωνο ο Ζουρνατζής.

Στα μάτια της πονεμένης Ελλάδας, το αυγό και ο φοίνικας ήταν κάτι το εντυπωσιακό

Δήμος Λεβιθόπουλος

συγγραφέας, ηθογράφος

■ εκίνησε ως δημοσιογράφος και συνεργάτης του Αλέκου Σακελλάριου στη συγγραφή των επιθεωρήσεων, αλλά σήμερα ασχολείται με τις εκδόσεις.

Με αφορμή μια σειρά βιβλίων του Στυλιανού Παττακού, ο Δήμος Λεβιθόπουλος έχει μελετήσει όσο κανείς την ιστορία της χούντας.

«Το να κρίνουμε την αισθητική της χούντας ως κιτς είναι σαν να θεωρούμε το οικογενειακό άλμπουμ με τις φωτογραφίες της μητέρας και του πατέρα μας κακόγουστο... Είναι κιτς αυτό;», μας λέει. «Στη δεκαετία του '60, εγώ θυμάμαι την Ελλάδα από την Πάτρα όπου ζούσα τότε.

Το '65 παίζω δίπλα σε συντριμμία του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Το 85% των γυναικών άνω των 45 φορούν μαύρα γιατί θρηγούν τον χαμό κάποιου δικού τους στους πολέμους που προηγήθηκαν. Κι έρχεται η χούντα και λέει -ουσιαστικά- «υιοθετήστε οποιαδήποτε αισθητική, αρκεί να μη μας βλάπτει και να μη μας αμφισβητεί. Και για τα μάτια μιας ταλαιπωρημένης Ελλάδας, το αυγό και ο φοίνικας και όλα αυτά είναι κάτι διαφορετικό, κάτι εντυπωσιακό. Το να κρίνουμε εκ των υστέρων τώρα ότι ήταν κιτς, το θεωρώ υποκριτικό», τονίζει.

Όπως δηλώνει ο κ. Λεβιθόπουλος, «από την επάρατη χούντα, η ΜΟΜΑ, ο στρατός δηλαδή, φτιάχνει τους δρόμους στην επαρχία. Έρχεται το νερό, το φως, το τηλέφωνο. Και βέβαια, ως στρατιωτικό καθεστώς στέλνει και 4.000

εξόριστους, κάτι για το οποίο ο ίδιος ο Παττακός έχει παραδεχθεί ότι ήταν δικό του λάθος. Σας τα λέω όλα αυτά όχι για να δικαιολογήσω τη χούντα, αλλά για να σας εξηγήσω την κατάσταση της χώρας εκείνη την εποχή».

Η γνωριμία του με τον Στυλιανό Παττακό ήταν τυχαία, σε μια κοσμική εκδήλωση. Ο κ. Λεβιθόπουλος θέλησε να του κάνει

στη λογική των "χουνταδελφών", όπως αυτοαποκαλούνται μεταξύ τους, δεν χωρούσε το ενδεχόμενο να ξοδευτούν χρήματα για την υποθήκη αυτή. Κάνανε τις γιορτές με φαντάρους γιατί ήταν φθηνές. Και χρησιμοποίησαν την τηλεόραση γιατί κι αυτή φθηνή ήταν. Και αν δείτε στο "Λούφα και Παραλλαγή" που σήμερα το βλέπουμε και γελάμε, οι φαντάροι ήταν που

Οι χουνταδελφοί δεν ήθελαν να ξοδευτούν. Κάνανε τις γιορτές με φαντάρους γιατί ήταν φθηνές. Και χρησιμοποίησαν την τηλεόραση γιατί κι αυτή φθηνή ήταν

ερωτήσεις για να καταλάβει και ο ίδιος τι είχε συμβεί, γιατί η Ελλάδα χρειάστηκε να μπει στον «γύψο». Από αυτή τη «συζήτηση» προέκυψε το πρώτο Βιβλίο. «Η επαφή μου με τον άνθρωπο αυτόν και οι αποκαλύψεις που προέκυψαν με έκαναν να δω την εποχή πιο ανθρώπινα. Στη γιορτή του μάλιστα, πρόσφατα, του έκανα δώρο ένα καδράκι που επί χούντας πουλούσαν οι συγγενείς των εξορισθέντων στη Γυάρο για να ζήσουν. Το είχα αγοράσει 30 δραχμές τότε και -σας πληροφορώ- αν το δείτε, κι αυτό κιτς θα το θεωρήσετε. Προς τιμήν του, ο Παττακός το έβαλε στη Βιβλιοθήκη του...», μας λέει.

Σύμφωνα με τον ηθογράφο, η λογική της διοργάνωσης των γιορτών εθνικής αρετής των Ελλήνων στο Καλλιμάρμαρο ήταν μια προσπάθεια επιβολής της παρουσίας του καθεστώτος. «Όμως

"τα παίρνανε" από τις διαφημίσεις κατά τη διάρκεια του αγώνα, που εκμεταλλευόταν τα υλικά για να γυρίσει πορνό και τα λοιπά», πιστεύει. «Τώρα μπορεί να μας φαίνεται κιτς η αισθητική της χούντας, αλλά τότε ήταν εντυπωσιακή. Η κριτική της ιστορίας πρέπει να γίνεται με γνώμονα την εποχή και όχι με σημερινά κριτήρια».

Παρά τα «ελαφρυντικά» που βρίσκει, ο κ. Λεβιθόπουλος αναγνωρίζει ότι κατά τη διάρκεια της 7ετίας υπήρξε αλλοίωση αισθητικής. «Αυτή έδωσε και το δικαίωμα να αναπτυχθεί στη Μεταπολίτευση πια, παράλληλα με την Αριστερά, ένα κύμα "Αριστεράντζας", που έπαιζε Ιψεν στα μαντριά και διαμόρφωσε τη σημερινή αισθητική», καταλήγει.

«Είμαι ο τελευταίος που θα δικαιολογήσει τη χούντα, αλλά η εκ των υστέρων κριτική αποπροσανατολίζει», καταλήγει.

Η μεταπολίτευση δικαίωσε την εξέγερση;

ΠΩΣ ΑΠΟΤΙΜΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΕΓΕΡΣΗ 9 ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΗΣ

Εννιά πρωταγωνιστές της 17ης Νοεμβρίου 1973 θυμούνται και ερμηνεύουν τα δραματικά γεγονότα που συντάραξαν την Ελλάδα και απαντούν σε πέντε κοινά ερωτήματα για το Πολυτεχνείο, τα οράματα, τους συντρόφους τους και τη μεταπολίτευση.

1 Ποιά είναι η γνώμη σας για το γενικότερο επίπεδο αντίστασης του ελληνικού λαού την περίοδο '73 - '74. Πολλοί ισχυρίζονται πως υπήρξε μαζική αντίσταση - εξέγερση κατά της δικτατορίας εκείνες τις μέρες. Ποιά είναι η δική σας εκτίμηση;

2 Ποιά είναι η γνώμη σας για τη μεταπολίτευση του '74; Θεωρείτε πως η μεταπολίτευση, τελικά, δικαίωσε ή όχι εκείνο τον ξεσηκωμό;

3 Ποιά είναι η εκτίμηση σας για τους σημερινούς εορτασμούς του ξεσηκωμού εκείνου; Πρέπει να συνεχίζονται, και αν ναι, ποια πιστεύετε πως θα πρέπει να είναι η μορφή και το περιεχόμενο τους;

4 Λένε πολλοί: Πολλά από τα παιδιά του Πολυτεχνείου, «εξαργύρωσαν» στα χρόνια που ακολούθησαν τη συμμετοχή τους στον ξεσηκωμό. Είτε πολιτικά, είτε κοινωνικά. Τι λέτε;

5 Ποιά είναι η γνώμη σας για την εξέγερση του Νοέμβρη αυτή καθ' αυτή; Θεωρείτε πως στην κατάληψη του Πολυτεχνείου, έπρεπε να έχει γίνει μία «τακτική υποχώρηση» πριν εισβάλλουν τα τανκς, ώστε να συνεχισθεί αργότερα το κίνημα από άλλες θέσεις, ή συμφωνείτε με τη στάση που κρατήθηκε από την πλειοψηφία της συντονιστικής επιτροπής και των γενικών συνελεύσεων της κατάληψης;

Οι ονειροπόλοι του Πολυτεχνείου δεν μπορούν να συμβιβαστούν

Μέλπω Λεκατσά

ΤΟΤΕ: φοιτήτρια της Φαρμακευτικής Σχολής Αθηνών

ΣΗΜΕΡΑ: φαρμακοποιός

1 Η εξέγερση του Πολυτεχνείου ανήκει αποκλειστικά στη φοιτητική νεολαία, στο φοιτητικό κίνημα. Ήταν ένα αυθόρμητο ξεκίνημα, μια πολιτική πράξη που οργανώθηκε από σπουδαστές και επέφερε σημαντικό πολιτικό αποτέλεσμα!

Τα χρόνια πριν από την εξέγερση των φοιτητών στη Νομική και το Πολυτεχνείο, έμοιαζαν βουβή προετοιμασία. Οι οργανώσεις της Αριστεράς, μετά το '67, μπήκαν σε βαθιά κρίση. Οργανώσεις όπως ο «Ρήγας Φεραίος» και η «Δημοκρατική Αμυνα», είχαν αποδεκατισθεί από τις διώξεις και τις δίκες. ΚΚΕ και ΚΚΕ «εσωτερικού» είχαν περιπέσει σε βαθιά αδράνεια, είχαν βυθιστεί σε μια ατελέσφορη «παρanoiμία».

Οι Έλληνες, στην πλειονότητα τους, περιοριζονταν να ακούν ξένους ραδιοφωνικούς σταθμούς. Και να χλεδιάζουν μέσω αυτών τον γελοίο δικτάτορα. Χρόνια βουβά. Ανασφαλή. Με ένα λαό μουνδιασμένο, αμήχανο, απογοητευμένο. Και φοβισμένο πολύ... Οχι, αν με ρωτάτε. Ο ελληνικός λαός δεν αντιστάθηκε σύσσωμος κατά της δικτατορίας. Ποτέ δεν αντιστάθηκε μαζί. Στις καλύτερες στιγμές του τον συναντάμε «μπόλικο και θρασύ» στις κηδείες Παπανδρέου και Σεφέρη.

Δεν πιστεύω πάντως ότι η έλλειψη μορφοποιημένης αντίστασης του λαού σήμαινε αποδοχή του καθεστώτος.

2 Το φοιτητικό κίνημα δεν διατύπωσε, συλλογικά, κοινωνικό όραμα για την επόμενη μέρα! Ήταν «απλώς» ένα ανατρεπτικό, αυτόνομο κίνημα με ρίζες στα κινήματα των προηγούμενων φοιτητικών αγώνων και στα διεθνή επαναστατικά κινήματα και αναπτύχθηκε με κύριο στόχο να επιφέρει τριγμούς στο ανελεύθερο καθεστώς της δικτατορίας.

Με την κατάλυση του καθεστώτος του Ιουλίου του '74 το σίγουρο είναι ότι η δη-

μοκρατία και η ελευθερία επανήλθαν στη χώρα μας. Σίγουρα οι ονειροπόλοι έγκλειστοι του Πολυτεχνείου δεν μπορούν να συμβιβαστούν με οποιαδήποτε μορφή διακυβέρνησης της χώρας. Δεν θέλουν να δεχθούν πως για τους περισσότερους ο μόνος αγώνας σήμερα αφορά την εξασφάλιση του ατομικού συμφέροντος. Στα χρόνια της μεταπολίτευσης πολλοί γύρω μας θέλουν να εξασφαλίσουν μετοχές εξουσίας χωρίς, όμως, να μπορούν να υπηρετήσουν το όραμα για έναν δικαιότερο, καλύτερο κόσμο. Βέβαια, η γενικευμένη κρίση των πολιτικών συστημάτων δεν ακυρώνει, δεν αλλοιώνει το νόημα και τη δικαίωση των αγώνων του Πολυτεχνείου. Αντίθετα το κάνει πιο επίκαιρο από ποτέ και όσο κι αν φαίνεται ουτοπικό, περιμένω μια νέα μειοψηφία, με νέες ιδέες με σύγχρονες αντιλήψεις για τις συγκεκριμένες ανάγκες του κόσμου (περιβάλλον, οικολογία κ.λπ.) να κάνει τη διαφορά, το θαύμα.

3 Η εξέγερση του Πολυτεχνείου δεν είναι μύθος, είναι ιστορικό γεγονός. Το νόημα και το περιεχόμενο του έχει καθορισθεί από τους εξεγερμένους της 17ης Νοεμβρίου. Ήταν μια στάση ζωής που μόνοι μας κτίσαμε, δεν μας τη δίδαξε κανείς. Πρωτόγνωρα φαινόμενα πάλης, αγώνων χωρίς ουσιαστική καθοδήγηση από κομματικούς μηχανισμούς. Γι' αυτό και ο σημερινός εορτασμός δεν πρέπει να εξαρτάται από τον συσχετισμό των κομματικών δυνάμεων και σκοπιμοτήτων. Έχει μεγάλη πρακτική σημασία να επισκεπτόμαστε τα σχολεία, να συμμετέχουμε στον εορτασμό. Οι νέοι μας δεν έχουν μνήμη από το Πολυτεχνείο του '73. Ακόμη, με ρωτούν αν όντως υπήρχαν νεκροί. Εάν μπορούσαμε να τους εμπνεύσουμε ότι τίποτε δεν χαρίζεται και μόνο με αγώνες κτιζεται μια διαφορετική κοινωνία, θα 'ναι μεγάλο κέρδος για όλους.

4 Προσωπικά δεν ένιωσα την ανάγκη να διεκδικήσω οτιδήποτε στην πολιτική σκηνή. Μένω με αυτούς που θέλουν να ανοίγουν μια πόρτα στον κόσμο... Πίσω από την πόρτα υπάρχει η δυνατότητα ο καθένας να βρει τη δική του αλήθεια. Αγώνιζομαι σε κοινωνικό επίπεδο να προσφέρω ό,τι μπορώ. Δεν θεωρώ ότι οι συμμετέχοντες και πρωταγωνιστές στην εξέγερση του Νοέμβρη δεν έπρεπε να ασχοληθούν με την πολιτική.

Γιατί πρέπει να έχω ένα πολιτικό που ο πατέρας του ήταν κομματάρχης ή έναν τυχαίο βουλευτή κι όχι έναν αγωνιστή κατά της δικτατορίας; Τότε οι νέοι δεν είχαν καιρό να σκεφτούν την επόμενη μέρα. Έβαζαν τα στήθη τους για να ζήσουν ελεύθεροι. Ποιος ήξερε ότι θα επιζηήσει μετά την πολιορκία του Πολυτεχνείου για να έχει τα περιθώρια να πολιτευθεί;

5 Κανείς από τους πολιορκημένους του Πολυτεχνείου δεν μπορούσε να φανταστεί την εξέλιξη της εξέγερσης. Λόγω του αυθόρμητου και του αυτόνομου μπορούσε σε ένα μέτρο να περιφρουρηθεί, αλλά σε καμία περίπτωση να ελεγχθεί.

Οι τριγύρω δρόμοι από το Πολυτεχνείο σφύζουν από την παρουσία αυτόνομων ομάδων μαθητών και κόσμου που συγκεντρώθηκαν για συμπράταση ακούγοντας τον ραδιοφωνικό σταθμό του Πολυτεχνείου. Εκεί πέφτουν και οι πρώτες σφαίρες και έχουμε τους πρώτους νεκρούς! Η συντονιστική επιτροπή μας προειδοποιεί για την πιθανότητα βίαιης εισβολής και μας προτρέπει, όσοι θέλουμε, να αποχωρήσουμε, όμως κανένας δεν εγκαταλείπει τον πολιορκημένο χώρο.

Επικρατούσε απόλυτη αυτοοργάνωση, όλες οι επιτροπές (σίτισης, περιφρούρησης, περιθαλψής, εράνου, τυπογραφείου) στη θέση τους. Καμιά κομματική καθοδήγηση. Η μοναδική εξουσία είναι η φαντασία, η έξαψη, το πάθος, ο πυρετός της δράσης. Ετσι απλά μείναμε όλοι εκεί, χωρίς καμία σκέψη για υποχώρηση. Ετσι υπόκωφα μακριά από τους ανυποψίαστους, καλοβουλευμένους, φοβισμένους γράφτηκε μια καινούργια σελίδα ιστορίας.

6 Στην εξέγερση του Πολυτεχνείου δεν υπήρξε μαζική λαϊκή συμμετοχή

Μιχάλης Σαμπατακάκης

ΤΟΤΕ: φοιτητής της Οδοντιατρικής

ΣΗΜΕΡΑ: οδοντίατρος του ΕΣΥ, μέλος της Πολιτικής Γραμματείας του ΣΥΝ

1 Η δικτατορία δεν κατέκτησε ποτέ τη συναίνεση του ελληνικού λαού, αλλά μέχρι την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος και την εξέγερση του Πολυτεχνείου, μαζικές αντιδράσεις δεν υπήρξαν. Τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας, ο ρόλος των αντιστασιακών ήταν ηρωικός οργανώσεων, αλλά χωρίς μαζική ανταπόκριση. Στο χώρο αυτών των οργανώσεων αναπτύχθηκαν δύο αντιλήψεις: Η μία, κυρίως στο χώρο των αριστερών οργανώσεων, που τονίζει την ανάγκη ανάπτυξης μαζικού κινήματος. Η άλλη, κυρίως στο χώρο των κεντρώων οργανώσεων, που επέλεγε τις βίαιες - δυναμικές πράξεις. Ο χώρος της δεξιάς βρισκόταν συνολικά σε αμηχανία. Η ανάπτυξη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος (τέλη '71-τέλη '73) και η κορύφωση του, το Πολυτεχνείο, δικαίωσε πανηγυρικά την αντίληψη για την ανάγκη ανάπτυξης μαζικού κινήματος. Βεβαίως, στην εξέγερση του Πολυτεχνείου δεν υπήρξε μαζική λαϊκή συμμετοχή. Εξεγέρθηκαν ηρωικά, διακινδυνεύοντας τη ζωή τους κάποιες χιλιάδες νέων κυρίως. Θα μπορούσε λοιπόν να θεωρηθεί ως μαζικό νεολαϊστικό κίνημα. Πάντως η εξέγερση του Πολυτεχνείου και κυρίως η βία της επέμβασης των τανκς, κατέστησε την αντίσταση ευρύτατα πλειοψηφική σε ηθικό επίπεδο, σχεδόν μέχρι παμψηφίας σε όλο τον λαό.

2 Η πτώση της δικτατορίας, σε κάθε περίπτωση, είναι κορυφαίο γεγονός. Ομως αυτή η πτώση δεν ήταν άμεσο αποτέλεσμα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, παρά το γεγονός ότι η βία της επέμβασης των τανκς έσκαψε τον τάφο της χούντας στη συνείδηση του ελληνικού λαού. Η χούντα έπεσε όταν κατέστρεψε την Κύπρο. Η καταστροφή της Κύπρου αποδιάρθρωσε πλήρως τη χούντα. Ομως η καταστροφή της Κύπρου οδήγησε και στην ενεργοποίηση συντηρητικών δυνάμεων, οι οποίες ηγε-

μόνευσαν στη διαδικασία της αλλαγής, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα τα χαρακτηριστήρα και τα όριά της. Υπό αυτούς τους όρους δεν ήταν δυνατή η ολοκληρωμένη δικαίωση της εξέγερσης. Αν όμως σε επίπεδο πολιτικό και εντέλει εξουσίας, ισχύουν τα παραπάνω, σε επίπεδο ιδεολογικό, επιρροής δηλαδή στις συνειδήσεις, η εξέγερση του Πολυτεχνείου δικαιώθηκε με το 1.000.000 διαδηλωτές στην επέτειο του. Είχε τον αποφασιστικό ρόλο στη ριζοσπαστικοποίηση του λαού σε όλη τη μεταπολιτευτική περίοδο και με αυτόν τον τρόπο έβαλε τη σφραγίδα της στις μετέπειτα εξελίξεις.

3 Ο Αγγελος Ελεφάντης είχε γράψει πως είναι σημαντικό το γεγονός ότι σε κάποια χώρα οι άνθρωποι βγαίνουν κάθε χρόνο την ίδια μέρα και πάνε στην αμερικάνικη πρεσβεία να φωνάζουν συνθήματα. Το Πολυτεχνείο λοιπόν, 36 χρόνια μετά, συνεχίζει να επηρεάζει ιδεολογικοπολιτικά. Συνεχίζει να ασκεί γοητεία, που ανανεώνεται στις νεότερες ηλικίες. Αν υπάρχει κάποιο πρόβλημα με το χαρακτήρα του εορτασμού του, είναι ότι πολιτικά συνεχίζει «να τρώει από τα έτοιμα» εκείνης της περιόδου. Να γενικολογεί. Χρειάζεται λοιπόν η πολιτική του στόχευση να ακουμπά στη σημερινή πολιτική πραγματικότητα. Έτσι θα γίνεται μαζική και αποτελεσματική. Εχθρός του εορτασμού είναι η δεξιά. Όχι βεβαίως γιατί θέλουν κάτι πιο ζωντανό, αλλά γιατί θυμίζει το ποιος φταίει.

4 Σε προσωπικό επίπεδο η απάντηση είναι πολύ απλή: Δεν πήρα ποτέ κανένα δημόσιο αξίωμα, δεν υπήρξα ποτέ πολιτευτής, για λόγους αρχής (αλλά και αισθητικής). Από 18 χρονών το 1967, μέχρι 60 χρονών το 2009, συμμετέχω ενεργά στο χώρο της Ανανεωτικής Αριστεράς. Δεν θεωρώ όμως, όσον αφορά άλλους της γενιάς

μου, την ανάληψη δημόσιων αξιωμάτων ως πρόβλημα αυτό καθ' αυτό. Είναι φυσικό. Το πρόβλημα έγκειται στο περιεχόμενο της πολιτικής που άσκησαν και ασκούν μέσα από τα δημόσια αξιώματα και τη σχέση αυτής της πολιτικής με τα δικά τους νεανικά οράματα.

5 Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα μέχρι το Πολυτεχνείο, αμφισβητούσε πλευρές του καθεστώτος, επιλέγοντας ως κύριο πεδίο ανάπτυξης του το ζήτημα της δημοκρατίας και ελευθερίας στα πανεπιστήμια, που είχε σαν φόντο το ζήτημα της δημοκρατίας και ανεξαρτησίας στη χώρα. Στην εξέγερση, το φόντο της δημοκρατίας και ανεξαρτησίας στη χώρα έρχεται σε πρώτο πλάνο και αντί για επιμέρους κινητοποιήσεις γίνεται η γενικευμένη αντιπαράθεση, χωρίς τη χρήση βίας από το κίνημα. Η ιδέα της «τακτικής υποχώρησης» πριν την επέμβαση προτάθηκε για να μπορεί να υπάρξει συνέχεια: Εγινε η Νομική, οδήγησε στο Πολυτεχνείο, μετά κάπου αλλού. Η δυναμική της εξέγερσης οδήγησε στο «ή τώρα ή ποτέ». Η δικτατορία δεν έπεσε. Εγινε σκληρότερη. Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα ανεκόπη. Όμως η εξέγερση του Πολυτεχνείου νίκησε ηθικά και ζει μετά από 36 χρόνια. Διαμόρφωσε συλλογικά αντιλήψεις για όλο τον ελληνικό λαό και τη νεολαία και διαμορφώνει μέχρι σήμερα.

“ Δεν αισθανόμαστε πίκρα. Αλλά μια
κάποια θλίψη, πότε-πότε, τα βράδια ”

Δημήτρης Κούτουλας

ΤΟΤΕ: φοιτητής της Οδοντιατρικής
ΣΗΜΕΡΑ: οδοντίατρος του ΕΣΥ

1 Μην ξεχνάμε ότι ένα μεγάλο κομμάτι του ελληνικού λαού, τα πήγαινε μια χαρά με την Χούντα. Μη ξεχνάμε ότι ακόμα και αυτοί που ήταν εχθρικοί προς τη Δικτατορία είχαν περιοριστεί σε παθητική αντίσταση και σιωπή. Αν εξαιρέσουμε την οργανωμένη πάλη του φοιτητικού κινήματος μετά το 1970 και την περιστασιακή δράση κάποιων αντιστασιακών οργανώσεων, το επίπεδο αντίστασης του ελληνικού λαού στο σύνολο του ήταν χαμηλό.

Μετά το 1972 τα πράγματα άρχισαν κάπως να κινούνται, αλλά στην εξέγερση του Νοεμβρίου δεν υπήρχε μαζική συμμετοχή του κόσμου τέτοια που να έβαζε θέμα ανατροπής της χούντας. Ήταν πιο πολύ μια αποκοτιά μιας φοιτητικής, κυρίως, πρωτοπορίας που προσπάθησε με το παράδειγμα και τη θυσία της να βάλει φωτιά στον κάμπο με τα στάχνα. Ομως απέτυχε. Ο κόσμος συμπονούσε, αλλά δεν συμμετείχε.

2 Η εξέγερση του Νοεμβρίου, μαζί με την προδοσία της Κύπρου, πραγματικά βοήθησαν στην επαναφορά της δημοκρατίας.

Ετσι μπορούμε να πούμε ότι η εξέγερση δικαιώθηκε.

Ομως εμείς δεν παλέψαμε απλά για να ξαναγυρίσει πίσω η παλιά βρικολακισμένη πολιτική τάξη πραγμάτων του Καραμανλή, του Αβέρωφ, του Ζιγδη και του Μαύρου, του Παπανδρέου και του Κουτσόγιωργα με τον Βαλκανικό καπιταλισμό τους, το πελατειακό κράτος τους, τον διεφθαρμένο λαϊκισμό τους και τον εγγενή ενδοτισμό τους στα εθνικά θέματα.

Θέλαμε πολλά παραπάνω. Θέλαμε άλλοι σοσιαλισμό, άλλοι κομμουνισμό, μερικοί ακόμα αναρχία. Αφελείς βέβαια, αλλά πάντως δεν δικαιωθήκαμε. Αλλά πάντα έτσι δεν γίνεται. Δεν αισθανόμαστε πίκρα, αλλά μια κάποια θλίψη πότε-πότε τα βράδια...

3 Οι εορτασμοί και οι παρελάσεις στην προεβία των ΗΠ Α πρέπει να σταματήσουν. Απονευρώνουν και μουμιοποιούν την εξέγερση του Νοεμβρίου. Γελοιοποιούν τους νεκρούς μέσα σε τοίκνες από σουβλάκια δίπλα στην Πύλη του Πολυτεχνείου. Όχι εθνική αργία για να πάμε εκδρομές και να κάνουμε χαβαλέ. Μια συνεδρίαση της Βουλής και κάποιες ομιλίες στα σχολεία και στα πανεπιστήμια αρκεί. Αρκετά πια με αυτή τη φρίκη.

4 Δεν τρέφω καμία μνησικακία για όσους συναγωνιστές ακολούθησαν διαφορετικούς δρόμους από τότε, που άλλαξαν ιδέες, που «πέτυχαν» πολιτικά, επαγγελματικά και κοινωνικά.

Αλίμονο, η ζωή προχωράει και ο καθένας κάνει ό,τι μπορεί γι' αυτό. Πάντα, όμως, θα μας συνδέει μια αόρατη κλωστή με τους πιο πολλούς απ' αυτούς.

5 Η εξέγερση είναι σαν μια χιονοστιβάδα που κυλάει χωρίς σχέδιο και πρόβλεψη.

Αυτή είναι η δύναμη της και η αδυναμία της ταυτόχρονα. Επρεπε να φύγουμε σίγουρα, αλλά δεν θέλαμε να φύγουμε.

Μια χούφτα ρομαντικών εξεγέρθηκε στο Πολυτεχνείο και όχι ένας πειθαρχημένος στρατός. Ποιος ξέρει αν είχαμε δίκαιο, μόνον οι νεκροί, ίσως.

Οι σημερινοί εορτασμοί με θλίβουν βαθύτατα

Γιώργος Γλυνός

ΤΟΤΕ: φοιτητής της ΑΣΟΕΕ

ΣΗΜΕΡΑ: συνταξιούχος υπάλληλος της ΕΕ

1 Μαζική αντίσταση άρχισε να αναπτύσσεται από το 1971 και μετά στον χώρο των φοιτητών. Την περίοδο 73-74 κορυφώθηκε. Από το '67 μέχρι το 1971 υπήρξαν μόνο μεμονωμένες πράξεις αντίστασης και παθητική μεν αλλά ουσιαστική αποδοχή της χούντας. Στη μεταπολίτευση με την επικράτηση του λαϊκισμού όλοι εμφανίστηκαν ως αντιστασιακοί.

2 Τον δικαίωσε, όσον αφορά πρώτον την ελευθερία της έκφρασης και δεύτερον τη λειτουργία της αστικής δημοκρατίας με την εναλλαγή των κομμάτων εξουσίας στην εξουσία. Όσον αφορά στα οράματα ο καθένας λέει γι' αυτά το φιλό του και το κοντό του και του αρέσει να εμφανίζεται προδομένος γιατί αυτό πουλάει στην πολιτική πιά-

τα της Αριστεράς. Τα μεγάλα οράματα, βεβαίως, ποτέ δεν δικαιώνονται με μία μεταπολίτευση.

3 Οι σημερινοί εορτασμοί με θλίβουν βαθύτατα. Όλοι οι εορτάζοντες, προσπαθούν σε παρόντα χρόνο να δικαιώσουν τις σημερινές πολιτικές τους απόψεις και όχι τον ξεσηκωμό του Πολυτεχνείου. Το τραγικό της υπόθεσης είναι ότι - μέσω των εορτασμών - έχουμε καταντήσει να έχουμε δύο Πολυτεχνεία. Το ένα είναι εκείνο του 1973 και το άλλο είναι το Πολυτεχνείο των εορτασμών από το 1974 μέχρι σήμερα. Το πρώτο με συγκινεί το δεύτερο είτε με θλίβει είτε μου προκαλεί αμηχανία. Πολύ θα ήθελα να γιορτάσω το Πολυτεχνείο του 73, αλλά δεν βρίσκω εύκολα παρέα.

4 Και αυτή η συζήτηση μου προκαλεί θλίψη. Πράγματι μερικοί μπορεί και να εξαργυρώσαν. Φαίνεται ότι τους έπαιρνε να εξαργυρώσουν. Άλλοι προσπαθούν μέχρι και σήμερα να εξαργυρώσουν και διαμαρτύρονται γιατί εισπράττουν πενταροδεκάρες και ζηλεύουν εκείνους που κατά τη γνώμη τους εισέπραξαν περισσότερα. Δεν έχει, όμως, νόημα πια αυτή η συζήτηση. Σήμερα η γενιά του Πολυτεχνείου, όπως κάθε γενιά, περιλαμβάνει τα πάντα. Επιτυχημένους, αποτυχημένους, ανθρώπους, της επιστήμης, του πολιτισμού, ανθρώπους της καθημερινής βιοπάλης, επιχειρηματίες, δημόσιους υπαλλήλους, πολιτικούς, τα πάντα. Κατά τη γνώμη μου όλοι αυτοί, αυτό που είναι σήμερα δεν το οφείλουν στο Πολυτεχνείο.

5 Από ένα σημείο και μετά η συντονιστική επιτροπή δεν μπορούσε να συντονίζει τίποτα. Έτσι ισχύει στις αυθόρμητες εξεγέρσεις. Τα περι τακτικής υποχώρησης ισχύουν για στρατούς και για στρατηγούς. Δεν υπήρχαν αυτά στο Πολυτεχνείο. Σήμερα αυτή η συζήτηση είναι μία απλή άσκηση επί χάρτου.

Οι εξεγερμένοι του Πολυτεχνείου ζουν και δουλεύουν ανάμεσά μας

Νάντια Βαλαβάνη

ΤΟΤΕ: φοιτήτρια της ΑΣΟΕΕ

ΣΗΜΕΡΑ: σήμερα οικονομολόγος και συγγραφέας

1 Είναι γνωστό ότι παραμονές της 21ης Απριλίου 1967 και με έντονη τη φημολογία για επικείμενο πραξικόπημα, υπήρχε από μεριάς της ΕΔΑ σχέδιο μαζικών λαϊκών διαδηλώσεων για την αποτροπή του. Οι διαβεβαιώσεις, ωστόσο, κύκλων της ηγεσίας της μέχρι και το τελευταίο 24ωρο ότι δε θα γίνει δικτατορία είχε σαν συνέπεια, όταν το πραξικόπημα εκδηλώθηκε, να κυριαρχήσει η σύγχυση και να εγκαταλειφθεί οποιαδήποτε προσπάθεια μαζικής λαϊ-

κής αντίστασης. Εξαιρετικά εύγλωττη είναι, για παράδειγμα, η μαρτυρία του Κώστα Κάππου (αρχία ΣΦΕΑ), πως το πρωί της 21ης περιπλανιόταν με τα πόδια από το ένα στο άλλο προκαθορισμένο σημείο «συγκέντρωσης σε περίπτωση δικτατορίας» σε Πειραιά και Αθήνα, μάταια αναζητώντας τους υπόλοιπους που θα συνέρρεαν για να διαδηλώσουν ενάντια στην εγκαθίδρυση της. Η διαδήλωση μελών και φίλων της Νεολαίας Λαμπράκη και της ΕΔΗΝ στο Ηράκλειο

Κρήτης πιθανόν να είναι η μοναδική μαζική εκδήλωση εναντίωσης κατά την 21η Απριλίου. Εκρήξεις μαζικής αντίστασης, όπως στις κηδείες Γ. Παπανδρέου και Σεφέρη, έμειναν χωρίς συνέχεια. Μόνο από τις αρχές του 1973 οι Φοιτητικές Επιτροπές Αγώνα και τα κινήματα για ελεύθερη συλλογική πολιτική και συνδικαλιστική έκφραση μέσα στις Σχολές άρχισαν να ξεφυτρίζουν τακτικά στο δρόμο με μικρές αρχικά διαδηλώσεις που διαλύονταν σχεδόν αστραπιαία από την αστυνομία.

Χρειάστηκε να γίνει πραγματικότητα η πρώτη κατάληψη της Νομικής, οργανωμένη από τις ΦΕΑ με τη συνεργασία κυρίως ΚΝΕ και «Ρήγα», για να υπάρξουν οι πρώτες - όχι αποκλειστικά αλλά κυρίως αυθόρμητες - μαζικές εκφράσεις λαϊκής συμπαράστασης. Αυτές βάθυναν με τις μικρές απεργιακές κινητοποιήσεις κλάδων εργαζομένων της άνοξης του 1973, με τη λαϊκή συμπαράσταση

Συνθήματα γραμμένα
στα αγάλματα
και τους τοίχους.

που εκφράστηκε στη δεύτερη κατάληψη της Νομικής και με τις καλοκαιρινές κινητοποιήσεις σε Μέγαρα και Σπάτα. Τη διάσταση της λαϊκής εξέγερσης που απέκτησε τελικά η κατάληψη του Πολυτεχνείου την προσέδωσε η αυτόνομη συμμετοχή δεκάδων χιλιάδων εργαζομένων, αντρών και γυναικών, που κατέβηκαν από τις εργατογειτονιές καταλαμβάνοντας το κέντρο σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας.

2 Οι αγώνες αυτής της περιόδου στόχευαν στη δημιουργία συνθηκών για μια ζωή με αξιοπρέπεια. Για μια γενικότερη πολιτιστική ανάταση και αξιακή επαναθεμελίωση, όπως μαρτυρεί και η έκρηξη όχι μόνο των απεργιακών κινητοποιήσεων αλλά και της αυτοοργάνωσης κάθε μορφής πολιτικών και πολιτιστικών συλλογικοτήτων, που ακολούθησε την κατάρρευση της χούντας κατά τα πρώτα χρόνια της

μεταπολίτευσης. Από τις κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης και σαν αποτέλεσμα των αγώνων του αντιδικτατορικού κινήματος για μια άλλη κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, λύθηκε κάτι πολύ σημαντικό: Τερματίστηκε το ανώμαλο εμφυλιοπολεμικό καθεστώς των ενεργών διακρίσεων και διώξεων σε βάρος των ανθρώπων και του κόσμου της Αριστεράς, που συνεχιζόταν αδιάλειπτα μέχρι το 1967 και βάθυνε ασύλληπτα κατά τη δικτατορία. Ταυτόχρονα, αντί για την πολιτική, τουλάχιστον, χειραφέτηση των ανθρώπων οικοδομήθηκε ένας νέος τρόπος πολιτικής ενσωμάτωσης τους στο σύστημα, ο δικομματισμός, ενώ από το 1990 κυριάρχησαν και στην ελληνική πραγματικότητα, κυρίως μέσω της Ε.Ε., οι νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές. Αυτό το σύμπλεγμα οδήγησε στη σημερινή βαθιά οικονομική κρίση και στη γενικότερη πολιτική και ηθική παρακμή.

3 Ο εορτασμός του Πολυτεχνείου με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την κεντρική πορεία προς την πρεσβεία των ΗΠΑ, επιδεικνύει θαυμαστή πολιτική αντοχή εδώ και 35 ολόκληρα χρόνια. Μάταια τον αφορίζουν κάποιοι ως παρωχημένο και αναχρονιστικό, προβλέποντας το τέλος του. Η εμπειρία αυτών των δεκαετιών δείχνει ότι: Η πορεία της 17ης Νοεμβρίου χάνει τα «τελετουργικά» χαρακτηριστικά και τη «συμβολική» συμμετοχή των μαζικών φορέων και των αριστερών συλλογικοτήτων και γίνεται πραγματικά μαζική, ζωντανή και μαχητική κάθε φορά που καταφέρνει να συνδέσει το ιστορικό μήνυμα, του οποίου είναι φορέας, με τα ζωντανά αιτήματα της τρέχουσας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Η κρίση και η παρακμή των τελευταίων ετών μετέτρεψε τις πιο πρόσφατες απ' αυτές τις πορείες σε εξαιρετικά ζωντανές εκδηλώσεις των μύχιων λαϊκών και νεολαιίστικων αναγκών και πόθων. Σας διαβεβαιώ, με βάση την προσωπική εμπειρία μου, ότι ακόμη και ο τυποποιημένος γιορτασμός στα σχολεία συναντιέται με την περιέργεια και με εκδηλώσεις πραγματικού ενδιαφέροντος από μερίδας των νέων παιδιών.

4 Δεν ισχύει για τη μεγάλη πλειονότητα των φοιτητών και φοιτητριών που σήκωσαν στους ώμους τους το μαζικό αντιδικτατορικό κίνημα σε συνθήκες ανελευθερίας και καταπίεσης. Ούτε, πολύ περισσότερο, για τα εργαζόμενα παιδιά που κατέβηκαν στους δρόμους των αποκλεισμένων πόλεων της Ελλάδας και πήραν την κατάσταση στα χέρια τους τις βραδιές εκείνου του Νοέμβρη. Σήμερα είναι γυναίκες και άντρες κατά κανόνα μεταξύ 55 και 65 χρονών, μισθωτοί, δημόσιοι υπάλληλοι, επιστήμονες, επαγγελματίες, διανοούμενοι, καλλιτέχνες. Ζουν και δουλεύουν δίπλα μας. Παρά τις περιπέτειες της Αριστεράς κατά τις «μολοβένιες» τελευταίες δεκαετίες, πολλοί απ' αυτούς παρέμειναν στην πρώτη γραμμή των κοινωνικών και πολιτικών αγώνων στη χώρα μας. Είναι αυτοί που μετά το 1989 μέσα σε πολύ δύσκολες συνθήκες εξασφάλισαν τη συνέχιση της ύπαρξης της ελληνικής Αριστεράς.

5 Στο Πολυτεχνείο ήμουν μέλος της Αντι-ΕΦΕΕ και της ΚΝΕ. Εμείς, όπως και ο «Ρήγας», επιχειρήσαμε στις γενικές συνελεύσεις της Πέμπτης να προωθήσουμε τη θέση για «συγκροτημένη αποδέσμευση», δηλ. για αποχώρηση των κλεισμένων (κοντά 3.000 άνθρωποι) από το συγκρότημα των κτιρίων, έτσι ώστε να υπάρξει δυνατότητα συνέχισης του μαζικού κινήματος. Ήταν οι τελευταίες ώρες που αυτό ήταν ακόμα δυνατό, ενώ όποιος ζύγισε ψυχρά τα πράγματα αντιλαμβανόταν ότι δεν υπήρχε ο συσχετισμός δυνάμεων και το συγκροτημένο πολιτικό υποκείμενο που θα επέτρεπε στο Πολυτεχνείο να νικήσει, να αντιμετωπίσει δηλαδή αποτελεσματικά την κρατική βία θέτοντας άμεσα θέμα ανατροπής του χουντικού καθεστώτος χωρίς το ίδιο και το νεογέννητο κίνημα να συντριβούν.

Η πρόταση αυτή δεν πέρασε. Κόντρα

στα δεδομένα της πραγματικότητας, το κλίμα ήταν τόσο μαχητικό και οι αγωνιστικές διαθέσεις τόσο ανεβασμένες, ώστε ήταν σχεδόν καθολική η απαίτηση για συνέχιση της κατάληψης με κάθε κόστος. Κι αυτό και έγινε. Από τη στιγμή που η πρόταση απορρίφθηκε, δουλέψαμε όλοι μαζί όσο γινόταν πιο αποτελεσματικά ώστε το Πολυτεχνείο να νικήσει με τον μόνο άλλο τρόπο που ήταν δυνατός: Να κρατήσει ως το πικρό τέλος. Ενδεικτικό του μαζικού ηρωισμού που δημιουργείται σε τέτοιες συνθήκες ήταν η ανταπόκριση στην έκκληση της ΣΕ το μεσημέρι της Παρασκευής: Οποιος ήθελε να φύγει να το κάνει κατευθείαν. Κανένας όμως δεν έφυγε - ούτε καν τα 13χρονα- 14χρονα- 15χρονα, που ιδιαίτερα από το πρωί της Παρασκευής είχαν πλημμυρίσει τον προαύλιο χώρο φωνάζοντας συνθήματα και τραγουδώντας.

“Οποιος πήγε να ιδιοποιηθεί το Πολυτεχνείο γελοιοποιήθηκε”

Γιώργος Γαβριήλ

ΤΟΤΕ: φοιτητής της Φαρμακευτικής

ΣΗΜΕΡΑ: δήμαρχος Ωρωπού

1 Η μεγάλη πλειονότητα του ελληνικού λαού ήθελε την ανατροπή της χούντας. Όμως αυτό δεν εκφράστηκε μαζικά. Οι άνθρωποι ήταν φοβισμένοι, παρακολουθούσαν τις εκδηλώσεις αντίστασης αλλά δεν συμμετείχαν. Το βράδυ της Παρασκευής πριν την εισβολή των τανκς, οι φοιτητές του Πολυτεχνείου ήταν εξαιρετικά μόνοι. Ένωθες όμως ότι όλοι όσοι πέρασαν από εκεί συμπορεύονταν ψυχικά με τους εξεγερθέντες.

2 Όχι φυσικά. Το Πολυτεχνείο έβαλε συνθήματα πολύ προχωρημένα για να μπορούν να ικανοποιηθούν με την επαναφορά της αστικής Δημοκρατίας του Καραμανλή, του Παπανδρέου και του Μητσοτάκη. Το Πολυτεχνείο έθεσε ζητήματα κοινωνικής

απελευθέρωσης κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλαγή της δομής, της κοινωνίας. Φυσικά κανένας από τους στόχους του, πλην της ανατροπής της Δικτατορίας, δεν δικαιώθηκε.

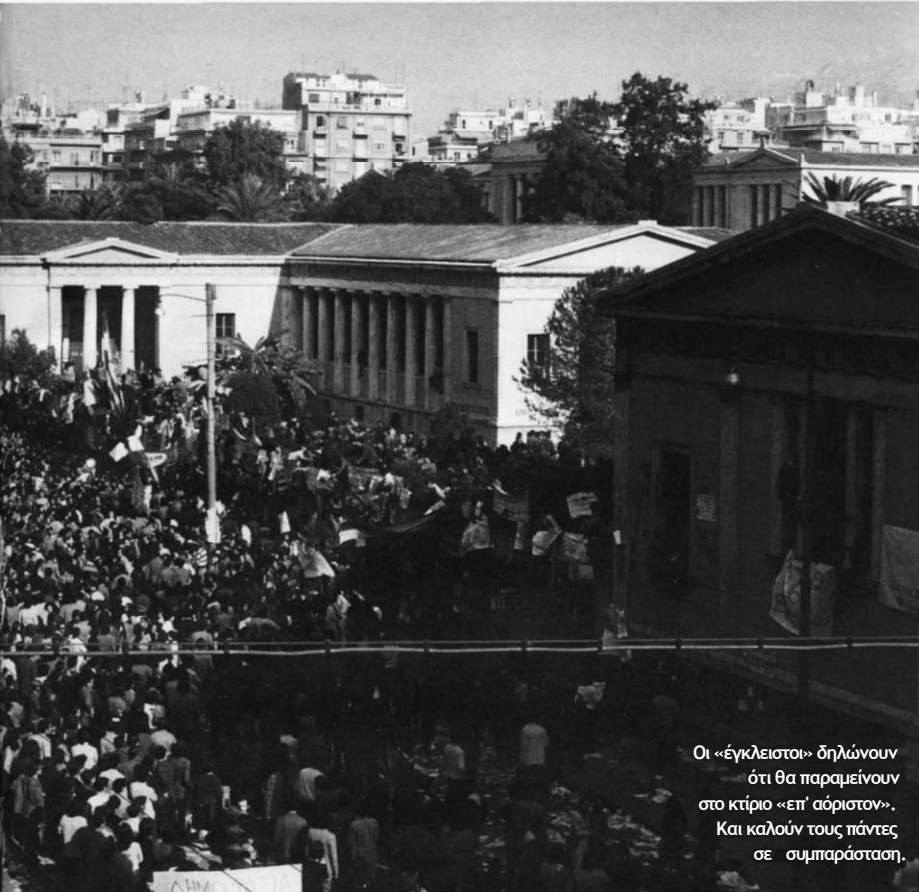
3 Οι εορτασμοί έτσι αλλιώς πρέπει να συνεχίζονται και ο καθένας να γιορτάζει ή να προβληματίζεται με το δικό του τρόπο ανάλογα με την ιδεολογία του. Σίγουρα όμως το Πολυτεχνείο έχει μείνει στο μυαλό και στην καρδιά των πολιτών αλλά και της νεολαίας και δεν οβήνει εύκολα.

4 Αυτό είναι ένας κακός μύθος. Κάθε άνθρωπος μπαίνει στην πολιτική με την προίκα του. Άλλοι μπαίνουν με την πολιτική προίκα του μπαμπά τους, άλλοι με την προίκα από τους

αγώνες τους, ο λαός κρίνει και εκτιμά. Δεν υπάρχει μηχανισμός εξαργώρωσης. Προφανώς όσοι χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο εννοούν τη μετάλλαξη που συμβαίνει σιγά σιγά μέσα από πολιτική ώστε ένας επαναστάτη, όπως οι φοιτητές του Πολυτεχνείου, να μετατραπεί σε έναν γραφειοκράτη υπουργό. Αυτή όμως είναι η μοίρα σχεδόν όλων. Λίγοι μένουν μέχρι το τέλος επαναστάτες και οι περισσότεροι χλευάζονται από το κατεστημένο. Βλέπεται η σημερινή κοινωνία σε θέλει «επαναστάτη νέο» και «νερόβραστο μεγάλο».

5 Συμφωνώ με τη σύγκρουση. Η τακτική υποχώρηση απαιτεί οργανωτικές δομές. Το Πολυτεχνείο ήταν αυθόρμητη εξέγερση και στα χέρια των ακομμάτιστων έμεινε μέχρι τέλος. Οι οργανωμένοι ήρθαν για να το ελέγξουν, για να το στρέψουν αλλού.

Το Πολυτεχνείο δεν έκανε τη χάρη σε κανέναν και όποιος πήγε να το ιδιοποιηθεί γελοιοποιήθηκε. Από την πρώτη μέρα της κατάληψης μίλησα για σύγκρουση και εξέγερση, έμεινα μέχρι τέλος και ακόμα και σήμερα επιμένω. Η σύγκρουση είναι η μητέρα της επόμενης πραγματικής αλλαγής.

Οι «έγκλειστοι» δηλώνουν
ότι θα παραμείνουν
στο κτίριο «ΕΠ' αόριστον».
Και καλούν τους πάντες
σε συμπάρασταση.

Τα τανκς του Παπαδόπουλου δεν μας άφησαν περιθώρια

Δημήτρης Καλουδιώτης

ΤΟΤΕ: φοιτητής του Πολυτεχνείου

ΣΗΜΕΡΑ: πολιτικός μηχανικός

1 Το μαζικό αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα πρέπει να το αντιδιαστείλουμε από τις όντως ηρωικές προσπάθειες των αντιστασιακών οργανώσεων από το 1967 ως το τέλος του 1971 που αποτέλεσαν τον πρόδρομο του. Το νέο κίνημα στο χώρο της φοιτητικής νεολαίας, ξεκίνησε στο τέλος του 1971 αρχές του '72 ακολουθώντας τα ευρύτερα ανατρεπτικά κινήματα της ευρωπαϊκής και αμερικάνικης νεολαίας εκείνης της εποχής του τύπου του Μάη του 68. Ήταν ένα πιο πολιτικό κίνημα με στόχο την πτώση της δικτατορίας. Το κίνημα αυτό ήταν όντως μαζικό στο χώρο της φοιτητικής νεολαίας και είχε τη συμπάρασταση των ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων. Είχαμε συνείδηση της ανάγκης για λαϊκή στήριξη γι' αυτό και το κεντρικό σύνθημα αυτού του κινήματος, ήταν το «συμπάρασταση

λαέ». Και μπορώ να το βεβαιώσω μετά λόγου γνώσεως ότι υπήρχε διαρκώς αυξανόμενη λαϊκή ανταπόκριση. Πώς θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε μαζικά και να φτάσουμε στην εξέγερση χωρίς αυτή την ανταπόκριση;

2 Φυσικά μετά το 1974 έχουμε ένα νέο ιστορικό κύκλο για τη χώρα μας. Η Δημοκρατία μας δεν έχει πια τους περιορισμούς που τη σημάδεψα. Οι ξένες δυνάμεις έπαψαν να έχουν τον έλεγχο της πολιτικής ζωής, οι παράπλευροι θεσμοί περιορισμού της λαϊκής κυριαρχίας (στέμμα, στρατός αλλά και η εκκλησία) είτε έπαψαν να υπάρχουν είτε άλλαξαν ρόλο. Η χώρα μας δεν είναι πια μια χώρα περιορισμένης κυριαρχίας. Μπήκαμε στην ΕΕ και την ΟΝΕ, είμαστε πλέον μια μαζική ευρωπαϊκή δημο-

κρατία Αυτό δεν σημαίνει ότι όλα πήγαν καλά. Οι κατεστημένες πρακτικές οδηγήσαν σε στασιμότητα και παρακμή. Οι γενικότερες όμως εξελίξεις, ιδιαίτερα πέραν του Ατλαντικού, οδηγούν προς έναν νέο προοδευτικό κύκλο.

3 Οι εορτασμοί των επετείων στην Ελλάδα συγχωνεύονται με τις πρακτικές και τις σκοπιμότητες του κράτους και των κομμάτων. Γίνονται πληκτικές κρατικές εκδηλώσεις και παρελάσεις ή επίσημες κομματικές διαδηλώσεις. Η γνώμη μου είναι ότι η χώρα μας θα πρέπει να περιοριστεί σε μια εθνική γιορτή, αυτή της 25ης Μαρτίου, ως ιδρυτική του σύγχρονου Ελληνισμού, και τις άλλες επετείους να τις αφήσουμε στις πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών.

4 Είναι νομιζω υπερβολή τα περί εξαργύρωσης. Από έρευνα μάλιστα που διεξήχθη στο Πάντειο με πρωτοβουλία του καθηγητή Γιάννη Βούλγαρη με θέμα ποια είναι και πού βρίσκεται σήμερα αυτή η γενιά, δεν προέκυψαν συμπεράσματα χρήσης και κατάχρησης αυτής της ιδιότητας. Είναι λογικό, όμως, ένα τέτοιο γεγονός να αποτελέσει σχολή μικρών και μεγάλων πολιτικών στελεχών τα οποία έκτοτε πρέπει να κρίνονται με την αυστηρότητα που αρμόζει, σε σύγχρονα πολιτικά στελέχη.

5 Η ερώτηση σας δεν απαντάται εύκολα με τα σημερινά δεδομένα που επικρατούν στη χώρα μας και στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Σήμερα οι πολιτικοί και κοινωνικοί αγώνες μπορούν να διεξάγονται σε ένα πλαίσιο νομιμότητας, διαπραγμάτευσης και τακτικών επιλογών. Οι μετέχοντες σε τέτοιες εξεγέρσεις, όπως αυτή του άγριου Νοέμβρη, όπου η ηθική επιλογή είναι το κυρίαρχο στοιχείο, δεν είχαν και δεν έχουν σχεδόν ποτέ την άνεση να σκεφτούν με τη λογική της αποτελεσματικότητας. Οι εξεγέρσεις εναντίον των ολοκληρωτικών καθεστώτων (όπως στην Αν. Ευρώπη το '89-'90 και στον τρίτο κόσμο) δεν έχουν την πολυτέλεια της διαφυγής. Η θυσία, τις περισσότερες φορές, είναι μονόδρομος. Αλλωστε τα τανκς του Παπαδόπουλου δεν μας άφηναν τέτοια περιθώρια.

Ηθελαν και ήταν έτοιμοι για την πιο ακραία σύγκρουση

Θωμάς Σλιώμης

ΤΟΤΕ: φοιτητής του Ωδείου Θεσσαλονίκης
ΣΗΜΕΡΑ: συνθέτης

1 Την περίοδο 1972-1974, η ιδεολογική και πολιτική επιρροή της δικτατορίας είχε μειωθεί εξαιρετικά. Οι πυλώνες της («Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια»), που λειτουργούσαν πολλαπλώς πολύ πριν το '67, είχαν καταστεί ανεπαρκείς για τα πιο συντηρητικά τμήματα της ελληνικής κοινωνίας. Ωστόσο, μαζική αντίσταση δεν υπήρξε ούτε στην πρώτη περίοδο κυριαρχίας της χούντας (1967-72), ούτε στη δεύτερη (1972-74). Αντίθετα, υπήρξαν αρκετές αντιστασιακές κινήσεις από μικρές ομάδες ή οργανώσεις, που εκπροσωπούσαν διάφορες τάσεις της τότε αριστεράς, του κεντρώου χώρου, και ορισμένες από τον χώρο της δεξιάς -αποτελούμενες, κυρίως, από φιλοβασιλικούς, απότακτους αξιωματικούς. Όλες αυτές οι κινήσεις δεν δημιούργησαν ποτέ κάποιο ρεύμα αντίστασης ή έναν, μερικό έστω, συντονισμό της πιθανής θέλησης για αντίσταση. Η κατάσταση άλλαξε με τις καταλήψεις της Νομικής, στις αρχές του '73, και ακολούθως με την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

2 Η περίοδος 1974 - 77 αποτέλεσε κομβικό σημείο για την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής. Στη διάρκεια της έπρεπε να γίνουν σημαντικές μεταρρυθμίσεις, να οργανωθούν ξανά οι κρατικοί θεσμοί, να εκδιωχθούν τα στελέχη της δικτατορίας, να επανιδρυθούν κεντρώα και δεξιά κόμματα ή να λειτουργήσουν νόμιμα τα κομμουνιστικά. Και επιπλέον να εξισορροπηθούν και πάλι οι σχέσεις ανάμεσα στο κρατικό και στο ιδιωτικό κεφάλαιο, να αντιμετωπιστούν τα μαχητικά αιτήματα στους χώρους της παιδείας και της εργασίας. Και όλα αυτά έπρεπε να συμβούν, ενώ, παράλληλα, αναδύονταν οι νέες-σχετικά άγνωστες- δυνάμεις, στον τομέα της παραγωγής, της οικονομίας και των υπηρεσιών, στον ευρύτερο χώρο της τέχνης και του πολιτισμού ή, ακόμη,

και μέσα στην καρδιά του κράτους, δηλαδή στις δημόσιες υπηρεσίες. Αυτές οι πολύμορφες δυνάμεις έθεταν νέα ζητήματα, άμεσες διεκδικήσεις αλλά και σχέδια ευρύτερων μεταρρυθμίσεων. Μέσα στην κοινωνική χοάνη αυτής της περιόδου, άρχισαν να διαμορφώνονται οι κυρίαρχες δυνάμεις της επόμενης δεκαετίας, στη διάρκεια της οποίας εδραιώθηκε η νέα φυσιογνωμία της ελληνικής κοινωνίας αλλά και οι στρατηγικές της. Μια φυσιογνωμία αμέριμνη, ανυποψίαστη, καταναλωτική και αντιπαραγωγική, σχεδόν αναλφάβητη απέναντι στις «γλώσσες» του άμεσου μέλλοντος, απόλυτα υποταγμένη στο θέαμα της πολιτικής. Με μια τέτοια κατάσταση πραγμάτων όφειλε η ελληνική κοινωνία και η κυρίαρχη πολιτική τάξη να αντιμετωπίσει «την ευρωπαϊκή πρόκληση», την επερχόμενη τεχνολογική και επικοινωνιακή έκρηξη, την γενικευμένη «φιλελευθεροποίηση» των οικονομικών, τον καπιταλισμό-καζίνο και την επιβολή του πολιτισμού των τηλεοπτικών σκουπιδιών και του ασημάντου.

3 Κάθε κοινωνία έχει ανάγκη τους ήρωες της, τις ιστορικές ημερομηνίες και τους συμβολισμούς τους. Η εδραιωμένη και κυρίαρχη πολιτική τάξη της δεκαετίας του '80, του '90, ή του 2000, ήθελε και επεδίωκε τους γνωστούς εορτασμούς της 17ης Νοεμβρίου, γιατί απλούστατα, ιδιαίτερα στις πρώτες επετείους, νομιμοποιούνταν η ίδια. Προβάλλοντας τους, κέρδιζε κάτι από τη «δόξα και την τιμή» τους. Γιατί αφορούσαν μια εξέγερση πολιτική και, ταυτόχρονα, ηθική, αφού ήταν ανιδιοτελής αλλά και άνιση. Μια εξέγερση, ωστόσο, με επαναστατικά χαρακτηριστικά, αφού αποτελούσε έκφραση αυτοδιάθεσης και αυτονομίας των ίδιων των εξεγερμένων. Μια εξέγερση, εντέλει, που θα αποτελούσε τον χειρότερο εφιάλη στα πιο παραγμένα όνειρα των

μελών της κυρίαρχης πολιτικής τάξης. Και επειδή, σύμφωνα με μια σοφή παραδοσιακή συνταγή, ό,τι δεν μπορείς να εξαφανίσεις το γυαλίζεις, οι «Λαμπροί εορτασμοί», ανάλογα και με τις συγκυρίες, θα συνεχίζονται. Αυτό που λείπει παντελώς είναι η περίσκεψη, ο στοχασμός και η σύνδεση του ιστορικού συμβάντος με το μετά. Δηλαδή με την περίοδο 1974-1977, με τη δεκαετία του '80. Και λείπουν επίσης οι εξηγήσεις για το πολιτικό τέλμα που ακολούθησε, μέχρι σήμερα. Συνεχώς.

4 Είναι απόλυτα φυσιολογικό να αναδειχθούν και να λάμπουν πρόσωπα που, τυχαία ή συνειδητά, συνδέθηκαν με το Πολυτεχνείο. Στο μακρινό εκείνο καλοκαίρι και φθινόπωρο του 1974, τα νομιμοποιημένα πλέον κόμματα, ιδιαίτερα το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ, αναζητούσαν αγωνιωδώς νέους ήρωες, για να πλαισιώσουν τις κεντρικές φυσιογνωμίες των μηχανισμών τους. Έτσι, δίπλα στον αγέρωχο Χ. Φλωράκη και στον μπαρουτοκαπνισμένο Γ. Αρμαπιέλο έλαμπε το νεανικό χαμόγελο της Μ. Δαμανάκη και η ακροβατική δεινότητα του Μ. Ανδρουλάκη, δίπλα στον ανένδοτο και πολλά υποσχόμενο «αντιμπερειαλιστή» κεντρώο Ανδρέα Παπανδρέου αναβόσβηνε το σοσιαλιστικό αστέρι του νεαρού Κ. Λαλιώτη. Τα παραδείγματα που θα μπορούσα να αναφέρω είναι δεκάδες, όμως η ουσία είναι ότι ακριβώς σ' εκείνη την περίοδο της ρευστότητας, οι κομματικοί μηχανισμοί ανακαινίστηκαν με ορισμένα νέα πρόσωπα, ενώ αυτά τα νέα πρόσωπα γέρασαν γρήγορα, ταυτιζόμενα με τους μηχανισμούς και τις καριέρες που επέλεξαν να κάνουν. Ωστόσο, η μεγάλη πλειονότητα των νέων που δημιούργησαν το κίνημα. Διατήρησαν την κριτική τους ικανότητα, μη εντασσόμενοι στο κυρίαρχο θέαμα της επίσημης πολιτικής τάξης.

5 Το δίλημμα, το οποίο θέτετε με την ερώτησή σας, θα μπορούσε να απαντηθεί είτε ως απόλυτα θεωρητικό ερώτημα (π.χ. ως άσκηση επί χάριτος) είτε ως άμεσο και πολύ πρακτικό ερώτημα στη διάρκεια του γεγονότος, που θα ήταν, ταυτόχρονα, απόλυτα ξε-

κομμένο, απόλυτα αποξενωμένο από το ίδιο το γεγονός. Άρα, θα μπορούσε να απαντηθεί μόνον από τα μέλη του πολιτικού γραφείου του ΚΚΕ ή του τότε ΚΚΕ εσωτερικού, που μπορούσαν-και μπορούν-να αποφαινόνται για τη σωστή πολιτική γραμμή γιατί αυτά γνωρίζουν, αφού κατέχουν τις θέσεις των καθοδηγητών του λαϊκού κινήματος και που ως καθοδηγητές του λαϊκού κινήματος είναι οι γνώστες, αφού έχουν τη σωστή γραμμή που αποτελεί την υπέρτατη αλήθεια, που είναι μοναδική, αφού εκπορεύεται από τους καθοδηγητές που είναι οι γνώστες... Αυτός, ο έξω από κάθε λογική, σχεδόν παρανοϊκός, συλ-

λογισμός, αποτελούσε την ιδεολογική προμετωπίδα κάθε γραφειοκρατικού σταλινικού μηχανισμού, και, βέβαια, αυτός ο μηχανισμός απάντησε -νοιώθοντας τον κίνδυνο που αποτελούσε η ανάδοση νέων, άγνωστων, δηλαδή μη ελεγχόμενων δυνάμεων -σχεδόν ταυτόχρονα με το πρώτο ξέσπασμα της εξέγερσης, ξεπερνώντας με θαυμαστό τρόπο τις όποιες αρτηριοσκληρωτικές του θρομβώσεις. Ήδη, στις 15 Νοεμβρίου 1973 οι ηγεσίες των κομμουνιστικών κομμάτων είχαν καταδικάσει τους «προβοκάτορες», «τυχοδιώκτες» και τα «όργανα της ασφάλειας» που πήραν την πρωτοβουλία κατάληψης του Πολυτε-

χνείου. Πιο επιθετικά το ΚΚΕ, λιγότερο επιθετικά η ηγεσία του ΚΚΕ εσ. Όταν η κατάληψη εξελίχθηκε σε επιθετική αντικαθεστωτική πράξη, προσπάθησαν να τη «συμμαζέψουν» επιχειρώντας να περάσουν γραμμή για μόνο συνδικαλιστικά αιτήματα, και όταν έγινε εξέγερση, σιώπησαν ακολουθώντας την, θέλοντας και μη.

Ωστόσο, το δίλημμα που θέτετε, απαντήθηκε από τις μερικές χιλιάδες των αγωνιστών του Πολυτεχνείου. Ήθελαν τη μετωπική αντιπαράθεση με τις δυνάμεις της χούντας, ήθελαν και ήταν έτοιμοι για την πιο ακραία σύγκρουση, ήθελαν την εξέγερση.

“Οι στόχοι της εξέγερσης παραμένουν ανεκπλήρωτοι”

Γιώργος Οικονόμου

ΤΟΤΕ: φοιτητής του Μαθηματικού

ΣΗΜΕΡΑ: Δρ φιλοσοφίας

1 Δεν υπήρξε μαζική αντίσταση ούτε μαζική εξέγερση. Οι νεοέλληνες προτίμησαν τη θαλπωρή του σπιτιού τους, την αγκαλιά της ερωμένης και τον εαυτούλη τους.

Η κατάσταση αυτή διαρκεί ως σήμερα. Οι νεοέλληνες χριστιανοί ενδιαφέρονται μόνο για το προσωπικό τους συμφέρον γι αυτό ζούμε σε μια διαρκή και υπέρπουσα αλλά και εμφανή σήψη.

2 Όχι δεν δικαίωσε καθόλου την εξέγερση. Οι στόχοι της εξέγερσης, γραμμένοι με το αίμα των αγωνιστών της, παραμένουν ακόμη και σήμερα ανεκπλήρωτοι. Ο αγώνας δεν

έγινε βεβαίως για αυτή την παρακμή που ζεί η χώρα εδώ και χρόνια. Παρακμή κοινωνική, οικονομική, πολιτική, ηθική, πολιτισμική, με διεφθαρμένα κόμματα, ανίκανους πολιτικούς, διαπλεκόμενα ΜΜΕ, εκπόρνευση αξιών...

3 Το Πολυτεχνείο δεν είναι θρησκευτική ούτε σχολική εορτή. Είναι πολιτική εξέγερση. Θα πρέπει η 17 Νοεμβρίου να είναι όχι μόνο ημέρα μνήμης αλλά ημέρα πολιτικών και θεωρητικών συζητήσεων, ομιλιών, συνεύρεσης, ελευθερίας, ανταλλαγής και συνειδητοποίησης.

4 Όσοι εξαργύρωσαν τη συμμετοχή τους έχουν περάσει σε άλλο κόσμο οπότε δεν ενδιαφέρονουν από πολιτική άποψη.

5 Δεν είναι δυνατή η «τακτική υποχώρηση» όταν ο στόχος έχει τεθεί - η πτώση της δικτατορίας - και καλείται ο κόσμος να τον πραγματοποιήσει. Όταν οι άνθρωποι έχουν κατέβει στο δρόμο έχουν στήσει οδοφράγματα, συγκρούονται με την αστυνομία και υπάρχουν νεκροί και τραυματίες. Αλλωστε η κατάληψη είναι ουσιαστικώς οι γενικές συνελεύσεις. Ποιος θα συνέχιζε τον αγώνα και πώς σε κατάσταση δικτατορίας; Ούτε αρχηγό είχε η εξέγερση ούτε κόμμα οδηγό. Τα παραδοσιακά κόμματα και οι πολιτικοί ήταν εντελώς εξουδετερωμένοι και ανίκανοι να κάνουν κάτι. Εκ των υστέρων και εκ του ασφαλούς μπορεί να γίνουν πολλές ερωτήσεις και εκτιμήσεις για θέματα τακτικής ή άλλα, που δεν έχουν όμως πολιτικό και σημαίνον νόημα. Αντιθέτως υπονομεύουν το πολιτικό μήνυμα που αναδεικνύω στο κείμενο μου.